گۇما ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت تەزكىرىسى

تۈزگۈچى: تۇرسۇنمۇھەممەت ھۆسۈن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت

گۇما ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ
ئىدارىسى مەدەنىيەت بۆلۈمى
1993 - يىل 2 - ئاي

ئوسمان مەمەت

گۇما ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ خىزمىتى-
گە مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت- سەن-
ئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئالاھىدە تۆھپە قوشقان
كىشىلەرنىڭ بىرى.

توختى قۇربان

خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى. خوتەن ۋىلايىتى ھەم گۇما ناھىيىلىك مەدەنىيەت- سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇھىم تۆھپە قوشقان كىشىلەرنىڭ بىرى.

تۇرسۇن مۇھەممەت ھۆسۈن

مۇشۇ كىتابنىڭ تۈزگۈچىسى. گۇما ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مەدەنىيەت-مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى.

ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ئورۇنلىغان «غېرىب-سەنەم» ئوپېراسىدا سەنەم رولىنى ئالغان بېلىقىز مامۇت ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى.

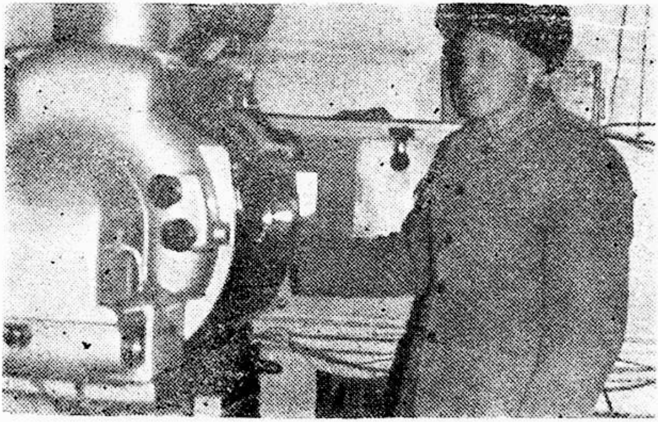

پېشقەدەم كىنو تېخنىكى نۇرمۇھەممەت ئىبراھىم مەشغۇلات ئۈستىدە.

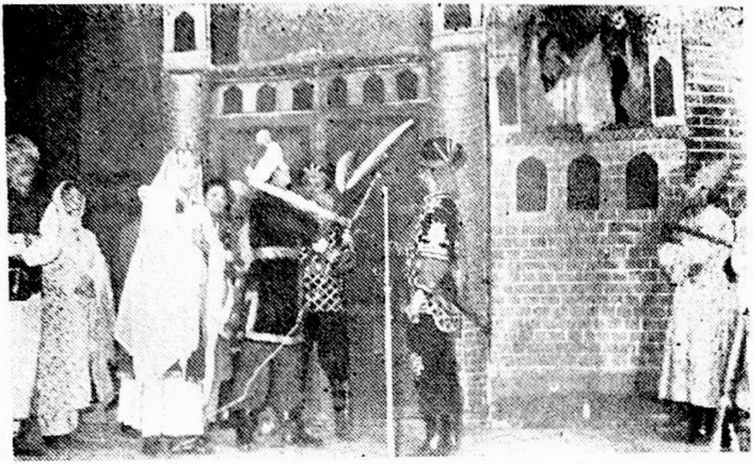

كۆما ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمىكى ئورۇنلىغان «غېرىب - سەنەم» ئوپېراسىدىن بىر كۆرۈنۈش.

مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلىرى

گۇما ناھىيىلىك كىنو تىياتىرخانىنىڭ بارلىق ئىش-
چى - خىزمەتچىلىرى.

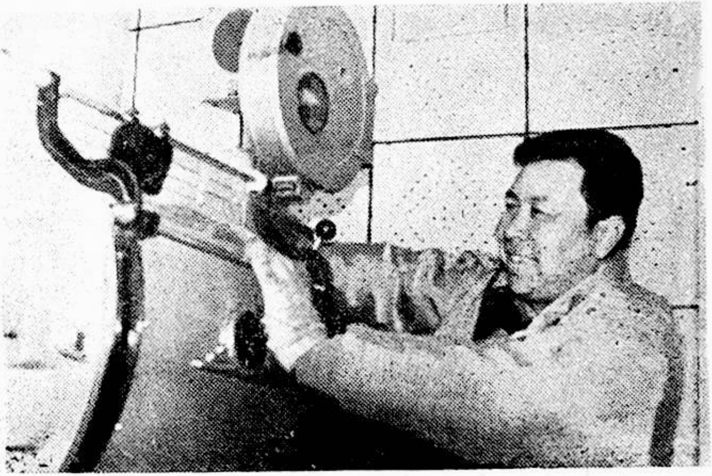

ياش كىنو قويغۇچى مۇھەممەت ساۋۇت مەشغۇلات ئۈستىدە.

گۇما ناھىيىلىك كۆتۈپخانىنىڭ بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلىرى.

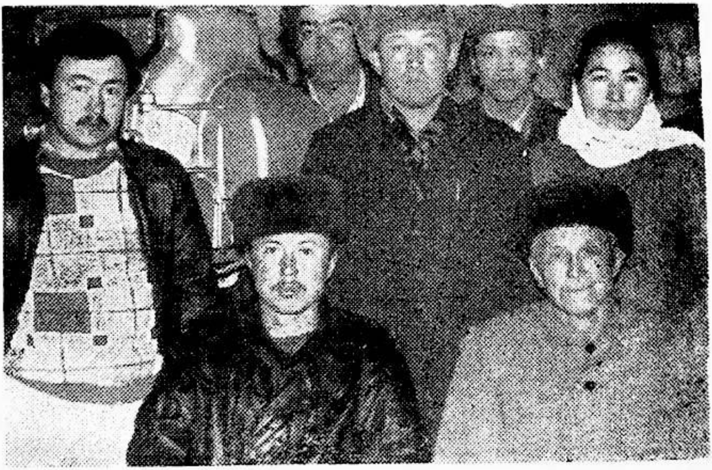

كىنو سېپىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر.

مۇزىكانتلار مۇقام ئورۇنلىماقتا، ئوڭدىن سولغا: مەھمۇت ئىبلى ھاجى، پەدى روزى، مەھەممەت شاكىر، ئابدۇرېشىت ھەسەن.

ئاھىيلىك كىنو- فىلىم شىركىتىدىكى بارلىق ئىشچى- خىزمەتچىلەر،

كىرىش سۆز

مەن 1964 - يىلدىن بۇيان سابىق خەلق كومىتېتى مەدەنىيەت-مائارىپ سەھىيە بۆلۈمى، مەدەنىيەت-مائارىپ سەھىيە كۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت-مائارىپ بۆلۈمى، مەدەنىيەت-تەنتەربىيە ئىدارىسى، مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا مائارىپ ۋە سەھىيە سىستېمىسىنىڭ ئۇرغۇن كونكرېتنى خىزمەتلىرىنى ئىشلەش بىلەن بىرگە بىر قەدەر كۆپرەك ۋاقتىمنى ناھىيىمىزنىڭ مەدەنىيەت-سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن سەرپ قىلدىم.

مۇشۇ ساھەدە ئىشلىگەن 29 يىللىق خىزمەت ئەمەلىيىتىمنى ئەسلىگىنىمدە، ناھىيىمىزنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ، سەھىيە ۋە تەنتەربىيە ئىشلىرى بولۇپمۇ مەدەنىيەت ئىشلىرى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى، يۇقىرى دەرىجىلىك مەدەنىيەت مەمۇرىي تارماقلىرى (ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت باشقارمىسى) نىڭ قوللىشى، مەدەنىيەت سېپىدىكى ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تىرىشىپ خىزمەت قىلىشى، ناھىيىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ كۈچلۈك مەدەت بېرىشى ۋە ئاكتىپ ئىشتىراك قىلىشى نەتىجىسىدە يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن زورىيىپ، بۈگۈنكىدەك كىشىنى خۇشال قىلارلىق

تەرەققىيات ۋە نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

ئاھىيىمىز مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ ئازاد-لىقتىن بۇرۇنقى ۋە ئازاد بولغان 42 يىلدىن بۇيانقى ھەر قايسى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش دەۋرلىرىدىكى تارىخىي تەرەققىياتىنى ئىلمىي يەكۈنلەپ، بۇ ساھەدە قولغا كەلگەن نەتىجىلەرنى ۋە ئاھىيىمىزنىڭ مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈپ، پارلاق نەمۇنىلەرنى ياراتقان مەشھۇر شەخسلەرنى ھازىرقى ۋە بۇندىن كېيىنكى ئەۋلادلارغا تونۇشتۇرۇپ، كەلگۈسىدىكى مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ گۈللەپ ـ ياشنىشى ئۈچۈن تۈرتكە بولۇش ۋە بىر قەدەر ئەتراپلىق پايدىلىنىش ماتېرىيالى بىلەن تەمىن ئېتىش مەقسىتىدە قولىڭىزلاردىكى «گۇما ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت تەزكىرىسى» نى تۈزۈپ چىقتىم.

ۋاقىتنىڭ قىسلىقى ھەم پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنىڭ تولۇق بولماسلىقىدەك ئوبيېكتىپ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بۇ تەزكىرىنىڭ يېتەرلىك بولمىغان تەرەپلىرى بولۇشى مۇمكىن. كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن تەنقىدىي ياردەم بېرىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن.

تۇرسۇنمۇھەممەت ھۆسۈن

1993 ـ يىلى 2 ـ ئاي

ئاساسىي ئەھۋال

گۇما ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ. شەرقىي مېرىدىئان 77°31′ بىلەن 79°38′ ئارىلىقىدا، شىمالىي پاراللېل 35°22′ بىلەن 39°01′ ئارىلىقىدا تۇرىدۇ. شەرق تەرەپتىن خوتەن ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى بىلەن، غەرب تەرەپتىن قاغىلىق ناھىيىسى بىلەن. شىمال تەرىپى تەكلىماكان قۇملۇقى ئارقىلىق مەكىت، مارالبېشى ناھىيىلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي تەرىپى ھىندىستان، پاكىستان دۆلەتلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ناھىيە زېمىنىنىڭ جەنۇبتىن شىمالغىچە ئۇزۇنلۇقى 473 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە كەڭلىكى 67.5 كىلو مېتىردىن 144.5 كىلو مېتىرغىچە كېلىدۇ. ئۈرۈمچى بىلەن بولغان تۈز سىزىق ئارىلىقى 1015 كىلومېتىر.

گۇما ناھىيىسىدە گۇما، دۇۋادىن ئىبارەت ئىككى بازار، 13 يېزا، بىر چارۋىچىلىق مەيدان، بىر ئورۇقچىلىق مەيدان قاتارلىق 17 يېزا (بازار) دەرىجىلىك ئورۇن، 191 كەنت كومىتېتى، 679 تەبىئىي كەنت، ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق 54 ئورگان، 40172 ئائىلە،

174734 نوپۇس بولۇپ بۇنىڭدىن ئۇيغۇرلار 170783، خەنزۇلار 2404، تاجىكلار 922، قىرغىزلار 616 كىشى.

گۇما ناھىيىسىنىڭ يىللىق كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 386.25 يۈەن. گۇما ناھىيىسىدە سەنئەت ئۆمىكى، مەدەنىيەت يۇرتى، كۇتۇپخانا، 14 يېزا مەدەنىيەت پونكىتى (سانجۇ، قوشتاغ تارماق مەدەنىيەت يۇرتى)، كىنو فىلىم تارقىتىش-قويۇش شىركىتى، ناھىيەلىك كىنوخانا، كىنو-تىياتىرخانا، تۆت يېزا-بازار كىنوخانىسى، 18 كىنو قويۇش ئەترىتى قاتارلىق مەدەنىيەت-سەنئەت ئورۇنلىرى بار. تۆۋەندە بۇ ئورۇنلارنىڭ ئەھۋالى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

مۇندەرىجە

1- باب سەنئەت ئۆمىكى 1
2- باب ئاممىۋى مەدەنىيەت 31
3 - باب كۇتۇپخانا 51
4 - باب كىنو ئىشلىرى.......................... 53
5- باب كىنو - تىياتىرخانا 60
6- باب ئاجايىپخانىنىڭ ئىچىلىشى 62
7- باب مەدەنىي يادىكارلىقلار 64
8 - باب يازغۇچى - شائىرلار 76
9 - باب خەلق ئەلنەغمىچىلىرى ۋە خەلق سەنـ
ئەتچىلىرى 117
10 - باب خەتتات، رەسسام، فوتوگرافلار ... 146
11 - باب ئۈزۈن تۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى... 162

مۇندەرىجە

1 - باب [illegible] 1
2 - باب [illegible] 15
3 - باب [illegible] 51
4 - باب [illegible] 53
5 - باب [illegible] 60
6 - باب [illegible] 62
7 - باب [illegible] 64
8 - باب [illegible] 76
9 - باب [illegible] 117
10 - باب [illegible] 146
11 - باب [illegible] 162

1. باب سەنئەت ئۆمىكى

1. بىرىنچى قېتىملىق سانايى نەفىسە (سەنئەت ئۆمىكى) نىڭ تەشكىل قىلىنىشى ۋە ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرى

ھەر قانداق بىر ئۇلۇغ دەريانىڭمۇ كىچىككىنە بىر باشلىنىش ئېقىنى بولغىنىدەك كۆما ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت، سەنئەت ئىشلىرىمۇ دەسلەپكى چاغلاردا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىن ئىبارەت بۇ ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەن ئىدى. شۇڭا بۇ بابتا ئالدى بىلەن ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ بۇ جەھەتتە ئىشلىگەن ئىشلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى بار.

1934 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن شىنجاڭدا ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇشقا باشلىغان. جۈملىدىن ئۈرۈمچىدە ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشما، خوتەندە ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشما، كۆمىدا ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان. بۇ ئۇيۇشمىلار بىر مىللىي ئىجتىمائىي ئاممىۋى تەشكىلات بولۇش

سوۋېتى بىلەن ئىلىم - مەرىپەت نۇرى ئارقىلىق جاھالەت، قاراڭغۇلۇق ئاستىدا ياتقان خەلق ئاممىسىنىڭ كۆزىنى ئېچىش جەھەتتە مەدەنىيەت - مائارىپنىڭ ئېغىر يۈكىنى زىممىسىگە ئېلىپ شۇ دەۋر مەدەنىي ئاقارتىش جەھەتتە نۇرغۇن ئىجابىي خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن ئىدى.

1938 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ تەقسىماتى بويىچە ئۇرۇمچى دارىلفۇنۇن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئابدۇقادىر ئەپەندىم، ئابلىز ئەپەندىم قاتارلىق ئىككى كىشى گۇمىغا كېلىپ ناھىيىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۆتىۋەرلەردىن جامالىدىن ئەلەم ئاخۇنۇم ۋە ئىسمايىل قارى ھاجىم، زىياۋۇدۇن مەخسۇم ھاجىم قاتارلىق 30 نەپەردىن ئارتۇق كىشىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن گۇما ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ چىققان ۋە كېڭەشنىڭ ئارقىلىق جامالىدىن ئەلەم ئاخۇنۇمنى رەئىسلىككە، زىياۋۇدۇن مەخسۇم ھاجىم، ئابلىز تۇرسۇن (بۇلار ھازىر ۋاپات بولۇپ كەتتى) لارنى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلىغان. ئۇيۇشما تەركىبىدە مەدەنىيەت بۆلۈم، كاتىبات بۆلۈم، تەشۋىقات بۆلۈم (باشلىقى ھاشىم ئاخۇن داموللا ھاجىم ئىدى)، ئەۋقاپ بۆلۈم، مالىيە بۆلۈمدىن ئىبارەت بەش بۆلۈم، يەتتە كىشىلىك ئىجرائىيە ھەيئەت تەسىس قىلىنغان. بۇلار پۈتۈن ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت، كىنو، تەنتەربىيە، قىرائەتخانا ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش قاتارلىق كەسپىي خىزمەتلەرنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىدى.

1938 - يىلى ئۇيغۇر شىنىڭ تەشكىللىنىشى ئارقىلىق گۇما ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىملىق ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى (سانايى نەفىسە) قۇرۇلغان ئىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن ناھىيە بازىرىدا بىر قانچە جايدا چايخانا بولۇپ، بۇ چايخانىلاردىن ھەمىشە ناخشا ـ مۇزىكا سادالىرى ياڭراپ، يىلنىڭ ھەممە پەسلىدە مەشرەپلەر ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى. خەلق ئىچىدە مەھەممەتخان قۇشقاچ، توختىشاخان، مەخسۇتھېيت، ئابدۇللا، پەنجالىق، ھوشۇر سىيىت ھاجىم قاتارلىق «ئەلىپ، لەيلى» (مىڭ بىر كېچە) چەكنامە قاتارلىق كىتابلارنى پۈتۈن يادقا ئېيتالايدىغان چۆچەكچى، لەتىپىچىلەر، قىزىقچىلەرمۇ كۆپ ئىدى. يەتتە ھەر يىلى قىش ۋە ئەتىياز پەسىللىرىدە ساغادى، چاق پىلەك، كاجىۋا، دارۋازلىق قاتارلىق ئويۇنلار ئۆتكۈزۈلۈپ نەچچە مىڭلىغان كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. مانا بۇلار سانايى نەفىسە قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى ئاممىۋى مەدەنىيەت ـ سەنئەتنىڭ ئىجتىمائىي مەنبەسى ئىدى. دەسلەپكى قۇرۇلغان بۇ سانايى نەفىسەنىڭ ئادەملىرى 20 كىشى بولۇپ ئۆمەك باشلىقلىقىنى مۇئاۋىن رەئىس ئابلىز تۇرسۇن ئۈستىگە ئالغان. 1939 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشما مۆمىنجان، ئەبەيدۇللاجان (بۇلار ئۆزبېك) قاتارلىق ئىككى كىشىنى گۇمىغا بەلگىلەپ ئەۋەتكەن. سابىر نىياز (قاغىلىقتىن) ئۆمەك باشلىقى بولغان. بۇلار گۇما سانايى نەفىسەگە چىققاندىن كېيىن ياش سەنئەت ھەۋەسكارلىرىدىن قۇدرەت مۇساھاجى، ئابلىمىت مەمەت ھاجى، ئابلىمىت مەمتىلى، مامۇت ھاجىم ياقاچ قاتارلىقلارنى ئۆمەككە قوبۇل قىلىپ كۆڭۈل

قويۇپ تەربىيىلەپ كېيىنكى دەۋرلەردىكى سەنئەت ئىشلى-
رىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ھۇل سالغان.

1940 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئويۇش-
مىنىڭ بەلگىلىشى بىلەن ئاتاقلىق قىزىقچى، مەشھۇر
دراما ئارتىسى ئەمەت ئۆمەر كوما ناھىيىلىك ئويۇش-
مىغا كېلىپ سانايى نەفىسەنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن
سانايى نەفىسەنىڭ ئىنجادىيەت، ئويۇن قويۇش سەۋىيىسى،
بولۇپمۇ دراما ئويناش سەۋىيىسى كۆزگە كۆرۈنەرلىك
دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن. سانايى نەفىسەنىڭ
ئويۇن قويۇش سورۇنى دەسلەپتە قىزلار مەكتەپ (ھازىرقى
1 - باشلانغۇچ مەكتەپ) تە بولۇپ كېيىن ئوسمان بەگ
ھاجىمنىڭ قورۇسىغا يۆتكەلگەن.

شۇ چاغلاردا شوكۇر يالقىننىڭ «شائىخەي كېچىسى»،
«چىمەنگۇل»، ل. مۇتەللىپنىڭ «ساماق ئاكاك قاينايدۇ»
قاتارلىق شىنجاڭ خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى
تۇرۇش كۈرەشى ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان درامى-
لارنى ۋە بىر قانچە كونسېرت، كومېدىيىلەرنى ئويناپ
چىقىپ جەمئىيەتتە داغدۇغا پەيدا قىلغان. بۇنىڭدىن تە-
سىرلەنگەن يۇقىرى قاتلام زات ئۆمەر ئاخۇن مالى قەش-
قەرگە بېرىپ بىر قانچە پارچە دېكوراتسىيە سىزدۇرۇپ
كېلىپ ئۇنى سانايى نەفىسەگە تەقدىم قىلغان. ئەمەت ئۆمەر
سانايى نەفىسەنىڭ مۇزىكا جەھەتتىكى يېتەرسىزلىكىنى
تولۇقلاش ئۈچۈن ئۆمەر ئاخۇن مالىنى قەشقەرگە ئەۋە-
تىپ ئابلاجان قاتارلىق ئۈچ نەپەر مۇزىكانتنى تەكلىپ
قىلىپ كېلىش بىلەن بىرگە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇ-

چىلىرى ئىچىدىن مۇزىكىغا ھەۋەس قىلىدىغان تۇنجى نەپەر بالىنى تاللاپ ئىككى قېتىمدا خوتەنگە ئەۋەتىپ ئالتە ئايلىق كۇرستا ئوقۇتۇپ تەربىيىلىگەن. شۇنىڭ بىلەن گىمىدا نۇر ھېيت، ماخسۇت تۇردى قاتارلىق ئىسكىرىپكا، چاڭ، نەيگە ئوخشاش يېڭى مۇزىكىلارنى چالالايدىغان يېڭى بىر ئەۋلاد مۇزىكانتلار پەيدا بولغان.

1942 - يىلى ئەمەت تۆمەر يۆتكىلىپ كېتىپ، ئوسمان يۇسۇپ ناھىيىلىك ئۇيۇشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ كەلگەنىدىن كېيىن بۇ كىشىمۇ سانايى نەفىسكە كۆڭۈل بۆلۇپ، سەنئەت ئىشلىرىنى گۈللەندۇرگەن. بۇ دەۋردە «غېرىب - سەنەم»، «پەرھاد - شېرىن»، «رابىيە - سەئىدىن»، «قاناتلىق يولۋاس»، «ئارشىن مال ئالان»، «ئۆگەي ئانا»، «يالغان تېۋىپ»، «پىرىخون»، «ئويلىنىش»، قاتارلىق چوڭ - كىچىك دراممىلار سەھنىلەشتۈرۈلگەن ۋە بۇ دراممىلار ناھىيە بازىرىدىن باشلاپ ھەر قايسى يېزا - قىشلاقلارغىچە بولغان خېلى بىر قىسىم جايلاردا ئوينالغان. گۇما تارىخىدىكى تۇنجى قېتىملىق بۇ سانايى نەفىسە تازا گۈللىنىش باسقۇچىغا قەدەم قويۇۋاتقان مەزگىلدە شۇ ۋاقىتتىكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ تەقىپ قىلىشى نەتىجىسىدە 1947 - يىلى 8 - ئايدا سانايى نەفىسە تارقىتىۋېتىلگەن.

دېمەك، گۇما تارىخىدا تۇنجى تەشكىل قىلىنغان بۇ سانايى نەفىسە ئۇيۇشما رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرىدىن جامالىدىن ئەلەم ئاخۇنۇم، ئىسمايىل قارى ھاجىم، ئابلىز ئەپەندىم، ھاشىم داموللام، ئەمەت تۆمەر، ئوسمان يۇسۇپ قاتارلىق مەرىپەتپەرۋەر زاتلارنىڭ زور كۈچ

بىلەن قوللىشى ئارقىلىق ئالتە يىل ئۆز پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇپ كۇمىنىڭ سەنئەت تەرەققىياتى ئۈچۈن تۇنجى ئىز باسارلارنى يېتىشتۈرگەن. شۇ دەۋرلەردە مۆمىنجان، ئەبەيدۇللاجان (ئۆزبېك)، ئىمىن توختى (چىرا ناھىيىسىدىن)، سىبلىمە مەھەممەت، قۇدرەت مۇسا ھاجى، تۇردى خانىم، ئابلىمىت مەھەممەت ھاجى، بۇنىياز ھۆسۈن، ئىبادەتخان ھاجىم (ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىدا)، مۇزىكانتلاردىن ئابدۇللاجان (قەشقەرلىك)، ھەسەن ئاخۇن ساتارچى (يەكەنلىك)، ھەسەن ئاخۇن داپچى، مەخسۇت تۇردى، نۇر ھىيت قاتارلىقلار 1938 - يىلدىن 1947 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا دەسلەپتە قۇرۇلغان سانايى-نەفىسەنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشقان كۆزگە كۆرۈنگەن ئارتىسلاردىن ئىدى.

2 - قېتىملىق ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ قۇرۇلۇشى

1950- يىلى كۇمىدا سانايى نەفىسە (ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى) يەنە تەشكىل قىلىندى. بۇ، ئازادلىقتىن كېيىن تۇنجى قېتىم، كۇما تارىخىدا ئىككىنچى قېتىم تەشكىل قىلىنغان سەنئەت ئۆمىكى بولۇپ، سەنئەت ئۆمىكىنىڭ قايتىدىن قۇرۇلۇشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئەسلىدىكى سانايى نەفىسەنىڭ خېلى بىر قىسىم ئارتىسلىرى ئۆمەككە قايتىپ كېلىپ ئىجادىيەت ۋە ئويۇن قويۇشقا كىرىشكەن. بۇ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تەۋەلجائلىقىنى قۇدرەت مۇسا ھاجى ئۈستىگە ئالغان. ئومۇمىي

ئادەم سانى 23 نەپەر ئىدى. ئارتىسلار ئىزدىنىپ ئىجاد قىلىش، تىرىشىپ جاپاغا چىداپ مەشق ۋە رېپىتىس قىلىش ئارقىلىق شارائىتنىڭ ناچارلىقىدەك خىلمۇ خىل قىيىنچىلارنى يېڭىپ، شۇ ۋاقىتتىكى ئىجارە ھەققىنى كېمەيـتىش، فېئودال خۇراپاتلىق ۋە زۇلۇم ئېكىسپىلاتاتسـيىنىڭ تەسىرلىرىنى تازىلاش ھەرىكىتىگە ماس كېلىدىغان «باي ۋە مالاي»، «قانلىق داغ»، «تاڭ ئېتىشتىن ئىلگىـرى ۋە كېيىن» دراممىلىرىنى، خەلق ئاممىسى ياقتۇرىدىـغان «قارا چاچ ئۇكام»، «ھەلەللە يار»، «بىلەيزۈك»، «نازىرىكوم»، «شاخ ـ شاخ چىنار»، «قاپاق دوپپا» قاتار-لىق كونسېرت ـ نومۇرلىرىنى تەييارلاپ، ناھىيە بازىرى-دىن باشلاپ ھەر قايسى رايونلاردا بىر قانچە مەيدان ئويۇن قويۇپ، پارتىيىنىڭ شۇ مەزگىلدىكى سىياسەتلىرىنى ئاممىغا تەشۋىق قىلىپ خەلقىنىڭ ئاڭ سېزىمىنى ئۆسـتۈرۈش جەھەتتە زور رول ئوينىغان.

1952 - يىلى ھاكىم نەمەت ئەشرەبنىڭ تەشەبـبۇسى بىلەن نەمەت ئەشرەب، كەنجى ئىبراھىم باشلىق يەتتە كىشىلىك ئۆمەك باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلغان. ھاكىم نەمەت ئەشرەب سەنئەت خىزمىتىنى بىۋاسىتە تۇتـقانلىقتىن گۇما سەنئىتىنىڭ ئويۇن قويۇش سەۋىيىسى ئۆسۈپ داڭقى چىققان. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يەكەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى، مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئىشلىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدىغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 12 مۇقامىنى قوغداپ قېلىش، سىمغا ئېلىشقا زور تۆھپە قوشقان مەرھۇم پېشقەدەم رەھبەر قاسىمجان قەمبىرى گۇما سەنئەت

ئۆمىكىنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ كۈمىنغا كېلىپ سانايى نەفسەنىڭ ئۇيۇن قويۇش ئەھۋالىنى ئۇقۇپ بارلىق ئار- تىسلارنى قوبۇل قىلىپ ئۇلارغا مەدەت ۋە ئىلھام بەرگەن.

— ھاكىم ئەمەت ئەشرەبىنىڭ بىۋاسىتە تۇتۇشى ۋە زور كۈچ بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىشى نەتىجىسىدە ئارتىس لار شۇ مەزگىلدىكى سىياسىي يۈنىلىشنى مۇستەھكەم ئىگىلەپ، ئىزدىنىپ ئىجاد قىلىش ئارقىلىق ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ چاۋشيەن (كورىيە)گە ياردەم قىلىش مەز- مۇن قىلىنغان «ئامېرىكىنىڭ ھالاكىتى»، «چاۋشيەن بىز- نىڭ قوشنىمىز»، «كورىيە قىزى» قاتارلىق نومۇرلارنى ئىشلەپ خەلق ئاممىسىنى ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ چاۋ- شيەنگە ياردەم بېرىشكە چاقىرغان. سەنئەت ئۆمىكى قەيەردە ئويۇن قويسا خەلق ئاممىسى تەسىرلىنىپ كۆز يېشى قىلىشقان ۋە ئويۇن مەيدانىنى لەرزىگە سالىدىغان ھەيۋەتلىك شۇئارلارنى توۋلاپ، بەس - بەس بىلەن پىيدائىي ئەسكەرلىككە يېزىلغان. نەخ مەيدانىنىڭ ئۆزىدىلا نۇرغۇن كىشىلەر تەڭگە، تىللا، كىيىم - كېچەك، ئاشلىق، چارۋا مال، ھەتتا ئاياللار ئالتۇن بىلەيزۈك، ھالقا، مۇن- چاقلىرىنى ئىئانە قىلىشقان.

1950 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە قۇدرەت مۇسا ھاجى، ئىسلام مەھەممەت، ئۆمەرجان، ممەت داۋۇت ۋە ھاپىز مەتنىياز قاتارلىقلار ئۆمەك باشلىقى بولغان. بۇ مەزگىللەردە «گۈلنىسا»، «پىچاق»، «غۇنچەم» قاتارلىق دراممىلارنى سەھنىلەشتۈرۈپ كۈمىنىڭ ھەر قايسى جاي-

لىرىدا بىر قانچە ئون مەيدان ئوينىشىتىن سىرت قاراقاش، خوتەن، لوپ ناھىيىلىرىگىچە ئېلىپ بېرىپ ئۇ يەرلەردىمۇ ئون نەچچە مەيدان ئويناپ، شۇ يەردىكى خەلق ئاممىسىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشكەن. بۇ، گويا سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تارىخىدىكى تۇنجى قېتىم سىرتقا چىقىپ ئويۇن قويۇش ئىدى. بۇ سەنئەت ئۆمىكى 1956 - يىلى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىدە ئەلا نەتىجىگە ئېرىشىپ لەۋھە ۋە تۈرلۈك چالغۇ ئەسۋابلىرى قاتارلىقلار بىلەن مۇكاپاتلىنىپ، گويا ناھىيىسىگە شان-شەرەپ كەلتۈرگەن. قۇدرەت مۇسا ھاجى، ئېلى ھەسەن، بۇئايشى ھەسەن قاتارلىق ئارتىسلار ماددىي مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. يەنە 1956 - يىلى بۇ سەنئەت ئۆمىكىدىن بەش نەپەر ئارتىس جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە قەشقەردە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىگە، 1957 - يىلى يەتتە نەپەر ئارتىس ئاپتونوم رايون بويىچە ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىگە قاتنىشىپ بۇلاردىن بۇنىياز ھوسۇن، بۇئايشى ھەسەن، رىزۋانگۈل، مەھەممەت ھېيت قاتارلىق ئارتىسلار ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ ماددىي مۇكاپاتلىنىش بىلەن بىرگە كوللېكتىپ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ، لەۋھە ۋە ساز قاتارلىق مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ئېلىپ كەلگەن. لەپەرچى بۇنىياز ھوسۇن، تاجىك مىللىتىدىن بولغان مەتنىياز ئاكا قاتارلىقلار 1957 - يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بېيجىڭدە ئۆتكۈزۈلگەن ئويۇن قويۇش كۆرىكىدە ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ جۇئېنلەي

زوڭلىنىڭ قولىدىن مۇكاپات ئالغان. بۇ ئۆمەك 1955 – يىلدىن كېيىن شۇ ۋاقىتتىكى يېڭى ئىگىلىكنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان كۆپ خىل نومۇرلارنى ئىجاد قىلىش بىلەن بىرگە «غېرىب – سەنەم»، «پىچاق» قاتارلىق درامىلارنى ئويناپ ناھىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئاممىنىڭ بولۇپمۇ شۇ چاغدىكى 4 – رايون (سانجۇ)دا تۇرۇشلۇق چېگرا – مۇداپىئە قىسىملىرىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. لېكىن بۇ سەنئەت ئۆمىكى 1960 – يىلى 3 – ئايدا ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن تارقىتىۋېتىلگەن. ئارتىسلاردىن ئەسلى شتاتى بارلىرى ئۆز ئورنىغا قايتقاندىن تاشقىرى باشقا كۆپ ساندىكى كىشىلەر يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سەپىگە ياكى ئائىلىسىگە قايتۇرۇلغان.

3 – قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرى

1962 – يىلى 9 – ئايدا سەنئەت ئۆمىكى 3 – قېتىم تەشكىل قىلىنغان، بۇ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ نامىنى «ئۇلا نمۇچىر سەنئەت ئۆمىكى» دەپ ئاتىغان بولۇپ، ئۇلار يېزىلارغا بارسا نەرسە – كېرەكلىرىنى يۈدۈپ بېرىپ ئويۇن قوياتتى.

موكو يىلا باشلا نغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇدىرى سىدە خمەت تۇردىنى يۆتكەپ كېلىپ ئۆمەك باشلىقلىقىغا بېكىتكەن. 1962 – يىلدىن 1967 – يىلغىچە ئارىلىقتا بۇ ئۆمەك شۇ چاغدا كۆما خەلقىنىڭ تومۇز ئاپتىپى ھەم

قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇقلىرىدا جان ئىكىپ كۆرەش قى-
لىش بىلەن يەپچان سۇ ئامبىرىنى ياسىغان شانلىق
ئوبرازنى ئەكس ئەتتۈرگەن «ئامبار سالدۇق يەپچاندا»،
«ئۇستا باغۋەن — سەيدۇللا»، «تۇرسۇن ئاكام باققان
قويلار» قاتارلىق بىرقانچە ياخشى نومۇرلارنى ئىجاد
قىلىپ ئامىمىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتا جاپا - مۇ-
شەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىش ئىرادىسىگە ئىلھام
بېرىش بىلەن بىرگە «ئارشىن مال ئالان»، «بەش تۈپ
ئالما»، «ئۈجمە سايىسى»، «تامغىنى تارتىۋېلىش»،
«يالقۇنتاغ ئېتىكى» قاتارلىق دراممىلارنى مۇۋەپ-
پەققىيەتلىك ئوينىغان.

بۇ سەنئەت ئۆمىكى 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرى،
1966 - يىلىنىڭ بېشىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ
قارا بورىنىغا ئۇچراپ، ئارتىسلاردىن قۇدرەت مۇساھاجى،
مەتقاسىم ئابدۇللا، راھىلە قاسىم، نۇرمەتئىللا ناسىر قاتار-
لىقلار «تارىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى»، «سىنىپىي يات
ئۇنسۇر»، «جىن - شەيتان»، «قارايىپ» دېگەن بەدناملار
بىلەن تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش، پىپەن قىلىنىپ باشقا
جايلارغا يۆتكىۋېتىلگەن ياكى خىزمەتتىن قوغلاپ يېزا-
ئىگىلىكىگە نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىشقا چۈشۈرۈۋېتىل-
گەن. نەتىجىدە بۇ سەنئەت ئۆمىكى 1967 - يىلى 2 - ئايدا
تارقىتىۋېتىلىپ ئارتىسلارنىڭ ئەسلى ئىش ئورنى بارلىرى
ئۆز ئورنىغا قايتۇرۇلۇش بىلەن بىرگە خېلى بىر قىسىم
شتاتسىز ئارتىسلارنى دۆۋا سېمونت زاۋۇتىغا، ئازراق بىر
قىسمى يېزا ئىگىلىكىگە ياكى ئۆز ئائىلىسىگە قايتۇرۇلغان.

دېمەك، 1-، 2-، 3-قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكـ
ىنىڭ ئويۇن قويۇش سەۋىيىسى گەرچە خېلى يۇقىرى بولـ
غان بولسىمۇ كىيىم - كېچەك، ساز - قورال سېتىۋېلىشقا
مالىيىدىن ئازراق ياردەم بەرگەندىن سىرت ئارتىسلار-
نىڭ مائاش، داۋالىنىشى پۈتۈنلەي ئۆز كىرىمىدىن
بولغاچقا، تۇرمۇش قىيىنچىلىقى ناھايىتى ئېغىر ئىدى.
ھېچقانداق قاتناش قورالى بولمىغاچقا ئارتىسلار سىرتقا
ئويۇن قويغىلى چىقسا ئېشەك ئارقىلىق پۈتۈن ناھىيە-
نىڭ غەربتە ئاقسۇ، شەرقتە پىيالما، جەنۇبتا پوسكا، شىمـ
الدا قۇرۇق ئاچچىقچىغىچە بولغان يېزا - كەنتلەردە
3-4 ئايغىچە ئايلىنىپ يۈرۈپ سەييارە ئويۇن قويۇپ
ئاندىن ئائىلىسىگە قايتاتتى. شۇنداقتىمۇ ھەممەيلەن بۇ
قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ تىرىشىپ ئىشلىگەن ئىدى.

4-قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرى

1968-يىلى شۇ ۋاقىتتىكى ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ ئويۇشتۇرۇشى بىلەن ئوقۇغۇچىلار، زىيالىي ياشلار ۋە جەمئىيەت ياشلىرى ئىچىدىكى سەنئەت ھەۋەسكارلىرىدىن تەركىب تاپقان 20 كىشىلىك سەنئەت ئۆمىكى (يەنە بىر نامى «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئەترىتى») قۇرۇلغان. بۇ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ نومۇرلىرىدا ھېچقانداق ئىجادىيەت يوق بولۇپ، «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرەيلى»، «سىنيا بولسا دېڭىز ئوكيان»، «ئۆزۈندە ناخـ

شىلىرى»،«خامان ناخشىسى» دېرلىق مەدھىيە بىلەن
تولغان بىرقانچە نومۇرلىرى بىلەن ئويۇن قويغان.
بۇ نومۇرلارغا بېلەت ساتىسا كىشىلەر كىرمەيتتى. شۇڭا
مالىيە يەرلىك كىرىم بىلەن سەنئەت ئۆمىكىنى تەمىن
ئېتەتتى. بۇ سەنئەت ئۆمىكى بىر يىل ئۆز پائالىيىتىنى
داۋاملاشتۇرۇپ 1969 – يىلى تارقىتىۋېتىلگەن ئىدى.

5 – قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكىنىڭ قۇرۇلۇشى

1971 – يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى
مەدەنىيەت- مائارىپ، سەھىيە گۇرۇپپىسىنىڭ تەشكىللىشى
بىلەن 5 – قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكى يەنى «تەشۋىقات
ئەترىتى» قۇرۇلدى. ئارتىسلارنىڭ كېلىش مەنبەئى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى، نومۇرلىرىنىڭ مەزمۇنى يۇقىرىقى
4 – قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكى بىلەن ئوخشاش بولۇش
بىلەن بىرگە بۇ ئۆمەكنىڭ نومۇرلىرىدا سىنىپىي كۆرەشنى
تۇتقا قىلىش، داجەيدىن ئۆگىنىش، ئۇيغۇرچە ئۆز-
لەشتۇرۇلگەن «قىزىل چىراغ ناخشىلىرى» قاتارلىقلار
ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيتتى. بۇ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ
نومۇرلىرىدا راماكا كۆپ، شوئار كۆپ، ئوخشا شلىق، شەخسنى
مەدھىيىلەش كۆپ، تۇرمۇش پۇرىقى ئاز، ئىجادىيەت
ئاز، مىللىي شەكىل، مۇنەۋۋەر نومۇرلار ئاز، ھاياتىي
كۈچى بولمىغاچقا بۇ سەنئەت ئۆمىكىمۇ 1973 –
يىلىنىڭ ئاخىرىدا تارقىتىۋېتىلگەن.

6 – قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تەشكىل قىلىنىشى

كۇما ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ

ته ستتقلىشى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مەدەنىيەت خىزمە-
تتىگە مەسئۇل شۇجىسى مەمتىمىن ھاشىمىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى،
مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى، بولۇپمۇ مەدەنىيەت -
مائارىپ بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى يولداش ئوسمان مەمەتنىڭ
زور كۈچ بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىشى ئارقىلىق 1975 -
يىلى 8 - ئايدا گۇما ناھىيىلىك 6 - قېتىملىق ئىشتىن
سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى. ئارتىسلارنىڭ كېلىش
مەنبەئى 4 - ۋە 5 - قېتىملىق سەنئەت ئۆمەكلىرى بى-
لەن ئوخشاش بولۇپ، ئومۇمىي ئادەم سانى 30 نەپەر.
مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى ھاپىز مەتنىياز ئۆمەك
باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالغان، بۇ ئۆمەك دەسلەپتە
قۇرۇلغاندا قىيىنچىلىق ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئەسلىدىكى
5 قېتىملىق سەنئەت ئۆمەكلىرىدىن بۇ ئۆمەككە ئىككى
دانە كونا ئىسكىرىپكا، تۆت دانە دۇمباق، ئىككى دانە
پەردە، ئۈچ دانە داپنىڭ گەردىشى، ئالتە دانە ساپايى
قاتارلىقلار مىراس قالغاندىن سىرت ھېچقانداق مال-مۈ-
لۈكى يوق ئىدى. ئورنى بولمىغاچقا كونا كىلوپنىڭ
كەينىدىكى تۆت ئېغىز كىچىك ئۆينى ئارىيەت ئېلىپ
ياتاق، تاماقخانا، رېپتىس ئۆيى قىلىپ تاكى 1987 -
يىلغىچە ئىشلىتىپ كەلگەن. بۇ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ
نومۇرلىرى دەسلەپتە ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلەشتىن پەيدىن-
پەي 80 - يىللارغا كەلگەندە ئۆز ئىجادىيىتىنى
ئاساس قىلىشقا يۈزلەنگەن. نومۇرلار ھەرقايسى
دەۋرلەردىكى سىياسىي ۋەزىيەتكە زىچ ئەگەشكەن
بولۇپ، مەزمۇنى ساغلام، شەكلى مىللىي، تۈرى

كۆپ، قىزىقارلىق بولۇشنى ئويۇن قويۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىپ، بېلەت سېتىپ ئويۇن قويۇش، ئۆز كىرىمى بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەش (شتاتلىق خادىملارنىڭ ئىش ھەققى مالىيەدىن بېرىلەتتى)، كىيىم ـ كېچەك، ماشىنا، ئاپتوبۇس سېتىۋېلىش، ساز ـ قورال سېتىۋېلىش، قۇرۇلۇش قىلىش قاتارلىقلاردا مالىيەدىن پۇل تەلەپ قىلىش ئارقىلىق يىلمۇ يىل تەرەققىي قىلىشقا يۈزلەنگەن. بۇ سەنئەت ئۆمىكى 1975 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە بولغان دەسلەپكى يىللاردا ئۆزىنىڭ قاتناش قورالى بولمىغاچقا ئون كىلومېتىرغىچە بولغان جايلارغا يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى يۈدۈپ پىيادە بېرىپ ئويۇن قويغان. ئون كىلومېتىردىن يىراق جايلارغا ھارۋا، تراكتور كىرا قىلىپ بارغان. ئورما ۋاقىتلىرىدا يېزىلارغا بارسا كۈندۈزى دادۇيلەرگە چىقىپ ئەزالارغا بۇغداي ئورۇشۇپ بېرىپ كەچتە ئويۇن قويغان. سەھنە بولمىسا ئۆزلىرى ئەمگەك قىلىپ سەھنە ياسىغان. توك چىراغ بولمىسا كونا مازنى كىرىسىنگە چىلاپ ياندۇرۇپ، شۇنىڭ يورۇقىدا ئويۇن قويغان. بۇ ئۆمەك 1977 ـ يىلى «دوجىۋە نسەن تېغى»، 1979 ـ يىلنىڭ بېشىدا ماخمۇت ئېلى ھاجى يازغان شائىر لوتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بەش كۆرۈنۈشلۈك تارىخىي دراما «ئۆچمەس ئۇچقۇن»نى سەھنىلەشتۈرۈپ بىرقەدەر ياخشى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشكەن. بۇ درامىلارغا ھېلىقىز ماموت

رېژىسسورلۇق قىلىش بىلەن ئاساسلىق رول ئالغاندىن تاشقىرى يەنە مەتىمىن ئاتاۋۇللا، قۇربان نىياز مەمەت، تۇرۇپ مامۇت قاتارلىقلار ئاساسلىق رول ئالغان. 1979 ـ يىلى 7 ـ ئايدا «غېرىب ـ سەنەم» ئوپېراسىنى رېپىتىس قىلىپ ماخمۇت ئېلى ھاجى ئۈرۈمچىدىن ئېلىپ كەلگەن ئاپتونوم رايونلۇق ئوپېرا ئۆمىكى شۇ ۋاقىتتا سەھنىلەشتۈرگەن ئەسلى نۇسخىسىغا پېشقەدەم دراما ئارتىسى مەرھۇم قۇدرەت مۇسا ھاجىنىڭ گۇمىنىڭ ئەسلى ئوينىغان «غېرىب ـ سەنەم» درامىسىنىڭ مەلۇم قىسىملىرىنى قوشۇپ بىرلەشتۈرۈپ قايتا ئىشلىنىشى ئارقىلىق سەھنىلەشتۈرۈلۈپ شۇ يىلى 1 ـ ئۆكتەبىردە تۇنجى قېتىم گۇما سەھنىسىدە ئوينىلىپ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىنتايىن قىزغىن ئالقىشى ۋە مەدھىيىسىگە مۇيەسسەر بولغان. بۇ ۋاقىتتا ئاپتونوم رايونلۇق ئوپېرا ئۆمىكىدىن قالسا شىنجاڭدا ئىككىنچى بولۇپ «غېرىب ـ سەنەم»نى ئويناۋاتقىنى پەقەت گۇما سەنئەت ئۆمىكىلا ئىدى، درامىنىڭ دېكوراتورلۇق، رېژىسسورلۇق، كىيىم لاھىيىلەشنى قۇدرەت مۇسا ھاجى، ماخمۇت ئېلى ھاجىلار ئىشلىگەن.

باش روللارنى ئالغان شاھى ئابباس رولىدىكى قۇدرەت مۇسا ھاجى، غېرىب رولىنى ئالغان ماخمۇت ئېلى ھاجى، سەنەم رولىنى ئالغان بېلىنقىز مامۇت، روشەنگۈل توختىمەت، ئابدۇللا شاتىرى رولىنى ئالغان مەھەممەت مۇسا قاتارلىق ئارتىسلار جاپالىق مەشىق قىلىپ، ھەققىي ئوبرازى يارىتىش بىلەن غېرىب ـ سەنەمنىڭ

ئويۇنلىشى ھەرقايسى جايلاردا تاماشىبىنلارنىڭ ماختى-
شىغا سازاۋەر بولغان. شۇ يىللاردا «غېرىب - سەنەم» نىڭ
سەھنىلەشتۈرۈلۈشى گومىنىڭ سەلتەنەت تارىخىدىكى بۆسۈش
خاراكتېرلىك تەرەققىيات بولۇپ، دەسلەپتە بۇ ئوپېرا
گومىدا بىرقانچە مەيدان ئوينالغاندىن كېيىن خوتەنگە
ئېلىپ بېرىلىپ، ۋىلايەتلىك «قىزىل يۇلتۇز» كىنوخانىسىدا
ئوينالغاندا بىلەت باھاسى گەرچە تۆت موچەن بول-
سىمۇ بىر مەيداندىلا 2897 يۈەنگە بىلەت سېتىلغان؛
ئىشىك، ھەتتا تامنى كونترول قىلىشمۇ ئىنتايىن تەسكە
چۈشكەن. قاراقاش، لوپ، چىرا، نىيە، كېرىيە ناھىيە-
لىرىدە بىرقانچە مەيدان ئوينالغاندا يەنىلا ئاشۇنداق
ئەھۋال يۈز بېرىپ، شۇندىن كېيىن كۆملا ئىشتىن سىرتقى
سەنئەت ئۆمىكى كونسېرى ياخشى ئاتاق ۋە ياخشى ئۈنۈمگە
ئېرىشىشكە باشلىغان. 1980 - يىلى 1 - ئايدا
ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى مەسئۇللىرىنىڭ
قوشۇلۇشى، مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى مەسئۇلى ئوس-
مان مەمەتنىڭ قوللاپ مەدەت بېرىشى، مەدەنىيەت
گەنسى تۇرسۇن مۇھەممەت ھوسۇننىڭ يېتەكلىشى بىلەن
بۇ ئوپېرا قەشقەر ۋىلايىتى تەۋەسىگە ئېلىپ بېرىلىپ
پوسكام، يەكەن، قەشقەر شەھىرىنىڭ «ماي» تىياتىرخانىسى
ۋە ھېيتگاھ خەلق كىنوخانىسى قاتارلىق جايلاردا جەمئىي
28 مەيدان ئويۇن قويۇلۇپ، 53485 يۈەن كىرىم
قىلىنغان (بىلەت باھاسى ئالتە موچەن بولسىمۇ سىرتتا
سەككىز كويغا تېپىلمايتتى). بۇ ۋاقىت سوغۇقنىڭ ئۇچىغا
چىققان، قەشقەر تەۋەسىدە قېلىن قار يېغىۋاتقان مەز-

گىل بولۇپ، ئارتىسلار چۈشتىن بۇرۇن بىر مەيدان، ئاخشامدا بىر مەيدان (ھەر قېتىملىق ئويۇن ۋاقتى بەش سائەت، رېپېتىس، سەھنە تۈزەش تۆت سائەت، جەمئىي بىر كۈنلۈكى 14 سائەت) سەھنە پائالىيىتى بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئىنتايىن قاتتىق قىيىنچىلىق ۋە چېنىقىشلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئىدى. ئوپېرادا رول ئېلىشقا قاتناشقانلار 22 كىشى بولۇپ، ئادەم يېتىشمىگەنلىكى ئۈچۈن بىر ئارتىس ھېلى ئۇ رولدا چىقسا ھېلى بۇ رولدا چىقاتتى. بەزىدە قىزلار ياساۋۇللارنىڭ رولىدا چىقسا، بەزىدە ئوغۇللار كېنىزەكلەر رولىدا چىقىشقا توغرا كېلەتتى. كېسەل بولۇپ قالغانلارمۇ رولىدىن قېچىقىلىشنى تەلەپ قىلمايتتى. تەشكىلدىن كېسەل بولۇپ قالغانلارنى رولغا چىقماي دەم ئېلىشنى تەۋسىيە قىلسىمۇ ھېچكىم ئۇنىمايتتى. بەلكى ئۇلار «مەن چىقمىسام ئورنۇمغا چىقىدىغان ئادەم يوق، بولغاندىمۇ ئويۇننىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتسە ئۆمىكىمىزنىڭ ئابرويى تۆكۈلىدۇ» دەپ چىشىنى چىشىغا چىشلەپ ئاغرىققا بەرداشلىق بېرەتتى. ئارتىسلارنىڭ بۇ خىل جان پىدالىق روھى ئاخىرى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ۋە قەشقەر خەلقىنى تەسىرلەندۈرمەي قالمىدى. نەتىجىدە شۇ كۈنلەردە قەشقەردە يىغىندا بولۇۋاتقان ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بادەي، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى ئەيسا شاكىر، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى مامۇت نىياز قاتارلىق رەھبەرلەر بۇ ئوپېرانى كۆرۈپ، ئويۇندىن كېيىن ئارتىسلارغا زىيارەت بېرىپ، قىزغىن

مەدھىيىگە تولغان سۆزلىرى بىلەن ئىلھام بەرگەن. ئارتىسلارنىڭ سوغۇقتا زۇكامداپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان قەشقەر شەھىرىدىكى ھەر ساھە خەلقى ئۆزلۈكىدىن ھەرخىل تائاملارنى، مېۋە - چېۋىلەرنى ئېلىپ كېلىپ ئارتىسلارنىڭ كۆڭلىنى يوقلىغان. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن «قەشقەر گېزىتى» ماقالە ئېلان قىلىپ، بۇ ئوپېراغا ناھايىتى يۇقىرى باھا بەرگەن. بۇ ماقالا رادىئودىمۇ ئاڭلىتىلغان. ئومۇمەن «غېرىپ-سەنەم» ئوپېراسى 1979- يىلى 10- ئايدىن 1980- يىلى 5- ئايغىچە بولغان سەككىز ئاي ۋاقىت ئىچىدە خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ، كۇچا قاتارلىق ۋىلايەت- ئوبلاستىلارنىڭ خېلى كۆپ ناھىيىلىرىدە جەمئىي 136 مەيدان ئوينىلىپ 109362.80 يۈەن ساپ كىرىم قىلىنىپ ئۆمەكنىڭ ئىقتىسادىي ئىشلىرىغا زور ماددىي ئاساس سېلىپ بەرگەن ئىدى.

1980- يىلى يىل بېشىدا 6- قېتىم قۇرۇلغان گۇما ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ 18- نومۇرلۇق ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىغا بىنائەن 25 شتات بىلەن رەسمىي شتاتلىق سەنئەت ئۆمىكى بولۇپ قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ئارتىسلارنىڭ ئىجادىيەت، ئويۇن قويۇش سەۋىيىسى ۋە قىزغىنلىقى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. دۆلەتنىڭ مالىيە جەھەتتىن مەبلەغ سېلىشىمۇ يىلسېرى كۆپىيىشكە باشلىدى. ئارتىسلارنىڭ قىزغىنلىقى ئاشقانلىقى ئۈچۈن مۇزىكانت ھىرەخمەت ھوشۇر ئىشلىگەن «نېفىتچىلار قەلبى»، «ۋەتەن

ئىشلىمىدا»، «باغۋەن قىز» ناملىق ئىجادىيەتلىرى تۇنجى
قېتىم شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىدا ئاڭلىتىلدى.
گۇما سەنئەت ئۆمىكىنىڭ نومۇرلىرى ناھىيە ئىچىدە ۋە
سىرتقا چىقىپ ئويۇن قويغان ھەرقايسى جايلاردا ئام-
مىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىش بىلەن بۇ ئۆمەك
1976-يىلدىن 1986-يىلغىچە بولغان ئون يىل
ئىچىدە ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر قېتىملىق
سەنئەت كۆرەكلىرىدە ۋە سەنئەت ئۆمەك خىزمىتىنى
سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا ھەر دائىم بىرىنچى ئورۇننى
ئىگىلەپ، خوتەن مەمۇرىي مەھكىمە، مەدەنىي مائارىپ
باشقارمىسى قاتارلىق ئورۇنلار تەرىپىدىن كۆپلىگەن
لەۋھە، تەقدىرنامە، نەخ پۇل ۋە ماددىي بۇيۇملار
بىلەن مۇكاپاتلىنىپ، گۇما ناھىيىسىگە شان-شەرەپ
كەلتۈردى. ئارتىسلاردىن بېلىقىز مامۇت، ئابدۇرېشىت
ھۆسۈن، قۇربان نىياز مەمەت، مىرەخمەت ھوشۇر، ماخمۇت
ئېلىنھاجى، مەھەممەت قادىر، ئەھەتباقى قادىر، رۇشەن-
گۈل توختىمەت، ئامانگۈل ئابدۇغىنى كۆپ قېتىم ئىجادى-
يەت ۋە ئورۇنلاش مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ تەقدىرلەندى.
بۇلار ئىشلىگەن ۋە ئورۇنلىغان 60 تىن ئارتۇق نومۇر
ئىجادىيەت ۋە ئىشلىملاندۇرۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.
گۇما سەنئەت ئۆمىكى 1982-يىلى خوتەن ۋىلايىتى
بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يېزا مەدەنىيەت خىزمىتىدىكى ئىل-
غار ئورۇنلارنى تەقدىرلەش يىغىنىدا يېزا چارۋىچىلىق
رايونلىرىغا بۆلۈنۈپ ئويۇن قويۇشتىكى ئىلغار ئۆمەك
بولۇپ باھالىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازا-

رىتىنىڭ تەقدىرلىنىشىگە مۇيەسسەر بولغان. بۇ مەزگىلدە
ئابدۇرېشىت ھوسۇن تۆەنجاڭ ئىدى. ھازىر كۇما ناھىيە
لىك سەنئەت ئۆمىكىدە شتاتلىق 20 نەپەر، شتاتسىز
19 نەپەر، جەمئىي 39 كىشى بار بولۇپ، ئىككىنچى دەرىجە
لىك ئۇنۋان ئالغانلار تۆت نەپەر. ھازىر قۇربانىياز
مەمەت ئۆمەك باشلىقلىقىنى، بىلىقىز مامۇت مۇئاۋىن
ئۆمەك باشلىقلىقىنى ئۆتىمەكتە.

سەنئەت ئۆمىكى 1987 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق
مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن $1070m^2$
لىق يېڭى خىزمەت بىناسىنى پۈتكۈزۈپ مۇقىم ئورۇنغا
ئىگە بولدى. 34 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ بىر يۈرۈش زامان
ئىۋى مۇزىكىلارنى ۋە سەھنە جابدۇقلىرىنى سېتىۋالدى.
1988 ـ يىل بېشىدا ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت راسخودى
دىن 32 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ بىر دانە خىزمەت
ماشىنىسى سېتىۋالدى (1981 ـ يىلى 17 مىڭ يۈەن
سەرپ قىلىپ بىر دانە يۈك ماشىنىسى سېتىۋالغان ئىدى).
1987 ـ يىلدىن بېرى كۇما ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمى
كىگە يىللىق بېرىلگەن ھۆددە راسخوت 50 مىڭ يۈەن
دىن ئارتۇق، يىللىق ئويۇن قويۇش مەيدان قېتىم
سانى 130 مەيدان، كىرىم قىلىش ۋەزىپىسى 65 مىڭ
يۈەن قىلىپ بەلگىلەنگەن بولسىمۇ، بۇ ئۆمەكتە مۇستە
قىل ھالدا ئۇسسۇل، مۇزىكا ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇل
لىنالايدىغان، مۇزىكا ئىجاد قىلىش ۋە نومۇرلارنى
ئورۇنلاش جەھەتلەردە پىشىپ يېتىلگەن بىر تۈركۈم
تالانت ئىگىلىرى بولغاچقا، بۇ ئۆمەك يىللىق ھەرخىل ۋەزى

چىلەرنى ھەر يىلى ئاشۇرۇپ، تۇرۇنلاپ ياخشى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشىپ، كۇمانا ھەسسىسىگە شان-شەرەپ كەلتۈرۈش يولىدا ئۈزلۈكسىز ئالغا باسماقتا.

7 - . تىياتىر ئىشلىرى

كۇمىنىڭ تىياتىر ئىشلىرى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى تەرىپىدىن تەشكىل ئېتىلگەن سانائىي نەفىسە بىلەن باشلانغان. 1938 - يىلى سانائىي نەفىسە تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىن ئۇيۇشما مەسئۇللىرىدىن ئابدۇللا تۇرسۇن (1938 - يىلى)، ئەھمەت ئۆمەر (39 — 40 - يىللارغىچە)، ئابدۇللا ھەبىبۇللا (41 - يىلى)، ئوسمان يۈسۈپ (40 — 44 - يىللارغىچە) قاتارلىق كىشىلەر سانائىي نەفىسەنىڭ خىزمەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلغان بولۇپ، ئۆلكىلىك ئۇيۇشما ھەر ئايدا 1 — 2 كىچە سەھنە كىتابىنى شاپىگرافتا بېسىپ ھەر قايسى تارماق ئۇيۇشما قارمىقىدىكى سانائىي نەفىسەلەرگە، جۈملىدىن كۇما سانائىي نەفىسەگىمۇ ئەۋەتىپ بېرىپ تۇراتتى. بۇ چاغلاردا كۇمىدا ھېچقانداق كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى بولمىغاچقا، كىشىلەر مەدداھلار سۆز قىلغان سورۇنلارغا بېرىپ ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش، ياكى ئانچە - مۇنچە ئائىلە مەشرەپلىرىگە قاتنىشىش ۋە ياكى بىرەر ئىككى چايخانىغا يىغىلىپ قۇرۇق پاراڭ سوقۇش، ساز ئاڭلاش بىلەن كۆڭلىنى ئاچاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۇما بازىرىدا بىر قانچە جايدا نەشە چېكىدىغان، قىمار ئوينايدىغان

سورۇنلار ۋە ئابدۇكېرىم ئاقساقالنىڭ هويلىسى قاتارلىق ئەيشى - ئىشرەت، كەيپى - ساپا قىلىندىغان سورۇنلارمۇ بار بولۇپ، خەلق ئاممىسى توغرا ئىجتىمائىي ئەخلاق، تەربىيىسىدىن مەھرۇم بولغاچقا، ئۇلار ئىلىم - مەرىپەتكە، مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىغا بەكمۇ موهتاج ئىدى. دەل شۇ چاغلاردا يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمارەھبەرلىرىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ئارقى-لىق تىياتىر ئىشلىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، گۇما سەھنىلىرىدە «شاڭخەي كېچىسى»، «چىمەنگۈل»، «رابىيە-سەيدىن»، «غېرىب - سەنەم»، «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ»، «ئارشىن مال ئالان»، «ئۆكەي ئانا»، «يالغان تېۋىپ»، «پەرىخۇن»، «سامساق ئاكاڭ قاينايدۇ» قاتارلىق دراما-لار ئارقا - ئارقىدىن ئوينىلىپ خەلق ئاممىسىنى قات-تىق جەلپ قىلىشقان. گەرچە ئارتىسلارنىڭ سانى ئاز بولسىمۇ، ئۇلار خەلق ئاممىسىنى، ۋەتەننى سۆيۈش، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش، ئاممىنىڭ ئاڭ-سەزگۈسىنى ئويغىتىش ۋە ئۆس-تۈرۈش جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىغان. بۇ ۋاقىتلاردا تىياتىرلارنىڭ رېژىسسورلۇقىنى ئەھمەت ئۆمەر، ئوسمان يۈ-سۈپ قاتارلىقلار ئۆزلىرى قىلاتتى. سەھنە ماتېرىياللىرى ۋە كىيىم - كېچەكلەر ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، ئۇلارنى ئار-تىسلار ئۆزلىرى كىشىلەردىن سوراپ يۈرۈپ ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتەتتى. ئويۇندىن كېيىن ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىلەتتى.

1950 - يىلى سەنئەت ئۆمىكى ئىككىنچى قېتىم تەشكىل-

لەنگەندىن كېيىن تىياتىر ئويناش بۇ ئۆمەكنىڭ ئاساسلىق ئويۇن قويۇش مەزمۇنى بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ مەزگىلدە «قانلىق داغ»، «باي ۋە مالاي»، 1956—1957- يىللىرى بولسا «غۇنچەم»، «گۈلىنسا» قاتارلىق درامىلار ئوينالغان. 1958- يىلى «غېرىب — سەنەم»، «پىچاق» درامىلىرى ئوينالغان. بۇ مەزگىلدە قۇدرەت مۇساھاجى رېژىسسورلۇق، دېكراتورلۇق، كىيىم لاھىيىلەش ۋە باش رول ئېلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان.

1962- يىلى 3- قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلغاندىن كېيىن «ئارشىن مال ئالان»، «بەش تۇپ ئالما»، «تامغىنى تارتىۋېلىش»، «ئۈجمە سايىسى» قاتارلىق درامىلار ئوينالغان. بۇ مەزگىلدە قۇدرەت مۇساھاجى دېكراتورلۇقنى ئىشلىگەن، مەتقاسىم ئابدۇللا رېژىسسورلۇق، كىيىم لاھىيىلەشنى ئىشلەش بىلەن ھەر قايسى درامىلاردا باش رولارنى ئېلىشقا قاتناشقان.

1975- يىلى 8- ئايدا 6- قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكى تەشكىللەنگەندىن كېيىن كومىنىڭ تېخىمۇ ئىشلىرى گۈللىنىپ ياشناش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. بۇ ئۆمەك دەسلەپ قۇرۇلغاندا ئىشنى درامما ئويناشتىن باشلاپ 8- ئايدىن 10- ئايغىچە بولغان قىسقىغىنە ئىككى ئاي ۋاقىت ئىچىدە ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ قاتتىق رېپىتىتسىيە قىلىپ ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىگەن درامما «دۇجەن تېغى»نى ئويناپ، ئاممىغا ئۆزىنىڭ درامما ئويناش ماھارىتىنى نامايەن قىلغان ئىدى. 1976- يىلى ئابدۇقادىر سادىر يازغان «ياپيالاقتىكى چەك» دراممىسىنى ئويناپ بىر قەدەر

ياخشى ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى. بۇ گۇرۇپپا تارىخىدا تۇنجى قېتىم يېزىلغان دراما ئەسىرى ئىدى. بۇ درامىلارنىڭ دېكراتورلۇقىنى مەتقاسىم ئابدۇللا، رېژىسسورلۇق، كىيىم لايىھىلەشنى بېلىقىز ماموت ئۈستىگە ئالغان. ھەم بۇلار بۇ درامىلاردا ئاساسلىق روللارنى ئېلىپ چىققان. 1979 - يىلى يىل بېشىدا مەخمۇت ئېلىھاجى. ل. مۇتەللىپنىڭ ئىنقىلابىي ئىش - پائالىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «ئۆچمەس ئۇچقۇن» درامىسىنى يېزىپ دېكراتورلۇق رېژىسسورلۇق قىلغان ھەم ئاساسلىق رول ئالغاندىن تاشقىرى مەمتىمىن ئاتاۋۇللا، تۇرۇپ ماموت، قۇربانىنىياز مەمەت قاتارلىقلارمۇ ئاساسلىق روللارنى ياخشى ئېلىپ جامائەتچىلىكنى قانائەتلەندۈرگەن. 1979 - يىلى 10 - ئايدا «غېرىب-سەنەم» ئوپېراسى گۇمىدا ئىككىنچى قېتىم رېپتىس قىلىپ ئوينالدى. بۇ ئوپېرادا قۇدرەت مۇساھاجى، ماخمۇت ئېلىھاجى، بېلىقىز ماموت، تۇرۇپ ماموت، مەھەممەت مۇسا، روشەنگۈل توختىمەت، قۇربانىنىياز مەمەت، مېھرىگۈل ئەيسا، مەتۋاقى كەنجى، مەمەت رۇسۇل، گۈلئايىم قاتارلىقلار ئاساسلىق روللارنى ياخشى ئېلىپ تاماشىبىنلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان. بۇ ئوپېرا گۇمىدا سەنئەت ئۆمىكىنىڭ دراما ئويناش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپلا قالماستىن ئىناۋىتىنىمۇ ئۆستۈرگەن. شۇنداقلا ئارتىسلارنى چېنىقتۇرۇش بىلەن بىرگە ئۆمەككە ئەڭ زور ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىپ بەرگەن. 1982 - يىلى ماخمۇت ئېلىھاجى «ھۆكۈم» ناملىق بەش كۆرۈنۈشلۈك تراگېدىيىلىك درامىنى يېزىپ چىققاندىن كېيىن

بۇ درامىدا ئۆزى دېكوراتورلۇق، بىلقىز مامۇت،
قۇربانىنىياز مەمەتىلەر رېژىسسورلۇق قىلغان ۋە
كىيىم لايىھىلىگەن. بۇ درامىدا ماخمۇت ئىبلاجى، بىلقىز
مامۇت، قۇربانىنىياز مەمەت، روشەنگۈل توختىمەت،
تۇرۇپ مامۇت، مەھەممەت مۇسا، نۇرنىسا تۆمۈر قاتارلىق
لار ئاساسلىق روللارنى ئالغان. 1984 - يىلى
ماخمۇت ئىبلاجى يازغان «گۈزەللىك ئەخلاقتا» دې-
گەن بەش كۆرۈنۈشلۈك دراما رېپىتىس قىلىنىپ ئوينىلىپ
خوتەن ۋىلايىتىدە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىدە قات-
ناشتۇرۇلۇپ بىرىنچى دەرىجىگە ئېرىشكەن ۋە 500 يۈەن
نەق پۇل بىلەن مۇكاپاتلانغان. بۇ درامىغا بىلقىز مامۇت
رېژىسسورلۇق قىلغان بولۇپ، مەھەممەت قادىر مۇزىكى-
سىنى ئىشلىگەن. بۇ درامىدا بىلقىز مامۇت، قۇربانىنىياز
مەمەت، ئامانگۈل ئابدۇغىنى، تۇرۇپ مامۇت، ئەھەتباقى
قادىر، تۇنسا روزى، مەمتىمىن ئاتاۋۇللا، مەھەممەت
مۇسا قاتارلىق ئارتىسلار ئاساسلىق روللارنى ئالغان.

ئۇندىن باشقا بۇ ئۆمەك يەنە 1981 - يىلدىن
كېيىن «مىڭ بىر كېچە» گە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن
«مەھەممەت بەسرى ۋە ئۇنىڭ ئالتە كېنىزىكى»، تۈركىيە
يازغۇچىسى كەرىم نادىرنىڭ «سامان يولى» رومانىدىن
ئۆزگەرتىپ ئىشلىگەن «پاجىئەدىن كېيىنكى مۇھەببەت»،
«ئارشىن مال ئالان»، «گۇمانىدىن تۇغۇلغان پاجىئە» دراما-
مىلىرىنى ئوينىغان. 1987 - يىلى ئەتىيازدا ماخمۇت
ئىبلاجى دۇنيا ئەدەبىياتىغا بېسىلغان ھىندىستان يازغۇ-
چىسى سودىرشىن يازغان «ھايات ۋە ئۆلۈم» ناملىق

ھېكايىسى بەش كۆرۈنۈشلۈك دراما قىلىپ ئۆزگەرتىپ ئىشلەپ چىققان. بۇ درامىغا بېلىنقىز ماھۇت رېژىسسورلۇق قىلغان. ماخمۇت ئىبلىھاجى كىيىم - كېچەكلەرنى لايىھىلەش بىلەن بىرگە دېكراتورلۇق قىلغان. مۇزىكىسىنى مىرەخمەت ھوشۇر، مەھەممەت قادىرلار ئىشلىگەن. بۇ، كۇما سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئۈنجى قېتىم چەت ئەل تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تېياترنى ئويناپ غەلىبە قازىنىشى بولۇپ، بۇ دراما خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ، كورلا، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردا بىر قانچە ئون مەيدان ئوينىلىپ، كەڭ جاماتەتچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشىش بىلەن بىرگە قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ساياھەت، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان پاكىستانلىق ۋە باشقا چەت ئەللىكلەرنىڭمۇ قىزغىن مەدھىيىلىشىگە مۇيەسسەر بولغان.

8 - تەربىيىلەش ئىشلىرى

ئادەم تەربىيىلەش ئىشى بىر سەنئەت ئۆمىكىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئارتىسلارنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ، يىلمۇ يىل تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىش بولۇۋاتقان دەۋر ئېھتىياجىغا ۋە سەھنە ئېھتىياجىغا ماسلىشالايدىغان قوشۇن يېتىشتۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ نۇقتىنى چۈشىنىپ يەتكەن ھەرقايسى دەۋرلەردىكى كۇما سەنئەت ئۆمىكى ئادەم تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. كۇما سانايىئە نەفىسە

دەسلەپكى قۇرۇلغان. 1940 - يىللىرى ئەھمەت ئۆمەرنىڭ
تەشەببۇسى بىلەن باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان نۇر
ھېيت، ماخسۇت تۇردى قاتارلىق ئون بالىنى خوتەنگە ئالتە
ئايلىق مۇزىكا ئۆگىنىش كۇرسىغا ئەۋەتىپ تەربىيىلىگەن.
ئۇنىڭدىن كېيىن تاكى 6 - قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكى قۇ-
رۇلغانغا قەدەر تەربىيىلەش ئىشى ئاساسەن ئۈزۈلۈپ
قالغان. 6 - قېتىملىق سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلغاندىن
كېيىن ھەر خىل شەكىللەر بىلەن ئادەم تەربىيىلەش، ئار-
تىسلارنىڭ كەسپىي ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش ئىشى ئالاھىدە
چىڭ تۇتۇلغان. 1980 - يىلى ئامانگۈل ئابدۇغېنى خوتەن
ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىگە ئەۋەتىلىپ ئاتاقلىق ئۇس-
سۇلچى ھاجى - راخمان ۋە ساھىبجامالنىڭ مىللىي ئۇسسۇل
سەنئىتىدىن تەلىم ئالغان. 1981 - يىلى قۇربان نىياز
مەمەت بىلەن ماخمۇت ئېلھاجى ئاپتونوم رايونى بويىچە
قەشقەردە ئېچىلغان تىياتىر رېژىسسورلۇق كۇرسىغا قات-
نىشىپ كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرگەن. 1984 - يىل ئاخى-
رىدا ماخمۇت ئېلھاجى ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان گۈزەل
سەنئەت دېكوراتورلۇق كۇرسىغا ئەۋەتىلگەن. 1985 - يىلى
ئەھەتباقى قادىر ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان ئۇسسۇل رېژىسسور-
لىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىغا ئەۋەتىلگەن. يەنە شۇ يىلى
11 - ئايدا مەمتىمىن ئاتاۋۇللا، ئامانگۈل ئابدۇغېنى،
توختىباقى نىياز، مەھەممەت مۇسا، تۇرۇپ مامۇت، مۇ-
زىكانتلاردىن مىرەخمەت ھوشۇر، ناخشىچىلاردىن ئازاد-
گۈل مەتنىياز، سالامەت ۋەلى، مۇتەللىپ مەتتوختى قاتار-
لىقلار ۋىلايەت بويىچە ئېچىلغان ئارتىسلارنى كەسپىي

تۈرلەر بويىچە تەربىيلەش كۇرسىغا قاتنىشىپ ئاتاقلىق ئۇسسۇلچى خەلچەم سىدىق، ئابلىپىز مەتقاسىم، يەنە ناخشىچى ئارزىگۈل تۇرسۇن، مۇزىكانت ئوبۇلھاشىملارنىڭ تەربىيىسىنى ئېلىپ سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى. 1988 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئاتاقلىق ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىسى ھەم رېژىسسورى ئۆمەرجان سەيدۇللا گۇماسەنئەت ئۆمىكىگە تەكلىپ قىلىنىپ ئۆمەكتىكى بارلىق ئۇسسۇلچىلار بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەربىيلەنگەن. بۇ كۇرسنىڭ ۋاقتى 20 كۈن بولۇپ گۇماسەنئەت ئۆمىكىدىن تاشقىرى قاراقاش، چىرا، كېرىيە، نىيە قاتارلىق سەنئەت ئۆمەكلىرىدىنمۇ 2 — 3 كە قەدەر ئۇسسۇلچىلار قاتناشتۇرۇلۇپ تەربىيلەنگەن. 1990 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇزىكانتى ئوبۇل توختى تەكلىپ قىلىنىپ مۇزىكانتلار بىر نۆۋەت تەربىيلەنگەن.

بۇ سەنئەت ئۆمىكى باشقا ئورۇنلارغا ئادەم ئەۋەتىپ تەربىيلەش بىلەن ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىپ تەربىيلەش ھەم ئۆز ئىچىدە تەربىيلەش، رەتلەش بىلەن يېڭى ئارتىسلارنى قوبۇل قىلىپ ئۆستۈرۈشنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئارتىسلارنى ھەرقايسى تۈرلەر بويىچە قەرەللىك تەربىيلەپ يېتىشتۈرۈشنى چىڭ تۇتقان. 1986 - يىلى بىر قىسىم ئارتىسلارنى باشقا ئورۇنلارغا يۆتكەپ بېرىپ ئۇنىڭ ئورنىغا سەككىز نەپەر يېڭى ئارتىس قوبۇل قىلىنىپ ئۆزى تەربىيلەپ يېتىشتۈرگەن.

1990 - يىلى 3 - ئايدا يەنە ئون نەپەر كىشىنى باشقا تارماقلارغا يۆتكەپ بېرىپ ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئالتە ئايلىق سىناق مۇددىتى بىلەن 19 نەپەر قىز - ئوغۇل سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنى قوبۇل قىلىپ، سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

2. باب ئاممىۋى مەدەنىيەت

1 مەدەنىيەت يۇرتى

1944 - يىلى گۇمىدا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن «مىن-جىاۋگۇەن» (خەلق ئاقارتىش يۇرتى) دەپ ئاتىلىدىغان بىر ئورگان تەسىس قىلىنغان ئىدى. بۇ، ھۆكۈمەتنىڭ مەدەنىيەت كەسپىي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئورگىنى بولۇپ، يۇي كۇڭ دېگەن ئادەم گۇەنجاڭ بولغان. بۇ كىشىنىڭ مەدەنىيەت كەسپىدىن بىر ئاز خەۋىرى بولسىمۇ، لېكىن ئەپيۇن چېكىش بىلەن ھورۇنلىشىپ كەتكەچكە كەسپىي ئىشلارنى تۇتمايتتى. ئۇ چاغدا بۇ ئورۇندا ئۈچ كىشى بولۇپ ئۇلار ئاندا-ساندا قارا دوسكىغا خەت يېزىپ قويۇش، بازار كۈنىدىكى شەنلى ۋە خۇيلى مەكتەپلەرگە بېرىپ «سەنمىنجۇيى» شېئىرىنى ئۆگىتىپ قويۇشتىن باشقا پائالىيەتلەرنى ئويۇشتۇرمايتتى. 1948 - يىلى تۇنىياز چاۋار «گۇدا دەيبىياۋ» بولۇپ سايلىنىپ نەنجىڭگە بېرىپ جاڭ جيېشىنىڭ زۇڭتۇڭلۇق سايلىمىغا قاتنىشىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تاكى ئازادلىققىچە بۇ ئورۇنغا باشلىق بولغان. 1948 - يىلى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىنىڭ ئالدىغا (ئورنى ئەسلىدىكى بازار باشقۇرۇشنىڭ كونا ئورنى يەنى ھازىرقى 1- باشلانغۇچ

مەكتەپنىڭ ئىچىدە ئىدى) ئالتە ئېغىزلىق «مىن جياۋگوەن»
(خەلق ئاقارتىش يۇرتى) بىناسى سېلىنغان. ئۇلارنىڭ
ئاساسى كەسپى قارا تاختاي چىقىرىپ تەشۋىق قىلىش
بولغان. قورچاق شەنجاڭلار تۇنياز چاۋارنىڭ
دەرىجىسىنى «مۇئاۋىن، ماكىيىلار بىلەن ياراۋەر» دەپ ئۇق-
تۇرغان ھەم چوڭ - كىچىك سورۇنلاردا شۇ بويىچە مۇ-
ئامىلە قىلىپ كەلگەن ئىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن 1952 - يىلى مەدەنىيەت يۇرتى
تەسىس قىلىندى. ئورنى ئەسلىدىكى قىزلار مەكتەپ، ھا-
زىرقى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قورۇسى ئىچىدە ئىدى.
مەدەنىيەت يۇرتى ئەسلىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش
ئۇيۇشمىسى، كېيىنكى كۇتلەردە «مىن جياۋگوەن» ۋە ئىت-
تىپاق باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان كىنو، سەنئەت، ئاممىۋى
مەدەنىيەت، تەشۋىقات، قىرائەتخانا، قاتارلىق كەسپى
خىزمەتلەرنى ۋە بىر قىسىم مال - مۈلۈكلەرنى ئۆتكۈزۈ-
ۋېلىش بىلەن، پەيدىنپەي ھەر خىل ئاممىۋى مەدە-
نىيەت پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرغان ئىدى. مەدەنى-
يەت يۇرتىنىڭ ئۈچ نەپەر خادىمى بولۇپ باشلىقى قۇدە-
رەت مۇساھاجى ئىدى (قۇدرەت مۇساھاجى 57 - يىلغى-
چە باشلىق بولغان). گەرچە ئادەم سانى ئاز بولسىمۇ
مەدەنىيەت يۇرتى پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت،
ئىشتىن سىرتقى سەنئەت، قىرائەتخانا، تەنتەربىيە قاتار-
لىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى بىرتۇتاش باشقۇراتتى.
مەدەنىيەت يۇرتى 1955 - يىلدىن كېيىن خىزمىتى-
نىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى يېزىلارغا قارىتىپ، كادىرلارنى يېزى-

-لارغا ئەۋەتىپ تۇت زىيانداشنى يوقىتىشنى تەشۋىق
-قىلىش بىلەن بىرگە يېزىلاردا ئاساسىي قاتلام مەدەنىيەت
ئورۇنلىرىنى تەشكىللىگەن. بۇ كادىرلار ئاساسىي
-قاتلاملاردا ئالتە كاپىراتسىيىلەرنى قۇرۇشقا بىرلەشتۈ
رۈپ قىشلاق ئالدى، ئارا مەھەللە، ئارا قۇم، موغاللا،
ئىسمىيالا قاتارلىق ئون نەچچە جايدا دەسلەپكى
قەدەمدە يېزا قىرائەتخانىلىرى قۇرۇپ چىققان. بۇ
قىرائەتخانىلار شۇ چاغلاردا دېھقانلارنى ھەر جەھەت
تىن تەربىيلەشتە ياخشى رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن
دېھقانلار بەكمۇ ياقتۇراتتى. شۇڭا ھەر قايسى جايلار
بەس - بەس بىلەن قىرائەتخانىلارنى قۇرۇپ چىققان،
ھەتتا مەخسۇس ئۆي - ئىمارەت، جوزا - ئىشكاپ ياسى
تىشتىن سىرت خوتەن، قەشقەر قاتارلىق جايلارغىچە
ئادەم ئەۋەتىپ ھەر خىل كىتاب - ژۇرنال، گېزىت
ماتېرىياللارنى سېتىۋېلىپ، ئاممىنىڭ كىتابتىن بەھرىمەن
-بولۇش ئېھتىياجىنى تەمىن ئەتكەن ئىدى.

1957- يىلدىن باشلاپ مەدەنىيەت يۇرتى يۇقىرى
دەرىجىلىك مەدەنىيەت مەمۇرىي تارماقلارنىڭ ئورۇن
لاشتۇرۇشىغا ئاساسەن يېزىلاردا «يېزا كۇلۇبى» قۇرۇش
قا كىرىشىپ كەتكەن. بۇ ۋاقىتتا مەدەنىيەت يۇرتى
ئۆزى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان سەنئەت ئۆمىكىنى باشلاپ
يېزىلارغا بېرىپ ئاخشاملىرى ئويۇن قويسا، كۈندۈزلىرى
ھەرقايسى كوپىراتسىيىلەرگە بېرىپ ئاممىغا تەشۋىقىي تەربىيە
خىزمىتىنى ئىشلىگەن. مەدەنىيەت يۇرتى كادىرلىرىدىن قۇدا
رەت مۇساھاجى، بۇنىيازھوسۇن، نەخسۇت تۇردى قاتارلىق

لار بىر يىلغىچە ئائىلىسىگمۇ قايتماستىن پۈتۈن ناھىيە-
نىڭ ھەر قايسى يېزا - كەنتلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، پۈ-
تۈن ناھىيە بويىچە يېزا كلۇبلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ
بولۇپ ئاندىن قايتىپ كەلگەن. مەدەنىيەت يۇرتى كا-
دىرلىرى جاپالىق خىزمەت قىلىپ ئاساسىي قاتلامدا-
دىرلىرى ۋە كەڭ ئاممىنى تەسىرلەندۈرگەنلىكى ۋە ئۇ-
لارنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، جاي-
لار يېزا كلۇبلىرى ئۆزى ئۈچۈن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ ۋە
ئەئانە توپلاپ كلۇب ئۈچۈن قىرائەتخانا، خۇەندىڭ ئاپپا-
راتى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئۈيى، تەنتەربىيە مەي-
دانلىرى بەرپا قىلىپ چىققاندىن تاشقىرى 2—3 موغىچە
يەر ئاجرىتىپ بېرىپ، كلۇبتا ئىشلەيدىغان خادىمنىڭ
قوشۇمچە ھەق مەسىلىسىنى ھەل قىلغان. شۇنىڭ بىلەن
ھەر قايسى رايونلار بەس - بەس بىلەن ئىشتىن سىرتقى
سەنئەت ئۆيى ۋە تەنتەربىيە كوماندىلىرىنى تەشكىل-
لەپ رايونلار بىلەن رايونلار ئاراسىدىكى سەنئەت كۆرىكى ۋە تەن-
تەربىيە مۇسابىقىلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدىغان بولغان.
56 — 57 - يىللىرى ناھىيە بويىچە 35 ئورۇندا يېزا
كلۇبى، 26 ئورۇندا ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆيى، 31
ئورۇندا ۋالىبول، ۋاسكېتبول كوماندىلىرى تەشكىل قىلىن-
غان. خاس 3 - رايون (ھازىرقى كۆكتېرەك يېزىسى) دىكى
16 كوپېراتسىيە ئىچىدىن 10 ئورۇندا يېزا كلۇبى،
ئالتە ئورۇندا ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆيى قۇرۇلغان،
زىنيا ۋىسدىنى تۇردى، ئۆمەر مىمىتىنز قاتارلىقلار شۇ
چاغدىكى يېزا كلۇبىنىڭ تەشكىلاتچىلىرى، بەدى روزى،

نورمىتلىلا باسىر، ئابلىز سادىرلار ئىشتىن ،سىرتقى سەنئە-
ئەت دۆيىنىڭ ئارتىسلىرى ئىدى. ئۇ چاغلاردىكى يېزا
كلوبى قارمىقىدىكى تەنتەربىيە دۆيى ۋە سەنئەتكە قات-
نىشىدىغانلار ئىلتىماس يېزىش ئارقىلىق يېزا كلۇب
ھەيئەتلىرى مۇزاكىرىلىشىپ تەستىقلىغاندىن كېيىن
قوبۇل قىلىناتتى. 1959- يىلى خەلق كوممۇنىسى ۋە
جامائەت ئاشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيە بويىچە
قېرى - ياش، ئەر - ئايال دېھمەستىن بىر دانە دۇتار،
بىر چېكىم تاماكا، بىر چەينەك قايناقسۇ بىلەنمۇ ھەممە
كىشى تانسا ئويناش پائالىيىتىنى ئەۋج ئالدۇرغان،
تانسا ئوينايدىغانلارمۇ ناھايىتى كۆپ بولاتتى.
1961- يىلى كادىرلارنى ئەمگەكتە چېنىقتۇرۇش، ھەممە
ئادەم يېزا ئىگىلىكى بىلەن، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بىـ
لەن كەڭ شۇغۇللىنىش دېگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن نا-
ھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كادىرلىرى گۈلباغدىكى
كادىرلار مەيدانىغا بىر يىللىق ئەمگەككە چۈشۈرۈلگەنلىـ
كى ئۈچۈن، يېزا مەدەنىيەت كلوبلىرىنىڭ خىزمىتىنى
سۈرۈشتە قىلىشقا ئادەم بولمىغاچقا پەيدىنپەي سۇس-
لىشىپ ئاخىرى پائالىيىتى توختاپ، ئىشىكى تاقىلىپ، ئىش-
تىن سىرتقى سەنئەت ۋە تەنتەربىيە دۆيلىرى تارقىلىپ،
يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىگە چۈشۈپكەتكەن ئىدى. 1963- يىلدىن
65- يىلغىچە يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى
يۈگۈزۈلۈۋاتقان چاغلاردا بەزى جايلاردا يېزا مەدەنى-
يەت كلوبىنىڭ قىرائەتخانىلىرى ساقلىنىپ قالغان. 1965-
يىلدىن 1975- يىلغىچە بولغان ئون يىللىق مالىمانچىلىق

مەزگىلىدە شەھەر ـ يېزىلاردا مەدەنىيەت خادىملىرى «قارا ئىسىپ»، «جىمىن ـ شەيتان» دەپ قارىلىنىپ، كۈرەش ـ پىپەننىڭ ئوبيېكتى قىلىنغاچقا، بۇ خىزمەتنى تۇتىدىغان ئادەم بولمىغان، ئوبدان ئېقىشقا چۈشكەن ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىشلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان، مەدەنىيەت ئەسلىھەلىرى تارقىتىۋېتىلگەن، ئامما ياقتۇرۇپ كۆرىدىغان كىتاب ـ ژۇرناللار «زەھەرلىك چۆپ»، «سېرىق كىتاب» دەپ قارىلىپ كۆيدۈرۈۋېتىلگەن. نەتىجىدە مەدەنىيەت گادايلىقى، بۇرۇقتۇملۇق ھالەت شەكىللەنگەن. ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ بۇ مەزگىللەردىكى پائالىيىتى قارا تاختاي چىقىرىش، شىنخۇاشېنىڭ رەسىملىرىنى كوچىغا قويۇپ قويۇش، بىر قانچە پارچە كىتابلار بىلەنلا قىرائەتخانا ئېچىشتىن ئىبارەت ئىدى. بەزى گۇڭشېلاردا «سىنىپىي كۈرەش كۆرگەزمىخانىسى»، «پرولېتارىياتنىڭ قىزىل كىتاب ئۆيى» قاتارلىق جايلار بەرپا قىلىنىپ، يېزىلارنىڭ ئەسلىدىكى ئاممىۋى مەدەنىيەت كلۇبلىرىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلگەن ئىدى. ئاستا قوش، سىتىبۇرۇق، ياپىلاق چاقا، جاينىغۇت، دۆگىباغ، پىيالما، غازچاقا قاتارلىق جايلار ھەتتا بىر قانچە مىڭ يۈەن پۇل خەجلەپ سىنىپىي كۈرەش كۆرگەزمىخانىسى ئېچىش بىلەن بىرگە، قىزىللاشتۇرىمىز دەپ بىر قانچە ئېغىز ئۆينىڭ ئىچى ـ تېشىنى قىزىل رەڭ ۋە سىردا بوياپ چىققان.

ـ ؛ ۹ ۵ ئومۇمەن، كۆما مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ئالدىدا قۇرۇلغان «مىن جاۋگۇەن» بىلەن قوشۇپ ھېسابلىغاندا

-يۈي كۆك 1944- يىلىدىن 1948- يىلىغىچە، تۈنىياز
-چاۋار 1948- يىلىدىن 1949- يىلىغىچە، قۇدرەت مۇسا-
-ھاجى 1952- يىلىدىن 1957- يىلىغىچە، مەھەممەت دا-
-ۋۇت 1957- يىلىدىن 1958- يىلىغىچە، ھاپىز مەتنىياز
1959- يىلىدىن 1975- يىلىغىچە، رىن شۇشىڭ 1975-
يىلىدىن 1977- يىلىغىچە، يۈي تيەنمىن 1977- يىلىدىن
1980- يىلىغىچە، ئابدۇقادىر ھوشۇر 1981- يىلىدىن
1986- يىلىغىچە، قاۋۇز ئىمىن 1986- يىلىدىن ھازىرغى-
چە يۇرت باشلىقى (گۇەنجاڭ) بولغان. يەنە ۋاڭ شيۇ
1968- يىلىدىن 1977- يىلىغىچە، رىن شۇشىڭ 1977-
يىلىدىن 1978- يىلىغىچە، چىن يۇيلىن 1981- يىلىدىن
1984- يىلىغىچە، ۋاڭ مىن چىڭ 1985- يىلىدىن 1988-
يىلىغىچە مۇئاۋىن يۇرت باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن. مە-
دەنىيەت يۇرتىنىڭ ئادەم سانى دەسلەپكى بىر ئادەمدىن
تەدرىجىي كۆپىيىپ 1982- يىلى 16 ئادەمگە يەتكەن.
ھەر قايسى دەۋرلەردە مەدەنىيەت يۇرتىدا ئىشلىگەن
خادىملار ئىچىدىن تۆۋەندىكىلەر مەدەنىيەت يۇرتى كەس-
پىگە باب كېلىدىغان ئىختىساس ئىگىلىرى بولۇپ، ئۇلار
ئۆز ئارتۇقچىلىقىنى جارى قىلدۇرغانلىقى ئۈچۈن شۇ مەز-
گىللەردە مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ خىزمەتلىرىدە يېڭىلىق-
لار ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كېلىپ، گۇمىنىڭ شەھەر-
يېزا مەدەنىيەت ئىشلىرىدا يۈكسىلىش ۋەزىيىتى بارلىق-
قا كەلگەن. ئۇلار: قۇدرەت مۇسا ھاجى (خەتتات، رەسسام،
سەنئەتكار، ئاممىۋى مەدەنىيەت يېتەكچىسى)، ھاپىز مەت-
نىياز (سەنئەتچى، تەنتەربىيىچى، ئاممىۋى مەدەنىيەت

تەشكىلاتچىسى)، ۋاڭ شيۇ (خەتتات، سەنئەتكار)، ۋاڭـ
لى دى (رەسسام، خەتتات)، لى داخۇا (خەتتات، فوـ
توگراف)، يۇتيەنمىن (خەتتات، فوتوگراف)، ئابدۇقاـ
دىر هوشۇر، قاۋۇز ئىمىن (ئاممىۋى مەدەنىيەت يېتەكچىـ
سى) لاردىن ئىبارەت.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 11- نۆۋەتلىك
3- ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە
مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1981 - يىلى 31- نومۇرلۇق
هۆججىتى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ
خىزمەتلىرى بۇرۇنقىدەك بىر ئىزدا توختاپ قېلىش هاـ
لىتىگە خاتىمە بېرىپ ئۆز خىزمىتىنى ئىسلاهات، ئېچىۋېـ
تىشتىن ئىبارەت يېڭى ۋەزىيەتنىڭ ئېهتىياجىغا ماس هالـ
دا قانات يايدۇرۇشقا باشلىدى. بۇ مەزگىللەردە ۋىلاـ
يەتلىك مەدەنىيەت مائارىپ باشقارما باشلىقى مەممەت
توختى، مىجىت باقى، مەدەنىيەت بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى توختى
قۇربان قاتارلىق رەهبەرلەر بىرقانچە قېتىم كۆمىغا كېلىپ
مۇهىم يوليۇرۇق ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى قىلغاندىن
تاشقىرى، ناهىيىلىك مەدەنىيەت مائارىپ بۆلۈم مەسئۇلى
ئوسمان مەمەت، گەنسى تۇرسۇنمىز، هەممەت هۆسۇنلەرمۇ
بۇ ئىشلارغا كونكرېت يېتەكچىلىك قىلغان ئىدى. نەتىـ
جىدە مەدەنىيەت يۇرتى ئاساسلىق كۆچىنى خەلق سەنـ
ئەتچىلىرى سۆهبەت يىغىنى ئېچىپ، خەلق ئىچىدىكى ناخـ
شا - ئاهاڭلارنى توپلاش (لېنتىگە ئېلىش ۋە خاتىرـ
لەش)، خەلق سەنئەتچىلىرىنى تەشكىللەپ ئويۇن قويۇش،
شەهەر ئىچىدە تانسا ئويۇشتۇرۇش، خەلق ئىچىدىكى

ھېكايە، داستان، چۆچەكلەرنى يىغىش، سۆھبەت يىغىلى ئېچىش ئارقىلىق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، خەلق ئۇسسۇلچىلىرىنى يىغىپ خەلق ئۇسسۇل ئويۇنلىرىنى تەتقىق قىلىش، ھەرخىل تېمىدىكى زېھىن سىناش مۇسابىقىلىرىنى ئويۇشتۇرۇش، يېزىلارنىڭ تەكتىنى تېپىپ مەدەنىيەت پونكىت- لىرىنى قۇرۇش ۋە ئۇلىنى مۇستەھكەملەش قاتارلىقلاردا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. مەدەنىيەت ما ئارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى يولداش ئوسمان مەمەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ قوللاپ، قوۋۋەتلىشى، كەنىي تۇرسۇنمە- ھەممەت ھوسۇنىنىڭ كونكرېتنى يېتەكچىلىك قىلىشى نەتىجىسىدە 1981- يىلى تۇنجى قېتىم سۈناي ئۆگى- نىش كۇرسى ئېچىپ، ۋىلايەتنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىش- كەندىن كېيىن تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ 1981- يىلدىن 1984- يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىككىنچى قېتىملىق سۈناي ئۆگىنىش كۇرسى، مىللىي ئۇسسۇل ئۆگىنىش كۇرسى، مىل- لىي مۇزىكا ئۆگىنىش كۇرسى، فوتو سۈرەت كۇرسى، ھۆسنىخەت (مىللىي، خەنزۇ) ئۆگىنىش كۇرسى، رەسىم سىزىشنى ئۆگىنىش كۇرسى، تانسا ئۆگىنىش كۇرسى، مەدەنىيەت پونكىتى خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى قا- تارلىق جەمئىي 17 قارار كۇرس ئېچىپ، جەمئىيەت ئۈچۈن 597 نەپەر مەدەنىيەت - سەنئەت تالانتلىرىنى يېتىش- تۈرۈپ بەرگەن. ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك بول- غىنى شۇكى، 1982- يىلى 3- ئايدا توختى قۇربانىنىڭ يولىيورۇقى، ئوسمان مەمەتنىڭ كۆ-

ئۈل بولۇپ كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىشى، تۇرسۇنمۇ-
ھەممەت ھوسۇننىڭ بىۋاسىتە يېتەكچىلىك قىلىشى-
نە تىجىسىدە، ئىككىنچى قېتىملىق خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ
سۆھبەت يىغىنىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ناخشا - مۇزىكىلى-
رىنى ئىنتىنگە ئېلىش، توپلاش، رەتلەش ئاساسىدا «گوما
خەلق ناخشا - قوشاقلىرى توپلىمى» ئىشلىنىپ چىقتى.
بۇ توپلامغا گوما ناھىيىسىدە ئەسىرلەردىن بۇيان خەلق
ئىچىدە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەنئەن-
نىۋى ناخشا ئاھاڭلىرى، ئازادلىقتىن بۇرۇن ۋە ئازاد-
لىقتىن كېيىنكى ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە خەلق
ئىچىدە ئېيتىلىپ كېلىنىۋاتقان بىر قەدەر كەڭ ئىجتىمائىي
ئاساسقا ئىگە بولغان ئۇيغۇر، تاجىك قاتارلىق مىللەت-
لەرنىڭ 70 تىن ئارتۇق ناخشا - قوشاقلىرى كىرگۈزۈل-
گەن بولۇپ، بۇ گوما ناھىيىسىنىڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت
تارىخىدىكى تۇنجى قېتىملىق ئىلمىي ئاساستا رەتلەپ چى-
قىلغان چوڭ ھەجىملىك توپلام ئىدى. توپلامسىنىڭ
بىر نۇسخىسى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نا-
زارىتىگە، يەنە بىر نۇسخىسى ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ما-
ئارىپ باشقارمىسىنىڭ مەدەنىيەت بۆلۈمىگە يوللاپ بې-
رىلگەندىن كېيىن، باشقارما ۋە مەدەنىيەت بۆلۈمى مەس-
ئۇللىرى، ۋىلايەت بويىچە چاقىرىلغان مەدەنىيەت يىغى-
نىدا ئالاھىدە تەقدىرلىگەن. «شىنجاڭ گېزىتى» ۋە شىنجاڭ
خەلق رادىئو ئىستانسىمۇ مەخسۇس خەۋەر قىلغان ئىدى.
1986- يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى-
نىڭ 150 مىڭ يۈەن قۇرۇلۇش مەبلىغى ئاجرىتىپ

بىرىشى ئەنجىنسىدە؛ ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ $520m^2$ لىق ئىككى قەۋەت يېڭى خىزمەت بىناسى پۈتۈپ خىزمەت شارائىتى بۇرۇنقىغا نىسبەتەن زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. شۇنىڭدىن بۇيان مەدەنىيەت يۇرتى ھۆسنى-خەت، فوتو سۈرەت، تانسا ئۆگىنىش كۇرسلىرىنى ئېچىپ ئادەم تەربىيىلەش، ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمەكلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىش، يېزا مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ خىزمەتلىرىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، قارا تاختاي تەشۋىقاتى، كېزىت تەشۋىقاتىنى يولغا قويۇش، تانسا، مەشرەپ ئويۇشتۇرۇش، يېزىلاردا فوتو سۈرەت، قول سىزما، ھۆسنى-خەت كۆرگەزمىسى ئېچىش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ گومىنىڭ شەھەر - يېزا ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشتە زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلمەكتە.

يېزا (بازار) مەدەنىيەت پونكىتلىرى

1. مەدەنىيەت پونكىتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ رولى.

1981- يىلى مەركەزنىڭ مەدەنىيەت خىزمىتىنى كۈچەيتىش ھەققىدىكى (81) 31- نومۇرلۇق ھۆججىتى يېتىپ كەلدى. بۇ ھۆججەت ئازادلىقتىن بۇيان تۇنجى قېتىم مەخسۇس مەدەنىيەت خىزمىتى توغرىسىدا چىقىرىلغان پروگراممىلىق خاراكتېرلىك ھۆججەت بولۇپ، ھۆججەت روھىنى تەشۋىق قىلىش، ئۆگىنىش، ئىزچىللاشتۇر-

زۇش نەتىجىسىدە ناھىيىمىزنىڭ ھەر قايسى يېزا (با-
زار) لىرىدا ئارقا - ئارقىدىن مەدەنىيەت پونكىتلىرى
قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1982- يىلى 3- ئايدا مەدەنىيەت
ما ئارىپ بۆلۈمىنىڭ يېتەكچىلىكىدە مۇناسىۋەتلىك تار-
ماقلاردىن ئادەم قاتناشتۇرۇپ، خىزمەت گۇرۇپپىسى تەش-
كىللەپ، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا ئىشتىن
سىرتقى بولۇش، ئىختىيارىي بولۇش، كۆپخىل بولۇش،
ئىقتىسادچان بولۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن شەرتى پى-
شىپ يېتىشكەن نىشاندا يېزىسى، سانجو يېزىسى قاتار-
لىق جايلاردا مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى. ھەر قايسى
مەدەنىيەت پونكىتلىرىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمىغا مەھەل-
لە - گۇرۇپىدىن يۇقىرى ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ۋە
ئاممىۋى ۋەكىللىرى، ئىدارە - جەمئىيەت كادىرلىرى،
ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلاردىن بولۇپ 1000دىن
ئارتۇق كىشى قاتنىشىپ، مەدەنىيەت پونكىتلى-
رىنىڭ قۇرۇلۇشى ناھايىتى داغدۇغىلىق بولدى. شۇ يى-
غىنلاردا يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىدىن باش-
لاپ ئاممىۋى ۋەكىللىرىگىچە مەدەنىيەت پونكىتلىرىنى قول-
لاش ئىرادىنامىلىرىنى بىلدۈرۈشتى ۋە نەق پۇل، كىتاب-
ژۇرنال، ئۈي - ئىمارەت، جوزا - بەندىڭ، تەنتەربىيە
سايمانلىرى، سەنئەت ساز، كىيىم - كېچەكلىرى، ياغاچ،
رەسىم ئاپپاراتى، رەخت، پوكەي ۋە باشقا مەدەنىيەت پون-
كىتلىرى ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىلەرنى ئىئانە قىلىدى-
غانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. جەمئى بازىرى 1984- يىلى
دۆلەتكە قول سوزماي 23 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ

$126m^2$ لىق كۆركەم مەدەنىيەت پونكىتىنى سېلىپ چىقتى.

1982- يىلى 6-ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە مەكىت ناھىيىسىدە يېزا ئاممىۋى مەدەنىيەت نەق مەيدان يىغىنى چاقىرىپ، مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇش جەھەتتىكى ئىلغار تەجرىبىلەرنى كېڭەيتتى. ئىلغار پونكىتلارنى تەقدىرلىدى. شۇ يىلى 8-ئايدا خوتەن يەرلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمە مەدەنىيەت خىزمەت يىغىنى چاقىردى. يىغىنغا شۇ چاغدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مەدەنىيەت مائارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن شۇجى يولداش مەمتىمىن ھاشىم ھەر قايسى يېزا (بازار) لارنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىردىن كىشى، شۇنىڭدەك ھەر قايسى مەدەنىيەت سەنئەت ئورۇنلىرىنىڭ مەسئۇللىرى، ئىلغار كوللېكتىپ ۋە شەخسلەر ۋەكىللىرى بولۇپ 18 كىشى قاتناشقان. يىغىندا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى، سانجو يېزا كىنو دۈيى ئىلغار ئورۇن، قۇدرەت مۇساھاجى، دەيشۇمى، مەتسادىر مەمەت، ئابدۇغىنى ئوسمان، مەمەت مەترېھىملار ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ تەقدىرلەنگەن ۋە مۇكاپاتلانغان. بۇلاردىن قۇدرەت مۇساھاجى بىلەن مەتسادىر مەمەت، ئابدۇرېشىت ھۆسۈن ئاپتونوم رايوندىكى تەقدىرلەش، مۇكاپاتلاش يىغىنىغا قاتنىشىپ، مۇكاپات بۇيۇمى ۋە شەرەپ گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشكەن. شۇ قېتىمقى يىغىننىڭ تۈرتكىسى بىلەن ھەرقايسى يېزىلاردا مەدەنىيەت پونكىتلىرى ئارقا- ئارقىدىن

قۇرۇلۇپ. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ھەممە يېزا
(بازار) لاردا مەدەنىيەت پونكىتلىرى (كېلىنياك يېزىسـ
دىن باشقا) قۇرۇلۇپ، خادىملىرى 25 نەپەرگە، ئۆي -
ئىمارەتلىرى $2976m^2$ غا يەتكەن. بۇنىڭدىن تاشقىرى
154 كەنتتە مەدەنىيەت ئۆيلىرى قۇرۇلغان ئىدى.

ھازىر مەدەنىيەت پونكىتلىرىدا 18 دانە پوكەي،
14 دانە جاۋەن، 52 دانە جوزا، 107 دانە بەندىڭ،
23 دانە مەش، 38 دانە قارادوسكا، 18 دانە بىلىيارت،
10 دانە رەسىم ئاپپاراتى، 4 دانە رەسىم چوڭايتىش ئاپپاراتى،
5 دانە سىنئالغۇ، 8 دانە ۋالىبول جازىسى قاتارلىق مۈ-
لۈكلەر ۋە 28589 پارچە ھەرخىل كىتاب - ژۇرناللار بار-
ئىش . يۇقىرىنىڭ مەدەنىيەت پونكىتلىرىنى يېزىلار قۇ-
رۇش، دۆلەت مۇۋاپىق ياردەم بېرىش دېگەن بەلگىلى-
مىسىگە ئاساسەن مەدەنىيەت پونكىتلىرى ئۈچۈن 1985 -
يىلدىن باشلاپ قالدۇرۇلغان ھۆددە راسخوت 15 مىڭ
يۈەن ئەتراپىدا بولۇپ، بۇ راسخوت خادىملارنىڭ
ئىش ھەققى، قىسمەن ئىسسىنىش ئۈچۈن چىقىم قىلىنىدۇ.
ھازىر مەدەنىيەت پونكىتلىرىدا ئابدۇقادىر توخسۇن،
ئالتۇنگۈل ئابدۇۋەلى، بىلىقىز ئابدۇللا، ئەخمەتجان ئابدۇ-
قادىر، ئايشەمگۈل قاسىم، رابىيە ئاۋۇت، ئابلىز ھامۇت،
ھۆسۈن سايىم، سېتىنىسا ئابدۇغىنى، ئارزىگۈل ئابدۇغىنى،
تۇمەرجان تۆمۈر، مىراۋۇت ئەخمەت، ئابلىكىم يۈسۈپ، ئابلىمىت
باۋۇدۇن، ئەركىن ئابدۇخالىق قاتارلىق 15 نەپەر كىشى ئىشلە-
ۋاتىدۇ. بۇلاردىن بەش نەپىرى تەكلىپ قىلىنغان كادىر بولۇپ،
ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 170 يۈەن ئەتراپىدا. توققۇز نەپىرى

ۋاقىتلىق خادىملار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەقىقىي 60 يۈەن ئەتراپىدا بولۇۋاتىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بېرى رىۋۇلاردىن يولداش ھۆسەيىن سايىم ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت سەنئەت كادىرلار مەكتىپىدە ئوقۇدى. بىلىقىز ئابدۇللا، سىتىنىسا ئابدۇغىنى، رابىيە ئاۋۇت قاتارلىقلار ۋىلايەتتە ئېچىلغان مەدەنىيەت پونكىتى خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇدى. قالغانلار ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى ۋە مەدەنىيەت يۇرتى ئاچقان مەدەنى-يەت پونكىتى خادىملىرىنى كەسىپ بويىچە تەربىيىلەش كۇرسلىرىغا تۆت قاتار قاتنىشىپ، ئۆزىنىڭ كەسپىي سەۋىيە-سىنى ئۆستۈرۈپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسلىق قوشۇنىغا، كەسپىي تايانچلىرىغا ئايلىنىپ قالدى.

مەدەنىيەت پونكىتلىرى ئۆزىنىڭ ماددىي شەرت-شارائىتىغا ۋە شۇ يەردىكى خەلق ئاممىسىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىغا بولغان ئېھتىياجىغا ئاساسەن قىرائەتخانا ئېچىش، كىتاب ئارىيەت بېرىش، قارا تاختاي تەشۋىقاتى، سۈرەت تارتىش، كۆرگەزمە ئېچىش، مەدەنىي ئويۇنچۇق-لارنى باشقۇرۇش، تانسا - مەشرەپ ئۇيۇشتۇرۇش، خەلق سەنئەتچىلىرىنى باشقۇرۇش، مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش، خەلق ئاھاڭلىرىنى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبى-ياتىنى توپلاش، ھەرخىل تۈردىكى تەنتەربىيە پائالىيەت-لىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش لېكسىيە-لىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش، ياكى كۇرس ئېچىش،

قاتارلىق مەزمۇنى ساغلام، ئامما ياقتۇرىدىغان كۆپ خىل پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇش ئارقىلىق، ئاممىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىپ، ئاممىنى سوتسىيالىستىك، كوممۇنىستىك ئاڭ بىلەن تەربىيەلەپ، كىشىلەرنىڭ سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىشتە تېگىشلىك ئالغا سۈرۈش رولىنى ئوينىماقتا.

2. ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيلىرى.

يېزا - بازارلاردا مەدەنىيەت پونكىتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيلىرىنىڭ پائالىيىتى ئۈچۈن زېمىن هازىرلاپ بەردى. 1983 - يىلدىن كېيىن خېلى بىر قىسىم يېزىلاردا ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيلىرى قۇرۇلۇپ، بىر مەزگىل ئۇلارنىڭ پائالىيىتى ناهايىتى جانلىق بولغان ئىدى. قوشتاغ يېزىسىدا 23 كىشىلىك، نىشاندار يېزىسىدا 12 كىشىلىك، كۆكتېرەك يېزىسىدا 15 كىشىلىك، چودا يېزىسىدا 17 كىشىلىك، موجى يېزىسىدا 21 كىشىلىك، سانجو يېزىسىدا 29 كىشىلىك، زاڭگۇي يېزىسىدا 15 كىشىلىك، 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 28 كىشىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيلىرى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار نومۇرلارنى ئۆزلىرى ئىجاد قىلىپ ياكى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۆزلىرى ئويناپ چىققان. يېزىدىن ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئازراق ياردەم بەرگەندىن سىرت قوشۇمچە ياردەم مەنبەئى بولمىغان شارائىتتىمۇ بىلەت سېتىپ ئويۇن قويۇش ئارقىلىق ئاساسەن

ئۆزىنى تەمىنلىگەن. سەنئەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى دېھقان
ياشلار ۋە ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان-
لىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ نومۇرلىرى يەرلىكتىن ئېلىنغانچ-
قا، خەلق ئاممىسى ياقتۇرۇپ كۆرەتتى. 1983 - يىلنىڭ
ئۆكتەبىر بايرىمىدا ناھىيە بويىچە ئىشتىن سىرتقى
سەنئەت دۆيلىرىنىڭ كۆرىكى ئۆتكۈزۈلۈپ سانجو سەنئەت
دۆيى بىرىنچىلىككە، قوشتاغ سەنئەت دۆيى ئىككىنچىلىككە
ئېرىشكەن، سانجو سەنئەت دۆيى ئورۇنلىغان «ئۆگەي
ئانا»، «سانجۇ مەشرىپى»، قوشتاغ سەنئەت دۆيى ئورۇنلى-
غان «يۇرتىمىز گۈزەل»، «تويغا ماڭدۇق»، نىشاندار
سەنئەت دۆيى ئورۇنلىغان «دوراش»، كۆكتېرەك سەنئەت
دۆيى ئورۇنلىغان «باينىڭ خوتۇنى»، «بۇلبۇلۇم»،
زاڭگۇي سەنئەت دۆيى ئورۇنلىغان «سېغىنىپ
كەلدىم»، «يارنىڭ ياغلىقى»، «قارا كۆز» قاتار-
لىق نومۇرلار بىرىنچى دەرىجىگە ئېرىشىپ ئالاھىدە مۇكاپات-
لانغان ۋە ئويۇن كۆرگۈچىلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن.
بۇ ناھىيە بويىچە چوڭ كۆلەملىك ئىشتىن سىرتقى سەن-
ئەت كۆرىكى بولۇپ، يۇقىرىقى سەككىز سەنئەت دۆيى تاللانغان
نومۇرلارنى تۆت ئاخشام ئاممىغا كۆرسەتكەن. كۆرگۈچىلەر
4785 ئادەم قېتىمغا يەتكەن. بىلەت سېتىش ئارقىلىق
قىلىنغان كىرىم بىلەن بۇ قېتىمقى كۆرەككە قاتناشقان
بارلىق ئارتىس ۋە خىزمەتچى خادىملارغا ئون يۈەنلىكتىن
يۇقىرى بىردىن خاتىرە بۇيۇم تارقىتىپ بېرىلگەن، شۇ
يىلى ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى
سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ كۆرىكىدە گۇما ناھىيىسى بىرىنچى

دەرىجىگە ئېرىشكەن ۋە ئەبەي تۇردى، مىجىت مەتقۇربان، ئابلىكىم مەمەت قاتارلىقلار ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشقان.

گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ، نىشاندار، كۆكتېرەك، چودا، موجى، سانجۇ، زاڭگۇي قاتارلىق يېزىلاردا ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيىلىرى ناھىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىدىن كېيىنمۇ خېلى بىر مەزگىلگىچە ئويۇن قويۇش پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ سەنئەت ئويۇنلىرىنى كۆرۈشكە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇش بىلەن ئۆز يېزا دائىرىسىدىن چىقىپ پۈتۈن ناھىيە مىقياسىدىكى ھەر قايسى يېزا-كەنتلەردە ئايلىنىپ يۈرۈپ، سەييارە ئويۇن قويۇپ مەلۇم دەرىجىدە ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشكەن ئىدى. مىجىت مەتقۇربان، ئازادگۈل مەتنىياز قاتارلىقلار ئەينى ۋاقىتتا سانجۇ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيىنىڭ ئارتىسلىرى بولۇپ، ھازىر ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە ئاساسلىق ئارتىسلاردىن بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە قوشتاغ سەنئەت دۆيى، زاڭگۇي سەنئەت دۆيى قاتارلىق دۆيىلەر تاكى 1987-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تارقىلىپ كەتمەستىن نورمال ئىجاد قىلىپ، ئويۇن قويۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ قاراقاش، قاغىلىق، پوسكام، يەكەن قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ يېزا-بازارلىرىغىچە بېرىپ سەييارە ئويۇن قويۇشنى داۋاملا

لاشتۇرغان. لېكىن كېيىنچە ھەر خىل ئويۇن تۈرلىرى-نىڭ كۆپىيىشى، تېلېۋىزور، سىنالغۇنىڭ ئومۇملىشىشى، سەنئەت ئويۇنلىرىغا بولغان تەلەپنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ يۇقىرىقى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيلىرى 1987 - يىلى-نىڭ ئاخىرىدا ئۆزلۈكىدىن پۈتۈنلەي تارقىلىپ كېتىشكەن بولسىمۇ، لېكىن بۇلاق سۈيى توختاپ قالمىغاندەك 1991-يىلى 2 - ئايدا تۇرسۇنمۇھەممەت ھۆسۈننىڭ ئەقىل كۆرسىتىشى ۋە تەشكىللىشى بىلەن 23 كىشىدىن تەركىب تاپقان «مۇقام ساداسى» ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى. بۇ ئۆمەكنىڭ ئارتىسلىرى ئىدارە- جەمئىيەت كادىرلىرى، ئوقۇتقۇچىلار ۋە بازار ئاھالىلىرىدىن ئىبا-رەت بولۇپ، ئۇلار قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە ئۆز ماھارىتىنى جارى قىلدۇرۇپ «پەنجىگاھ»، «راك»، «چەبىيات» مۇقاملىرىنىڭ پارچىلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ نومۇر تەييار-لاپ بىرقانچە مەيدان ئويۇن قويۇپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەدەنىيەت خىزمە-تىگە مەسئۇل ھاكىمى يولداش ئوسمان مەمەتنىڭ بى-ۋاستە ئورۇنلاشتۇرۇشى، مەبلەغ ۋە ئادەم كۈچى جەھەت-تىن زور كۈچ بىلەن مەدەت بېرىشى بىلەن 1992- يىلى 25- ئۆكتەبىردىن 28- ئۆكتەبىرگىچە ناھىيە بويىچە بەشىنچى قېتىملىق ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ كۆ-رىكى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ قېتىمقى كۆرەككە نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسى، كىلياڭ، قوشتاغ، پىشنا، گۇما بازىرى، سانجۇ، موجى، زاڭگۈي، دۇۋا بازىرى، تاشىول ئۇچاس-

تىكىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا تەشكىللەنگەن ئۇن ئىشتىسىن سىرتقى سەنئەت ئەترىتى، 225 نەپەر ئارتىس ھەرخىل تۈردىكى 167 نومۇرغا قاتناشتى. بۇ قېتىمقى كۆرەككە قاتناشقان ئادەم ۋە نومۇرلار كۆپ، سۈپىتى ئالدىنقى ھەر قانداق چاغدىكى ئىشتىن سىرتقى كۆرەكلەرنىڭكىدىن ياخشى بولغانلىقى ئۈچۈن جەمئىيەتتە ئىنتايىن ياخشى تەسىر پەيدا قىلدى.

3. باب كۇتۇپخانا

1952 ـ يىلى گۇما ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قارمىقىدا قىرائەتخانا ئېچىلغان. شۇندىن بۇيان قىرائەتخانا مەدەنىيەت يۇرتى خىزمىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ كەلگەن ئىدى. 1985 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق كۇتۇپخانا مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قارمىقىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ ئۆز ئالدىغا ئايرىم ئورۇن بولۇپ تەسىس قىلىندى. ئوكۇۋاكىيۇپ مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ ئالتە نەپەر خادىم بېكىتىلگەن ئىدى. 1987 ـ يىلىدىن كېيىن يولداش ھۆسنەرىخان بەدەل كۇتۇپخانىنىڭ باشلىقى بولۇپ خىزمەتلەرگە رىياسەتچىلىك قىلىپ كەلمەكتە. كۇتۇپخانا قۇرۇلغاندىن كېيىن مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قىرائەتخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان 45000 پارچە خەنزۇچە، 4000 پارچە ئۇيغۇرچە جەمئىي 49000 پارچە كىتاب، يەنە 15 دانە كىتاب جازىسى، 23 جۈپ قىرائەتخانا جوزا ـ ئورۇندۇقلىرى كۇتۇپخانىغا ئايرىپ بېرىلدى.

1988 ـ يىلى مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ يېڭى خىزمەت بىناسى پۈتۈپ كۆچۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئەسلىدىكى مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ئۈچ مو بېغى، 35 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى تال ـ باراڭ، $1800m^2$ ئۆي ـ ئىمارەت

«ۋاسىلسا»، «تاشكۆل»، «پەرغانە قانىلى»، «موسكۋا بوسۇغىسى» قاتارلىق ئۆزبېك ۋە رۇس تىلىدىكى فىلىملەردىن ئىبارەت بولۇپ قىسمەن ساندا شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىدىن ئېلىنغان ئۆزبېك تىلىدىكى ژۇرناللارمۇ قويۇلاتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن گۇما ناھىيىسىنىڭ كىنو ئىشلىرى پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا دۆلەتنىڭ مەدەت بېرىشى ئارقىلىق يىلمۇ يىل تەرەققىي قىلىپ ناھىيە مەركىزىدىن باشلاپ ھەرقايسى چەت يۇلۇڭ پۇشقاقلارغىچە كىنو نۇرى شەكىللىنىپ، ھەممە كىشى كىنودىن بەھرىمەن بولۇشتەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، 1950 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيە بازىرىدا 35mm مېتىرلىق بىر يۈرۈش كىنو ئاپپاراتى، قوشام قۇرۇلمىلىق 700 كىشىلىك ياغاچ ئورۇندۇقلۇق ئۈستى ئوچۇق ئاددىي كىنو كۆرۈش سورۇنى، ئابلىمىت مىمتىلى، قادىر پاسا، ئابدۇرېھىم ئابدۇكېرىم قاتارلىق ئۈچ نەپەر مېخانىكنىڭ خادىم بار بولۇپ، قەشقەر ۋە خوتەندىن كەلتۈرۈلگەن سوۋېت فىلىملىرى ۋە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋە ئازادلىق ئۇرۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن سوقۇش فىلىملەر قويۇلۇپ، ناھىيە بازىرى ئىچىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ كىنو كۆرۈش ئېھتىياجىنى ئاساسەن قاندۇراتتى، ئۇ چاغلاردا كىنو قويۇش سانى، تاماشىبىنلار سانى، ئومۇمىي كىرىم، ساپ كىرىم قاتارلىق تۆت چوڭ كۆرسەتكۈچ ئېنىق بولمىسىمۇ لېكىن كىنو قويغۇچى خادىملارنىڭ جاپالىق ئىشلىشى

نەتىجىسىدە يېقىنقى سان كۆرسەتكۈچلىرى يىلمۇ يىل ئېشىپ باراتتى، ئۇ ۋاقىتتا بىلەت باھاسى بىر موچەن (بىر موچەنگە بازاردا ئۈچ تۇخۇم ياكى بىر توم نان سېتىۋالغىلى بولاتتى) بولۇپ تۆۋەن باھادا فىلىم ئىجارىسىنى تاپشۇرغاندىن سىرت قالىدى كىرىم مائاش، مۈلۈك سېتىۋېلىش، كەسپىي ئىشلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا سەرپ قىلىناتتى، 1961- يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بازىرىدىن باشقا موجى، قوشتاغ، سانجۇ، زاڭگۇي قاتارلىق يېزىلاردا 16mm لىق ئاپپاراتتا كىنو قويۇش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىنىپ، كىنو قويغۇچى خادىملار سانى 23 كىشىگە يەتكەن. 1964- يىلى دۆلەت باشقۇرغان ناھىيىلىك كىنوخانا (باشلىقى ئۆرمەت ئىبراھىم) 1- كىنو قويۇش ئەترىتى ۋە كوللېكتىپ باشقۇرۇشىدىكى قوشتاغ كىنو ئەترىتى، سانجۇ كىنو ئەترىتى قاتارلىق ئالتە كىنو قويۇش ئورنى بەرپا قىلىنىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ كىنودىن بەھرىمان بولۇشى ئاساسەن تەمىن ئېتىلگەن، يېقىنقى ئالتە ئورۇندىكى كىنو قويغۇچى خادىملارنىڭ سانى 26 كىشىگە يەتكەن، 1970- يىلى موكويلا، قارتاغىز قاتارلىق جايلاردا ئىككى كىنو ئەترىتى قۇرۇلۇپ كىنو قويۇش ئورۇنلىرىنىڭ سانى سەككىزگە يەتكەن. 1971- يىلى ناۋ ئابات تاجىك مىللىي يېزىسى، كۆكتېرەك، پىيالما، چارۋا مەيدان قاتارلىق جايلارغا 8.75mm لىق كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرى سەپلىنىپ كىنو قويۇش ئورۇنلىرى 12 گە يەتكەن. 1978- يىلى دوۋا، پوسكا، سانجۇ تاشئېرىق قاتارلىق ئورۇن-

«ۋاسىلسا»، «تاشكۆل»، «پەرغانە قانىلى»، «موسكۋا بوسۇغىسى» قاتارلىق ئۆزبېك ۋە رۇس تىلىدىكى فىلىملەردىن ئىبارەت بولۇپ قىسمەن ساندا شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىدىن ئېلىنغان ئۆزبېك تىلىدىكى ژۇرناللارمۇ قويۇلاتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن گۇما ناھىيىسىنىڭ كىنو ئىشلىرى پارتىيە مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا دۆلەتنىڭ مەدەت بېرىشى ئارقىلىق يىلمۇ يىل تەرەققىي قىلىپ ناھىيە مەركىزىدىن باشلاپ ھەرقايسى چەت بۇلۇڭ پۇشقاقلارغىچە كىنو تورى شەكىللىنىپ، ھەممە كىشى كىنودىن بەھرىمەن بولۇشتەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، 1950 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيە بازىرىدا 35mm مېترلىق بىر يۈرۈش كىنو ئاپپاراتى، قوشام قۇرۇلمىلىق 700 كىشىلىك ياغاچ ئورۇندۇقلۇق ئۈستى ئوچۇق ئاددىي كىنو كۆرۈش سورۇنى، ئابلىمىت مىمتىلى، قادىر پاسا، ئابدۇرېھىم ئابدۇكېرىم قاتارلىق ئۈچ نەپەر مېخانىكنىڭ خادىم بار بولۇپ، قەشقەر ۋە خوتەندىن كەلتۈرۈلگەن سوۋېت فىلىملىرى ۋە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋە ئازادلىق ئۇرۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن سوقۇش فىلىملەر قويۇلۇپ، ناھىيە بازىرى ئىچىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ كىنو كۆرۈش ئېھتىياجىنى ئاساسەن قاندۇراتتى، ئۇ چاغلاردا كىنو قويۇش سانى، تاماشىبىنلار سانى، ئومۇمىي كىرىم، ساپ كىرىم قاتارلىق تۆت چوڭ كۆرسەتكۈچ ئېنىق بولمىسىمۇ لېكىن كىنو قويغۇچى خادىملارنىڭ جاپالىق ئىشلىشى

نەتىجىسىدە يۇقىرىقى سان كۆرسەتكۈچلىرى يىلمۇ يىل ئېشىپ باراتتى، ئۇ ۋاقىتتا بىلەت باھاسى بىر موچەن (بىر موچەنگە بازاردا ئۈچ تۇخۇم ياكى بىر توم نان سېتىۋالغىلى بولاتتى) بولۇپ، تۆۋەن باھادا فىلىم ئىجارىسىنى تاپشۇرغاندىن سىرت قالىدى كىرىم ماشىن، مۈلۈك سېتىۋېلىش، كەسپىي ئىشلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا سەرپ قىلىناتتى، 1961- يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بازىرىدىن باشقا موجى، قوشتاغ، سانجۇ، زاڭگۇي قاتارلىق يېزىلاردا 16mm لىق ئاپپاراتتا كىنو قويۇش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىنىپ، كىنو قويغۇچى خادىملار سانى 23 كىشىگە يەتكەن. 1964- يىلى دۆلەت باشقۇرغان ناھىيىلىك كىنوخانا (باشلىقى نۇرمەت ئىبراھىم) 1- كىنو قويۇش ئەترىتى ۋە كوللېكتىپ باشقۇرۇشىدىكى قوشتاغ كىنو ئەترىتى، سانجۇ كىنو ئەترىتى قاتارلىق ئالتە كىنو قويۇش ئورنى بەرپا قىلىنىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ كىنودىن بەھرىمان بولۇشى ئاسەن. تەمىن ئېتىلگەن، يۇقىرىقى ئالتە ئورۇندىكى كىنو قويغۇچى خادىملارنىڭ سانى 26 كىشىگە يەتكەن، 1970- يىلى موكويلا، قارتاغىز قاتارلىق جايلاردا ئىككى كىنو ئەترىتى قۇرۇلۇپ كىنو قويۇش ئورۇنلىرىنىڭ سانى سەككىزگە يەتكەن. 1971- يىلى ناۋ ئابات تاجىك مىللىي يېزىسى، كۆكتېرەك، پىيالما، چارۋا مەيدان قاتارلىق جايلارغا 8.75mm لىق كىنو قويۇش ئۈسكۈنىلىرى سەپلىنىپ كىنو قويۇش ئورۇنلىرى 12 گە يەتكەن. 1978- يىلى دوۋا، پوسكا، سانجۇ تاشنېرىق قاتارلىق ئورۇن-

سېتىۋېلىپ، كىنو ئاپپاراتى مەسلىسىزلىق 8675 ـلار
كىنو قويۇش ئۆمۈكلىرى 15 گە يەتكەن. 1970 ـ يىلى
كىنو ئىشلىرىنى ئىخچاملاپ تەرەققىي قىلدۇرۇش، كىنو باش-
قۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن يۇقىرىنىڭ ھۆججەت روھىغا
ئاساسەن، ناھىيىمىزدە كىنو قويۇش، فىلىم تارقىتىشنى
باشقۇرۇش زەنى قۇرۇلۇپ جۇ شۇرەن ئاشلىق (زەنجاڭ)
بولغان. 1979 ـ يىلى كىنو باشقۇرۇش زەنى كىنو فىلىم
تارقىتىش، قويۇش ئىشىنى باشقۇرۇش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلىپ
لى چۈنفا دىرىكتور، لىتىپ توختى مۇئاۋىن دىرىكتور
بولغان. شۇ مەزگىلدە ئىككى قارار كۇرس ئېچىپ 55 نەپەر
كىنو قويغۇچىلارنى تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەپ يېتىش-
تۈرۈلگەن. 1984 ـ يىلدىن كېيىن ئابلىز توختىۋاقى
دىرىكتور بولغان. شىركەت قۇرۇلغاندىن كېيىن فىلىم تار-
قىتىش، ئاسايىتان بىلەن تەمىنلەش، كىنو ئۈسكۈنىلىرىنى
رېمونت قىلىش، كىنو تەشۋىقاتى، فىلىم تەكشۈرۈش،
كىنو قويۇش تورلىرىنى بەرپا قىلىش، فىلىم ئىجارىسىنى،
بېلەت باھاسىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، كىنو دۆلىرىنىڭ
ھەق يىغىۋېلىش ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش، كىنو قوي-
غۇچى خادىملارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش،
تۈزۈمۈش، تەمىناتىنى ئۆستۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە
بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلەپ ناھىيىمىزنىڭ كىنو ئىشى-
لىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشتى، بولۇپمۇ
پېشقەدەم تېخنىك لىتىپ توختى، نۇرمەت ئىبراھىم، ئابلىز
توختىۋاقى قاتارلىق يولداشلار داۋاملىق يېزا-قىشلاقلارنى
ئايلىنىپ يۈرۈپ يېزا-بازار كىنو ئىشلىرىنىڭ تەرەق-

قىياتى ئۇچۇن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرگەن. 1980 - يىلغا كەلگەنىدە كىنو قويۇش ئورۇنلىرى 24 كە يېتىپ، نا- ھىيىنىڭ ھەركىمىزىدىن باشلاپ چەت ياقا جايلارىدىمۇ كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كىنودىن ئاساسەن بەھرىمان بو- لالايدىغان ياخشى ۋەزىيەت شەكىللەنگەن. قىسمەن كىنو ئەترەتلىرىدىكى 8.75 مىللىمېترلىق كىنو قويۇش ئاپپاراتى يەيدىنىپەي 16 مىللىمېترلىق ئاپپاراتقا ئۆزگەرتىلىپ، ئۇسكۈنىلەر سەپلىنىپ كىنو قويۇش سۈپىتى ئۆسكەن، ئۈنۈمى ياخشى بولغان، كىرىم كۆپەيگەن. كىنو قويغۇ- چى خادىملارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسىدىمۇ زور ئۆزگىرىش- لەر بولغان. ھازىر ناھىيە بويىچە 45 نەپەر كىنو قوي- غۇچى خادىم بولۇپ، بۇنىڭدىن مۇئاۋىن ئىنژېنېر ئۇنۋا- نى ئالغانلار تۆت نەپەر، مېخانىك دەرىجىلىكلەر بەش نەپەر، بىرىنچى دەرىجىلىك كىنوقويغۇچى ئۇنۋانى ئالغانلار 13 نەپەر، ئىككىنچى دەرىجىلىكلەر ئاتتە نەپەر، ئۈچىنچى دەرىجىلىكلەر ئون نەپەر، قالغانلار پراكتىكانت كىنو قويغۇچى خادىملاردۇر.

قوشتاغ يېزا كىنوخانىسى 1992 - يىلى ئەلا مۇلا- لازىمەت قىلىپ كىنونىڭ يورۇقلۇق، ئاۋازىنىڭ ياخشى بولۇشىغا ھەقىقىي تۈردە كاپالەتلىك قىلىپ، كىنو قويۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، يىللىق ئومۇمىي كىرىمنى 29873 يۈەنگە، ساپ پايدىنى 1316.95 يۈەنگە يەتكۈزۈپ، خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئىلغار يېزا - بازار كىنوخانى- سى بولۇپ باھالانغان، ئاپتونوم رايونلۇق كىنو شىر- كىتى، خوتەن ۋىلايەتلىك كىنو شىركىتى، خوتەن ۋىلا-

	يۇقىرىدىن بېرىلگەن ئۆزىمە	سانى (سەھنە ھېسابى)	كۆرگۈچىلەر (ئادەم قېتىم)	كىنو قويۇش ئومۇمى كىرىمى	تارقىتىش كىرىمى
1985-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	45000
	ئورۇنلانغىنى	4539	2136082	18975289	6589062
1986-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	45000
	ئورۇنلانغىنى	4268	1218297	16389329	5793594
1987-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	45000
	ئورۇنلانغىنى	4484	1243982	17853334	6149984
1988-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	55000
	ئورۇنلانغىنى	4410	864706	17901856	7122503
1989-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	57000
	ئورۇنلانغىنى	4215	608669	18510456	6409195
1990-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	57000
	ئورۇنلانغىنى	4084	567259	20739213	7137194
1991-يىل	ئۆزىمە	3100	2000000	158000	58000
	ئورۇنلانغىنى	4163	666288	246815	82755.21

يىتى تەۋەسىدىكى بارلىق كىنوخانىلارنى بۇ كىنوخانى-
نىڭ ئىلغار ئىش پائالىيەتلىرىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلىپ
ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇلارنىڭ تەجرىبىسى ۋىلايەت
بويىچە ئومۇملاشتۇرۇلغان.

1985- يىلدىن 1990- يىلىغىچە بولغان كىنونىڭ
ئاساسلىق كۆرسەتكۈچى جەدۋەلدە كۆرسىتىلدى.

٥. باب كىنو تىياتىرخانا

گۇمىدا كىنونىڭ پەيدا بولۇشى تەبىئىي ھالدا كىنو قويىدىغان سورۇننىڭ بولۇشنى تەلەپ قىلدى. دەسلەپتە گۇمىدا كىنو بازار ئىچىدىكى چوڭراق دەڭلەردە، ئاق يەرلەردە قويۇلغاچقا ئۇيغۇر مەدەنىيە ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى كىنو قويىدىغان مۇۋاپىق ئورۇن بولۇشنى پىلانلاپ 1940- يىلى جەمئىيەتتىكى مەدەنىيەت سۆيەر تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشى ۋە ماددىي جەھەتتىن زور مىقداردا ياردەم بېرىشى نەتىجىسىدە كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتر كېلىدىغان 2000 كىشى سىغىدىغان ھەم سەنئەت ئويۇنلىرىنى قويۇشقا بولىدىغان سەھنىسى، گىرىمخانىسى بارە ھەم كىنو قويۇشقا، يىغىلىش قىلىشقا بولىدىغان بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان قەشقەر ھېيتگاھ كىلوبىغا ئوخشاش ئىككى تەرىپى كارىدورلۇق، ئۆگزىسى ئۈچ قىرلىق، تۈنىكا مىخلانغان، ئاستىغا شال مىخلانغان (ياتقۇزۇلغان)، كۆركەم، ئازادە بىر كىنو تىياتىرخانا سېلىپ چىققان. بۇ كىنو تىيارتىرخانىنىڭ ئورنى ھازىرقى گۇما سودا بازىرىنىڭ ئورنىدا بولۇپ، ئەيتى زاماندا ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغان قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرسى ئىدى. بۇ گۇمىدا «كىلوپ» دېگەن سۆزنىڭ ۋە

چوڭ تىپتىكى ئاممىۋى ئويۇنخانىنىڭ تۇنجى قېتىم پەيدا بولۇشى بولۇپ، بۇ كىلوب تاكى 1960 - يىللىرىغىچە ئاممىنىڭ كىنو تىياتىر كۆرىدىغان ۋە ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدىغان سورۇنى بولۇپ قالغان. ھازىرغىچە «تۆمۈر كىلۇب» دېگەن نام كىشىلەرنىڭ خاتىرىسىدە ساقلانماقتا.

1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ 1 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىشى ئارقىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى $1800m^2$ كۋادرات مېتىرلىق، سېمونت بېتون قۇرۇلمىلىق، توك، سۇ لىنىيىسى يۈرۈشلەشكەن زامانىۋى تۈسكە ئىگە يېڭى تىياتىرخانا سېلىندى. كىنو تىياتىرخانىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 2664 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئويۇن كۆرۈش زالىدا 990 كىشىلىك ئورۇندۇق بار. يان تەرىپىدە بۆلۈم - ئىشخانا ۋە ئارتىسلار ياتىقى قاتارلىق ئىمارەتلەر بار. 1987 - يىلى مۇھەممەت ساۋۇت كىنو تىياتىرخانىنىڭ دىرېكتورلۇقىغا بېكىتىلگەن ئىدى. شۇندىن بۇيان كىنو تىياتىرخانىنىڭ ئالدى ۋە سول يان تەرىپى تۆمۈر بىلەن رېشاتكىلىنىپ مەيدانلىرىغا سېمونت ياتقۇزۇلۇپ، مەيدان ئەتراپىغا مەنزىرە ئورمانلىرى ۋە ئەتىر گۈل قاتارلىق ھەر خىل گۈللەر ئۆستۈرۈلۈپ مەنزىرىسى گۈزەللەشتۈرۈلگەن. كىنو تىياتىرخانىدا ئالتە نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى بار بولۇپ، ئۆز كىرىمى بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەيدۇ. ھازىر بۇ جاي ناھىيە خاراكتېرلىك مۇھىم چوڭ يىغىنلارنى ئاچىدىغان ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ سەنئەت ئويۇنلىرىنى، كىنولارنى كۆرىدىغان، خاتىرە سۈرەتلەرگە چۈشىدىغان مەنزىرىلىك ئورۇنلارنىڭ بىرسىگە ئايلاندى.

6. باب ئاجايىپخانىنىڭ ئېچىلىشى

1939 - يىلى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى يەرلىكتىكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بىلەن بىر-لىكتە گۇمىدا تۇنجى قېتىم ئاجايىپخانا — «ھايۋاناتلار باغچىسى» ئاچقان ئىدى. بۇ باغچا تاكى 1944 - يىلىغىچە ئېچىلغان بولۇپ، ھەر يىلى 4 - ئايدا بىر ئاي ئېچىلىپ ئۇنىڭدىن كېيىن ھەر خىل ھايۋانات، قۇش، جان - جانىۋارلار ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىلەتتى ياكى بىر تەرەپ قىلىناتتى. بۇ ئاجايىپخانىغا ئادەتتە كىشىلەرنىڭ كۆرەلىشى تەس بولغان گۇمىنىڭ تاغ رايونلىرىدا ۋە جاڭگال سۇ بويلىرىدا ياشايدىغان كېيىك، جەگران، كۆكمەك؛ يىرتقۇچ ھايۋانلاردىن بۆرى، ئەسرە، تۈلكە، داۋىخان، مۇلۇن؛ قۇشلاردىن ئۇلا، كەكلىك، تاغ قاغىسى، قۇم توخۇسى، تاغ قۇشقىچى، چۇلاڭ، ۋات ۋالاق؛ سۇ قۇشلىرىدىن غاز، ئۆردەك، ياۋا غاز، ياۋا ئۆردەك، غاڭغىت؛ تۇرنا، لەگلەك؛ يىرتقۇچ قۇشلاردىن بۈركۈت، لىچىن، ئىت ئالغۇ، قارچۇغا، قۇرغۇي، قارا سوقام، سا، غىجى، سالۋا، جاغالىۋاي، كۆزگىنەك، چۇغدەك، ئۇنىڭدىن باشقا ئىلى تورغىيى، سېغىزخان، كاككۇك، پاختەك، ئەنجان پاختىكى، ھۆپۈپ قاتارلىق 70—80 خىلدىن ئارتۇق ھەر خىل ھايۋاناتلارنى بېقىپ

كىشىلەرنىڭ كۆرۈپ كۆڭۈل ئېچىشىغا قويۇلاتتى. نەچچە
مىڭلىغان كىشىلەر ھەر كۈنى دېڭىزدەك بۇ ھايۋاناتلار-
نى كۆرۈپ ھوزۇر ئېلىشاتتى. سۇ قۇشلىرى ئۈچۈن مەخ-
سۇس ئىككى دانە چوڭ كۆل ياساپ، ئەتراپىنى تور ۋە
رىشاتكا بىلەن توسقان. باشقا ھايۋانلار ئۈچۈن غارال،
چىتەن، قۇشلار ئۈچۈن قەپەز - قۇشلارنى ئورنىتىپ
ھەر قايسى ھايۋانات، قۇشلارنى ئۆزلىرىنىڭ تۈرلىرى
بويىچە ئايرىم ئورۇنلاشتۇرغان. كىشىلەر ھايۋانلارنىڭ
تاماشاسىنى كۆرۈش بىلەن چۈشەندۈرگۈچىلەر تەرىپى-
دىن ھەر بىر ھايۋاننىڭ زوئولوگىيىلىك خۇسۇسىيىتى
ۋە ئالاھىدىلىكى، يېمەك - ئىچمەكلىرىنى، ئۇلارنىڭ
پايدا - زىيانلىرىنى ئاڭلاپ ھايۋانات ۋە قۇشلار ھەق-
قىدە پەننىي بىلىم - ساۋاتلارغا ئىگە بولغان ئىدى.

7. باب مەدەنىي يادىكارلىقلار

گۈزەل گۇما دىيارىنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك مەدەنىيەت تارىخىنىڭ دەۋرىمىزگە قالدۇرغان قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىرى خېلى كۆپ بولۇپ، ئەمگەكچان، ئەقىل-پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىز باشقا جايلاردا ياشىغان ھەر مىللەت خەلقىگە ئوخشاش ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى يارىتىپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلگەن. گۇما ناھىيىسىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تېپىلغان ۋە ھازىرغىچە ئېنىقلانغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى — چوڭ - كىچىك قەبرە ۋە قەبرىگاھلار، ھەر خىل مەزمۇندىكى قىيا تاش چەكمە رەسىملىرى، قەدىمكى شەھەر كەنت خارابىلىرى، كارۋان يولى ئۆتەڭلىرى، غار - ئۆڭكۈرلەر، ئاتاقلىق زاتلارنىڭ تەۋەررۇك مازارلىرى، قەدىمكى دەۋرلەردە ئىشلىتىلگەن كۈمۈش، مىس پۇللار، بۇددىزم خارابە ئىزلىرى، ساپال قاچىلار، گەجگە ئويۇلغان ھەر خىل شەرتلىك بەلگە ۋە تامغىلار، بىناكارلىق ئەندىزىلىرى، كەشتىچىلىك، نەقاشچىلىق، قول ھۈنەر-ۋەنچىلىك ۋە ھۆسنخەت نۇسخىلىرى، گۇما دىيارىدا

ئۆتكەن ئالىملار ۋە شائىرلارنىڭ قولىيازما ئەسەرلىرى ۋە باشقىلار.

گۇما ناھىيىسىنىڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئىشى 1953- يىلى غەرب شىمال مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى تەشكىللىگەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تەكشۈرۈش ئۆمىكى جەنۇبىي شىنجاڭنى تەكشۈرگەندە بىر قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن ئىدى. 1983- يىلىدىن كېيىن خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت- مائارىپ باشقارمىسى مەدەنىيەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى توختى قۇربان، خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ مەسئۇلى رەجەپ يۈسۈپ قاتارلىق يولداشلار بىر قانچە قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك ۋە نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، گۇما دىيارىدىن ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەرگە ئائىت بىر قانچە قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىق ۋە مەدەنىي يادىكارلىق ئىزلىرىنى ئېنىقلاپ چىققان ئىدى. شۇندىن كېيىن تېپىلغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورۇنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئارخىپى تۇرغۇزۇلدى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا بۇ خىزمەتنى ئىشلەشكە مەخسۇس خادىم قويۇلدى ۋە مەدەنىي يادىكارلىق ئورۇنلىرىنىڭ قوغدىلىش دائىرىسى، دەرىجىسى، قوغدايدىغان خادىم قاتارلىقلار ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. شۇ ۋاقىتتا تەكشۈرۈپ تېپىلغان بىر قىسىم مەدەنىي يادىكارلىقلار خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىدا كۆرگەزمىگە قويۇلۇۋاتىدۇ.

ھازىرغىچە گۇمىنىڭ سانجۇ ۋە كەلقىر قىرغىز مىللىي

يېزىسى، قوشتاغ يېزىسى قاتارلىق جايلىرىدىكى تاغ
جىلغىلىرىدىن قىيا تاشقا چېكىپ ئويۇلغان ھەر تۈرلۈك
شەكىل ۋە خىلمۇ خىل مەزمۇنغا ئىگە رەسىملەر
ۋە رەسىملەر تۈركۈملىرى تېپىلدى. بۇ قىيا تاش رەسىم-
لىرى ئاساسەن كەڭقىرقىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ ئۇلاچى
دېگەن يېرىدىكى سانجۇ دەرياسىنىڭ جەنۇب ۋە شى-
مال تەرىپىدىكى تاغ جىلغىسىغا ۋە قوشتاغ يېزا باش
بولىغاز كەنتىنىڭ كىيىكتۈز دېگەن يېرىدىكى تاغ جىل-
غىسىغا جايلاشقان. قىيا تاش رەسىملىرىنىڭ مۇتلەق
كۆپ قىسمى تاغ ئېغىزلىرى، ئەجدادلىرىمىز قەدىمدىن
تارتىپ ئۆتۈشۈپ تۇرغان تاغ جىلغىلىرىنىڭ ئىچكىرىسى-
دىكى «تاش تام»نىڭ يۈزى بىر قەدەر كەڭ ۋە سىلىق
بولغان يېرىگە ئۇرۇپ چېكىش ئارقىلىق ئويۇلغان.
رەسىملەرنىڭ خېلى كۆپ قىسمى نەچچە مىڭ يىللاردىن
بۇيان كۈنگە قاقلىنىپ تۇرغانلىقتىن، تاشلار چاك كەت-
كەن ۋە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر قىسىم كى-
شىلەر ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئۆز ئىسمىنى ۋە شوئار قاتار-
لىقلارنى ئويۇپ قويغاچقا رەسىملەر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچ-
رىغان. قىيا تاش رەسىملىرى ئىچىدە كۆپ قىسمى كېيىك،
قوي، ئۆچكە، ئوقيا ئېتىپ ئوۋ ئوۋلاۋاتقان، ئۇسسۇل
ئويناۋاتقان ئادەم رەسىملىرى، كۈن، ئاي رەسىملىرى
ۋە قىسمەن خەت شەكىللىرىدىن ئىبارەت. گوما دىيار-
لىرىدىن تېپىلغان قىيا تاش رەسىملىرىنى قەدىمدىن
تارتىپ گوما دىيارىدا ياشاپ كەلگەن ئەمگەكچان ئەج-
دادلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تۇرمۇش

ئەمەلىيىتى ۋە تەبىئەت بىلەن ئېلىپ بارغان كۆرەشلىرى جەريانىدا ياراتقان.

ئۇندىن باشقا ياغاچ ئۆيلەك قەدىمكى شەھىرى، ئۇجىملىك قەدىمكى شەھىرى ۋە بۇتلۇق خارابىسى قاتارلىق قەدىمكى شەھەرلەر ئۆزلىرىنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك تارىخى، مەدەنىيىتى، شان - شۆھرىتى بىلەن ئۆز زامانىسىدا دۇنياغا تونۇلغان بولسىمۇ، كېيىنكى دەۋرلەردە سۇ مەنبەسىنىڭ ئازىيىشى، دەريا ئېقىنلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى، قۇم، بوران ئاپىتى ۋە باشقا تارىخى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن پەيدىنپەي خارابىلىققا ئايلىنىپ ئاخىرى قۇم ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان. بۇ شەھەرلەر خارابىلىققا ئايلىنىپ گەرچە خەرىتىدىن ئۆچۈپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەينى زاماندا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك، پىلە-ئۇجمىچىلىك، ئىلىم - پەن، ھۈنەر - سەنئەت، قاتناش ۋە سودا-سېتىق جەھەتلەردە تەرەققىي قىلغان ئاۋات شەھەرلەردىن بولۇپ ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە قوشقان مۇھىم تارىخىي تۆھپىلىرى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ. تۆۋەندە گۇمانىيىسىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورۇنلىرى ئىچىدىكى مەشھۇراق بولغانلىرى تاللاپ قىسقىچە تونۇشتۇرۇلدى.

ئاۋات تۇردى ھاجىم ھويلىسى

بۇ ھويلا قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئاۋات دېگەن يېرىدە بولۇپ 1929- يىلى ياسالغان. ياغاچ يۇلغۇن قوشام قۇرۇلمىلىق. ئىمارەت گەۋدىسى

قەسىر شەكلىدە ھەشەمەتلىك ــ كەڭ ۋە كۇشادە. بىنا-
نىڭ ئىچىدە ئىككى ئايۋان، ئىككى مېھمانخانا، تۆت
ئېغىز مەخسۇس ياتاق ئۆيى، دەھلىز، ئاشخانا، قازنى-
ناق قاتارلىق 14 ئېغىز ئۆي بار. ئۆي ـ ئىمارەت كۆ-
لىمى ئون مو ئەتراپىدا كېلىدۇ. ئىمارەتنىڭ ئاساسلىق
گەۋدىسى توپا، ياغاچ قۇرۇلمىلىق، تاملىرى
يۇلغۇن قوشامدىن ياسالغان بولۇپ، سىرتى سېغىز بى-
لەن، ئۆي ئىچى گەج ۋە تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن سۇۋال-
غان. تام، تەكچە، مورا بېشى قاتارلىق جايلارغا ھەر-
خىل نەقىشلەر چېكىلىپ چىرايلىق زىننەتلەنگەن. ئالدى
مېھمانخانا تاملارغا ئايەتلەر يېزىلغان. ئوتتۇرا ئايۋان-
نىڭ تۆت تېمى رەڭدار نەقىشلەر بىلەن تولغان، ئوڭ
تەرەپ غەربىي ھۇجرىسىنىڭ جەنۇبىي تېمىغا تۇردى
ھاجىم قورۇسىنىڭ پىلان خەرىتىسى سىزىلغان بولۇپ،
ھازىرمۇ ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇ. غەرب تەرەپتە بىر ھۇج-
را بولۇپ، ئۈچ تېمىدا نەقىش قىلىپ سىزىپ رەڭ بې-
رىلگەن ھەر خىل گۈل ـ گىياھ، تەشتەكلىك گۈل، ھۆسنى
خەتلەر، ئايەت قاتارلىقلار بار. ئۆينىڭ توساق پەن-
چىلىرى ياغاچتىن نەقىش گۈل چىقىرىش، قىرىپ رەن-
دىلەپ تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق بەكمۇ چىرايلىق ياسال-
غان. ھازىر بۇ ھويلىدىكى توققۇز ئېغىز ئۆي ساقلىنىپ
قالغان. بەش ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. ئارقا تە-
رەپتىكى ئون نەچچە ئېغىز يىللىقچىلار ئولتۇرىدىغان
ئۆي ۋە شەرق تەرەپتىكى ئېرىق، كۆۋرۈكلەر قالمىغان.
خېلى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئادەم ئولتۇرمىغانلىقى،

ياخشى ئاسرالمىغانلىقى ئۇچۇن ھازىر قوشقاچ، كەپ
تەرلەر ئۇۋا ياسايدىغان جايغا ئايلىنىپ، قىسمەن سىز
ۋاق ۋە تام سۈرەت نەقىشلىرى سويۇلۇپ چۈشكەن.
لېكىن بۇ قورۇلۇش ھەقىقەتەن ئۇيغۇر بىناكارلىق نە
قىشچىلىك سەنئىتىدە كەم تېپىلىدىغان بەدىئىي قىممەتكە
ئىگە جاي بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەد
دەنىي يادىكارلىق ئورنى ھېسابلىنىدۇ.

سانجۇ سۈرەت تاش

سۈرەتلەر كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ ئۇلاچى
كەنتىدىكى تاغقا يانداش بىر قىزىل قۇم تاشنىڭ ئۇس
تىگە ئويۇلغان. تاشنىڭ ئېگىزلىكى بەش مېتر، كەڭلىكى
ئۈچ مېتر. تاش يۈزى سىيلىق ۋە يۇمشاق بولۇپ، قات
تىق سايمان بىلەن چوقۇپ سۈرەت ھاسىل قىلىنغان.
سۈرەتنىڭ يۈزىنىڭ ئېگىزلىكى 1.2 مېتر، كەڭلىكى ئىككى مېتر
كېلىدىغان بولۇپ، بىر چەۋەندازنىڭ ئات ئۈستىدە تۇ
رۇپ ياغا ئوق سېلىپ كىرچىنى تارتىپ تۇرغانلىقى،
يەر نەچچە كىشىنىڭ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ بىر توپ كېيىكنى
قوغلاۋاتقانلىقى تەسۋىرلەنگەن. سۈرەت يۈزىنىڭ ئوڭ
تەرەپ يۇقىرى بۇلۇڭىدا خەتكە ئوخشايدىغان ئىزلار
بار. بۇنىڭ ۋاقتى ئۇزۇن بولۇپ، سۇڭ سۇلالىسى زاما
نىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ جاي ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك
قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى بولۇپ، قوغ
دايدىغان مەخسۇس ئادەم قويۇلغان. لېكىن ئاسراش
ياخشى بولمىغاچقا يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بەزىلەر

ھەلزۇچە، ئۇيغۇرچە ئۆز ئىسمىنى، بەشيۈلتۈز قاتار-لىقلارنى ئويۇپ قويغان.

ياغاچ ئۆيلەك قەدىمكى شەھىرى

بۇ قەدىمىي شەھەر خارابىسى كۇمانا ھىيە بازىرى-نىڭ شىمالىي قىسمىدا 140 كىلومېتر كېلىدىغان تەكلى-ماكان چوڭ قۇملۇقىنىڭ گىرۋىكىگە جايلاشقان بولۇپ، بىنا بولغان ۋاقتى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كې-لىدۇ. بۇ خارابىلىقتا قەدىمكى زامانىدىن قالغان نەر-سىلەر ئىنتايىن مول بولۇپ 1972- يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان ئورۇن قىلىپ بېكىتىل-گەن. ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ تەكشۈرۈپ كۆرۈشى ۋە ئېنىقلىشىغا قارىغاندا بۇ خارابە بەش قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ جەنۇبتىن شىمالغا بىر تۈز سىزىق ھاسىل قىلغان.

بىرىنچى قىسمى باشبازار: بەش كىلومېتردائىرىدەتۆت كوچا بار. ئۆزۈك - ئۆزۈك تاملار، قەبرىلەر ئۆز پېتىچە ساقلانغان. تاسادىپىي قۇرۇق جەسەتلەر ئۇچراپ قالىدۇ. يەر ئۈستىگە كوزا سۇنۇقلىرى توشۇپ كەتكەن.

ئىككىنچى قىسمى بۇلاقكۆل: باشبازار بىلەن ئارىلىقى ئون كىلومېتر، ئايلانمىسى يەتتە كىلومېتر كېلىدىغان چوڭ بىر قۇرۇق كۆل بولۇپ، ئەتراپىدا قەدىمكى ئۆيلەر ئىزلىرى تېرىلغۇ ئېتىزلارنىڭ ئىزى بار. بۇغداي - قو-ناقنى ھېلى ئورۇۋالغاندەك ئېگىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. يەر يۈزىدە ساپال پۇچۇقلىرى، قەدىمكى مېتال پۇل، ھەر-

خىل مارجان ۋە ياڭاق، ئۆرۈك، شاپتۇل، جىگدە، كەندىر، كۈنجۈت، بۇغداي، كۆممىقوناق قوللىرىنىڭ قالدۇق ئىزلىرى بار. قەبرىستانلىقتا قۇرۇق جەسەتلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ئۈچىنچى قىسمى ئىبادەتخانا: ئايلانمىسى ئونكىلومېتر كېلىدۇ. ئىبادەتخانا خارابىسىنىڭ قېشىدا ياغاچ شادا بىلەن قاشالانغان قەبرىلەر، سۇ تۈگمەنىنىڭ تېشى ساقلىنىپ قالغان.

تۆتىنچى قىسمى كەندىر كۆل بولۇپ، بىر كۆل بار. ئورنى بەش كۋادرات مېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ سۈيى شورلۇق بولۇپ پۈتۈنلەي قومۇش ئۆسكەن. كۆل لېۋىدە يادىچىلار ئۆيلىرىنىڭ قالدۇق ئىزلىرى، ھازىر ھەم ئۆسۈپ تۇرغان كەندىر، قومۇش ۋە جىگدە، توغراق، يۇلغۇنلار بار. كۆل ئەتراپىدا بۆرى، ئېيىق، ياۋا بۇغا، ياۋا توخۇ، ياۋا ئۆردەك، ياۋا غاز، ياۋا كەپتەر قاتارلىق ھايۋانات ۋە ئۇچار قاناتلار بار.

بەشىنچى قىسمى سېپىللىق: بۇ جاينىڭ كەندىر كۆل بىلەن بولغان ئارىلىقى 15 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ قەدىمكى شەھەرنىڭ مەركىزى بولۇپ، ئورنى 25 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئەتراپىدا سېپىل بار. سېپىلنىڭ يېرىمىنى قۇم بېسىپ كەتكەن. سېپىلنىڭ تېمىنى سېغىز لاي بىلەن چىگداپ مۇستەھكەم ياسىغان. شەھەرنىڭ كوچىلىرى رەتلىك ئېلىنغان. ئۆيلىرى ئازادە قاتار قىلىپ سېلىنغان. خېلى بىر قىسىم ئۆيلەرنىڭ ئۇلىغا خىش يا تقۇزۇلغان. تاملىرى سېغىزدىن قوپۇرۇلغان. ئېشىك -

دېرىزىلىرىگە جىگدە ياغىچىنىڭ شېلى ئىشلىتىلگەن. ئۆيـ لەرنىڭ تام، ئىشىك ـ دېرىزىلىرى ساقلىنىپ قالغان. بىراق تورۇسلىرى قالمىغان، شەھەر كوچىلىرىنى يەنىلا ئايلىنىپ چىققىلى، ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولىدۇ. خەلق ئىچىدىن ئىختىيارىي كىرىپ ـ چىققۇچىلار بۇ جايلاردىن ساپال پۇچۇقلىرى، مىس يارماق، مارجان، تەڭگە، يامبۇ، مۆھۈر ياغاچقا يېزىلغان خەتلەرنى تېپىپ چىققان، قەبرىستانلىقتىكى مېيىت ساندۇقلىرىنىڭ ياغاچلىرى ئېچىلىپ قالغان بولۇپ، جەسەتلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. قەـ دىمكى شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىدىكى بىر ھويلىدا تامغا يۆلەنگەن بىر ئايالنىڭ يېرىم ئولتۇرغان جەسىتى بار بولۇپ، چاچلىرى چۇۋۇلغان. يۈز كۆزىنى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولىدۇ.

سۇلتان سىدىق بۇغراخان مازىرى

بۇ مازار زاڭگۇي يېزىسىدا بولۇپ 650 نەچچە يىللىق تارىخقا ئىگە. ئەتراپىدا باراقسان توغراقلىق بار. ئەسلىدە ئىككى مەسچىت، ئىككى تۇنەكخانا، بىر گەمە، بىر داش قازان، بىر كۆل بار بولۇپ، ھازىرغىچە داش قازان، مازاردىكى تۇغ شەدىلار قادالغانىدىن سىرت باشـ قىلىرى ۋەيران بولغان. ھىلھەم قەشقەر، خوتەنلەردىن كىشىلەر كېلىپ زىيارەت قىلىپ تۇرىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئافغانىستاننىڭ كاسانى شەھىرىدىن كەلگەن «سۇلتان سىدىق بۇغراخان» دېگەن كىشى مىلادى 1320 ـ يىلى بۇ يەردىن ئۆتۈشىدە ۋاپات بولۇپ مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان.

بۇتلۇق

ئۇرنى زاڭگۇي يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ غەربىگە يەتتە كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ جاي گىياھ ئۈنمەيدىغان كەڭرى بىر سايلىق بولۇپ، يەر ئۈستىدىن ساپال پارچىلىرى، بۇت پارچىلىرى، بەش مىسقاللىق مىس پۇل ۋە باشقا يارماقلارنى تاپقىلى بولىدۇ. بۇ يەرگە يېقىن جايدا دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئىسلام دىنىغا ئائىت قەبرىستانلىق بار بولۇپ، «شېھىتلىك» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەر ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان ئورۇن بولۇپ،قارايدىغان مەخسۇس ئادەم بار.

غاز ئالىم خوجا مازىرى

گۇما بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، تۈز سىزىق بويىچە ئارىلىقى ئالتە كىلومېتىر كېلىدۇ. ئەسلىدە ئىككى مازار،بەش تۈپ توغراق، بىر مەسچىت بار بولۇپ، ئورنى 30مو كېلەتتى. 1958 - يىلى ۋەيران قىلىنغان.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ناھايىتى ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى ئافغانىستانلىق بايا سۇرھەي ۋە ئوغلى تىجىر مۇھەممەت بۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپ سېۋەت توقۇش بىلەن شۇغۇللىنىپ تىرىكچىلىك قىلغان. ئۇلارنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن غاز،ئۆردەكلىرى بولغان. ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنى كىشىلەر مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىپ قەبرىسىنى

تاتۇرۇپ مەسچىت بىنا قىلىپ زىيارەت قىلىدىغان بولغان. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ مازارنى «غازى باخوجام مازىرى» ياكى «غازى ئالىم خوجا مازىرى» دەپ ئاتاشقان. بۇ جاي ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان ئورۇن بولۇپ، خەۋەر تېپىشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلغان.

خوجا ئوبۇلقاسىم مازىرى

دوۋا بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان. تۆت يۈز سىزدىق ئارىلىقى توققۇز كىلومېتىر كېلىدۇ. ئەسلىدە مەسچىت، شادىلىق سالاسۇن بار بولۇپ، ھازىر ۋەيران بولۇپ كەتكەن. مىلادى 1260 - يىلى ئىرانلىق خوجا مەلىكشاھ ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلگەندە كېسەل بولۇپ قېلىپ، تۇرۇپ قالغان. كېيىن ئىرانلىق ئوبۇلقاسىمخان دېگەن كىشى ئۇنى يوقلاپ كېلىپ ئۇمۇ بۇ يەردە يەرلىشىپ قالغان، ئۇلار ۋاپات بولغاندىن كېيىن مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان.

ئۇجمىلىك قەدىمكى شەھىرى

ناھىيە بازىرى تۇرۇشلۇق جاينىڭ شىمالىغا، ئارىلىقى 42 كىلومېتىر كېلىدىغان قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ قېشىغا جايلاشقان. بۇ جايدا قەدىمكى زامان خارابىلىرى ئىنتايىن مول بولۇپ، بۇت سۇنۇقلىرى، ساپال قاچىلار، قەدىمكى زامان ئۆيلىرى، ئېرىق - ئۆستەڭ ئىزلىرى ساقلانماقتا. بۇ جاينى 1957 - يىلى ئاپتونوم

رايون قوغداش ئورنى قىلىپ بېكىتىشنى ئېلان قىلغان. بۇ خەن سۇلالىسى زامانىسىدىكى تۆت ئەتراپى ئۆجمە دەرەخلىرى بىلەن ئورالغان شەھەر بولۇپ، ئۆجمىلىك شەھىرى دەپ ئاتالغان. كېيىن سۇنىڭ كېمىيىپ كېتىشى بىلەن شەھەر ۋەيران بولغان.

كېيىك تۇز سۈرەت تاش

قوشتاغ يېزىسىنىڭ سۇلىغاز كەنتىنىڭ كېيىكتۇز دېگەن يېرىگە جايلاشقان. سۈرەت تاش ئورنى باش سۇلىغاز ئېقىنىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە، ئېقىن بويىغا جايلاشقان بولۇپ، سۈرەتلەر كۆك ئاھاك تاش ئۈستىگە قاتتىق جىسىم بىلەن چوقۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان. تاش يۈزىنىڭ ئۇزۇنلۇقى يەتتە مېتىر، ئېگىزلىكى 3.5 مېتىر كېلىدۇ. تاش ئۈستىگە ئويۇلغان سۈرەت ۋە خەتلەر سانجۇ سۈرەت تاش بىلەن ئوخشاش. ئەمما سۈرەتلەر سانجۇ سۈرەت تاشقا قارىغاندا كۆپ ھەم ئېنىق. بۇ ئورۇن 1981 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى قىلىپ بېكىتىلگەن. ھازىر بۇ جايدىن مەخسۇس ئادەم خەۋەر ئېلىۋاتىدۇ.

8. باب يازغۇچى - شائىرلار

گۇمانا ھىيىسى ئەزەلدىن يازغۇچى - شائىرلار بىر-قەدەر كۆپ چىقىدىغان يۇرتلارنىڭ بىرى بولۇپ، بىر-قانچە مىڭ يىللار بۇرۇن بۇ دىيارلاردا ياشىغان ئەمگەك-چان مەرىپەتپەرۋەر ئەجدادلىرىمىز ئىچىدىن نۇرغۇنلى-غان بىلىملىك كىشىلەر، قوشاقچى، ھېكايە، چۆچەكچىلەر يېتىشىپ چىققان. بۇلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ئىجتىمائىي جەمئىيەتتىكى خىلمۇ خىل ۋەقە، ھادىسىلەرنى قىزى-قارلىق ئەدەبىي تىل ئارقىلىق ئىپادىلەپ خەلقنى تەر-بىيىلىگەن، خەلق ئاممىسىنىڭ كۆرەش ئىرادىسىگە ئىلھام بەرگەن. لېكىن ئۇلار ئىچىدە ئۆز ئەسەرلىرىنى يېزىپ ساقلىغانلار ئىنتايىن ئاز بولۇپ، شۇ ئاز ئەسەرلەرمۇ يىللار، ئەسىرلەرنىڭ ئۆتۈشى، سۇ ئاپىتى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىلىشى ۋە باشقا ئىجتىمائىي سەۋەب-لەر تۈپەيلىدىن كىشىلەرنىڭ يۇرتتىن يۇرتقا كۆچۈشى نەتىجىسىدە يوقىلىپ كېتىپ بىزگە يېتىپ كېلەلمىگەن.

پەقەت مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ ئەدە-بىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان ۋە ئۆز ئەسەرلىرىنى رەتلەپ دىۋان قىلىپ چىققان ئىسمايىل ھاجىم، مەتتوختى ئاخۇن داموللام، ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇمھاجىم، سوپۇرگە سانجارى، غېرىبى قاتارلىق شائىرلارنىڭ ئاز

بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىزلەرگە يېتىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا «زەھەرلىك چۆپ» دەپ قارىلىنىپ كۆيدۈرۈۋېتىلگەنلىكى (مەسىلەن، مەتتوختى ئاخۇن داموللامنىڭ ئەسىرى) ئۈچۈن ئەسلىدە ئاز بولغان بۇ قىسمەتلىك بايلىق تېخىمۇ ئاز قالغان.

پەقەت ئازادلىقتىن كېيىنلا پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىشى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئىلھام بېرىشى نەتىجىسىدە بىر تۈركۈم ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق يازغۇچىلار يېتىشىپ چىقىپ، گۇما ناھىيىسىنىڭ جۇمىلىدىن خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشتە زور تۆھپىلىرىنى قوشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر قىسىم يازغۇچى - شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايون دائىرىسىدە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى. تۆۋەندە بۇلارنىڭ تەرجىمىھالىنى قىسقىچە تونۇشتۇرىمىز.

شائىر ئىسمايىل ھاجىم

مەشھۇر شائىر ۋە خەتتات ئىسمايىل ھاجىم 1867 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ ئىسمىسلا كەنتىدە تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇ ئۆسمۈرلۈك ۋە ياشلىق دەۋرلىرىدە ھەر قايسى مەدرىسلەردە مۇكەممەل دىنىي تەلىمات ئالغاندىن تاشقىرى ناۋايى، لۇتفى، نۆبىتى، سوپى ئاللايار، خوجا ھاپىز شىرازى قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرىنى زوقمەنلىك بىلەن ئۆگىنىپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئاساس سالغان. كېيىنچە ئەرەب تىلى ۋە پارس

تىلىنى پۇختا ئۆگىنىپ قۇرئانغا مەنا ئىپادىلايدىغان
ۋە پارسچە شېئىرلارنى تەرجىمە قىلالايدىغان ھەم
پارس تىلىدا ئەسەر يازالايدىغان كامالەتكە يەتكەن.
شائىر ئىسمايىل ھاجىم خەلقپەرۋەر، ئادالەتنى
سۆيگۈچى مەرىپەت ئەربابى بولۇپ، ئۇ ئۆز زامانىسىدا
تەجەللى، غېرىبى، مەتتوختى ئاخۇن داموللامغا ئوخ-
شاش داڭلىق بىسىماننىڭ شائىرلار بىلەن ئىنتايىن
يېقىن ئۆتۈپ، پات - پات ئۇچرىشىپ ئەدەبىي ئىجادىي-
يەتتە ئورتاق ئۆگەنگەن ۋە پىكىر ئالماشتۇرغان. شائىر
ئىسمايىل ھاجىمنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى ۋە ئىجتىمائىي
ئورنى بىر قەدەر يۇقىرى كىشى بولغاچقا، ئۆمرىنى ئاسا-
سەن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە سەرپ قىلىپ سانسىزلىغان
ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ قالدۇرۇپ كەتكەن. شائىر
ئىجادىيەت مېۋىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى دىۋان
قىلىپ توپلاپ ساقلىغان بولسىمۇ، لېكىن «مەدەنىيەت زور
ئىنقىلابى» دىكى مالىمانچىلىقتا ئۇنىڭ زور بىر
قىسىم ئەسەرلىرى «كىچىك باتۇرلار» تەرىپىدىن كۆيدۈ-
رۈۋېتىلگەن. ساقلىنىپ قالغان بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى
شائىر مۇھەممەت چاۋار رەتلەپ «بۇلاق»، «يېڭى قاشتې-
شى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئېلان قىلدۇرغاندىن كېيىن
بۇ ئەسەرلەر ئاپتونوم رايون ھەم خوتەن ۋىلايىتى
دائىرىسىدە ياخشى باھاغا ئېرىشكەن. شائىر ئىسمايىل
ھاجىم ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن
شۇغۇللىنىپ 1950 - يىلى 83 يېشىدا ئۆز ئۆيىدە
ئالەمدىن ئۆتكەن.

سازەندە، شائىر مەتتوختى ئاخۇن داموللام

سازەندە، شائىر مەتتوختى ئاخۇن داموللام 1917-
يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ قاچىل دېگەن يېرىدە مەرىپەت-
پەرۋەر دىنىي ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسى
ھېيت ئاخۇنۇم مۇددەرىس بولۇپ ئۆمرىدە نۇرغۇن تا-
لىپلارنى دىنىي ئىلىم ۋە ئەدەبىيات بويىچە تەربىيىلەپ
مەرىپەت نۇرۇقىنى چاچقان. شائىر مەتتوختى ئاخۇن
داموللام دەسلەپكى ساۋاتىنى دادىسى ھېيت ئاخۇنۇم ئاچ-
قان مەدرىسىدە چىقارغاندىن كېيىن قوشتاغقا بېرىپ
ئابدۇجېلىل قازىدىن تەلىم ئالغان. ئۇندىن كېيىن گۇما
خانىقاغا كېلىپ ئىسمايىل قارىھاجىمدىن، كۆكتېرەكتىكى
ئابدۇغېنى داموللامدىن بىلىم ئالغان. كېيىنچە قاغىلىق،
يەكەن، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىكى چوڭ مەدرىسلەرگە
بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلغان. شائىر بۇ مەزگىللەردە
دىنىي ئىلىم ۋە ئەرەب، پارس تىللىرىنى پىششىق ئۆگىن-
نىپ كامالەتكە يېتىش بىلەن بىرگە ناۋايى، فۇزۇلى،
شامەشرەپ، نۆبىتى، خوجا ھاپىز شىرازى، سوپى ئاللا-
يار قاتارلىق شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىشتىياق بىلەن
ئوقۇپ، كېيىنكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئۈچۈن پۇختا ئاساس
سالغان. شائىر ئۆز ھاياتىدا 300 پارچىدىن ئارتۇق
شېئىر، ئىككى داستان يازغان. يەنە خەلق داستا-
نى «ئابدۇراخمانخان خوجا»، «ئات بىلەن تۆگە»، «ما-
قال _ تەمسىللەر»، «نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»
قاتارلىقلارنى يېزىپ توپلىغان. ئۇ، ئۆز ئۆمرىنى ئۆگىن-

نىش ۋە ئىجادىيەتكە بېغىشلىغانلىقى ئۈچۈن تونۇلغان شائىر، ئۇستا خەتتات، ماھىر سازەندە بولۇپ يېتىشىپ، خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان. ئۇ يازغان ئەسەرلىرىنى ئۈچ توپلام دەپتەر قىلىپ ساقلىغان بولسىمۇ، بالايىئاپەتلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يىللىرىدا ئاتالمىش تۆت كونىنى بۇزغۇچىلار تەرىپىدىن كۆيدۈرۈۋېتىلگەن. لېكىن شائىر 42 يىللىق ھاياتىدا ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان تىلى ئىخچام ۋە راۋان ياخشى شېئىرلارنى ئىجاد قىلغاچقا كىشىلەر ئېسىدە چوڭقۇر ساقلىنىپ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا ئايلىنىپ كەتكەن. ئۇ خەتتات ھەم مۇزىكانت بولۇپ ئۆزى يازغان شېئىر - نەزمىلىرىنىڭ كۆپىنچىسىگە ئۆزى ئاھاڭ سېلىپ، ئىككى تارلىق يەرلىك مالچى راۋابى بىلەن توي - مەرىكە، مەشرەپلەردە ئوقۇپ بېرىپ تۇرغاچقا، بۇ شېئىرلار خەلق ئىچىگە سىڭىپ ئومۇملىشىپ كەتكەن. شۇنىڭغا ئاساسەن يولداش تۇرسۇنمۇھەممەت ھۆسۈن سانجۇ يېزىسىدا قېزىش، توپلاش ئېلىپ بېرىپ، شائىرنىڭ «موللىلەر»، «بۇرگىلەرجىگى»، «بوجاڭلىق تورۇز»، «قوشتاغقا سەپەر» قاتارلىق 30 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرىنى نەشرگە تەييارلاپ 1985-يىلى «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ 4-سانىدا ئېلان قىلدۇرغان. «موللىۋاي بوجاڭ»، «زالىم بەگلەر» قاتارلىق ئىككى شېئىرى گۇما سىياسىي كېڭىشى تارىخىي ماتېرىياللار توپلىمىدا ئېلان قىلىنىپ، جامائەتچىلىكنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن.

شائىر 1960-يىلى ۋاقىتسىز ئۆلۈم بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن.

ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇمھاجىم

ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇمھاجىم 1926 - يىلى 12 - ئايدا گۇما بازىرىدا شۇ زاماندىكى كاتتا دىنىي ئالىم ۋە ئەدىب ئابدۇجېلىل داموللا ھاجىم ئائىلىسىدە دۇنىياغا كەلگەن. 1934 - يىلى ئاتىسى بىلەن ئەرەبىستانغا ھەج قىلىشقا بېرىپ، مەدىنىدىكى «مەدەرىسى ئۇلۇم» شەرئىيەدە ئىككى يىل ئوقۇغان، 1937 - يىلى ھەرەمدىن قايتىپ كېلىپ 1941 - يىلغىچە گۇمىدىكى ھىدايىتۇللا ھاجىم، ئابدۇغېنى ئاخۇن داموللام قاتارلىق ئەھلى ئىلىملەردىن تەلىم ئېلىپ، ئەرەب تىلى، پارس تىلى ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ھەم دىنىي جەھەتتىكى پىتقى ھەدىسلەرنى ئۆگىنىش بىلەن مەشغۇل بولغان. 1949 - يىلى شىنجاڭدىكى ئالىي بىلىم يۇرتى قەشقەر خانىلىق مەدرىسىنى پۈتتۈرگەن. 1955 - يىلىغىچە قاغىلىق ناھىيىلىك جامەنىڭ خاتىپى، مۇددەرىس بولغان ھەم دۇكان ئېچىپ تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان. 1955 - يىلى 2 - ئايدا خاتا ئەنزە بىلەن تۇتۇپ تۇرۇلۇپ، 1956 - يىلى ئاقلىنىپ چىقىپ، 1959 - يىلى 3 - ئايغىچە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ھەم بىرلىكسەپ خىزمەتلىرىدە بولغان. 1959 - يىلى 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھەق ئەنزە بىلەن قولغا ئېلىنغان. 1979 - يىلى 3 - ئايدا ناھەق ئەنزە ئاقلىنىپ تۈرمىدىن قايتىپ چىققان. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي

ئەزاسى. قاغىلىق ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قاغىلىق ناھىيىلىك ئىسلام دىنىي جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى، قاغىلىق جامەسىنىڭ خاتىپى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىمەكتە.

ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇم ھاجىم دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئىگىلەپلا قالماي بەلكى ئەرەب، پارس، چاغاتاي، خەنزۇ تىللىرىنى پۇختا ئۆگىنىۋالغان. ئۇ بىر تەرەپتىن خىزمەتلەرنى جاپاغا چىداپ بېرىلىپ ئىشلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ دىيارىمىزدا ئۆتكەن شائىر ھۇسەيىنخان (تەجەللى)، شائىر ھەم خەتتات ئىسمايىل ھاجىم، ئابدۇجېلىل داموللا ھاجىملارنىڭ ئەرەب، پارس، چاغاتاي تىللىرىدا يېزىلغان كۆپلىگەن ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلدۇرۇپ، كەڭ ئاممىنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى قاندۇردى. قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلغان «تەجەللى - مۇجەللى» ۋە «بۇلاق» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان تەجەللى، ئابدۇجېلىل داموللا ھاجىمغا مۇناسىۋەتلىك مەلۇمات ۋە فوتو سۈرەتلەرنى ئۇزۇن يىل ساقلاپ مەتبۇئات ئورۇنلىرىغا ئەۋەتىپ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇم ھاجىمنىڭ جاپالىق ئىشلىگەنلىكىنىڭ مېۋىسىدۇر.

ئۇ 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق بىرلىكسەپ بۆلۈم ۋە ئىسلام دىنىي جەمئىيىتى ئاچقان قۇرئاننىڭ تەپسىرىنى بېكىتىش يىغىنىغا قاتناشقاندىن سىرت تەق-

رىز قىسمىنى يېزىپ تاماملىدى، ھەمدە 20 مىسرالىق قەسىدە يېزىپ يىغىندا ئوقۇپ بېرىپ، يىغىن قاتناشچىلىرى-نىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1988 - يىلدىن باشلاپ ئاپ-تونوم رايونلۇق ئىسلام شۆيۈەنى ئوقۇغۇچىلىرىغا دەرس بېرىش بىلەن بىرگە ئەرەب تىلى گىراماتىكىسىنى ئۆز-گۈرچە تەرجىمە قىلىپ چىقتى ھەمدە بىرقانچە پارچە دەرسلىك تۈزۈپ چىقىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشىگە ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى.

ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇم ھاجىمنى دۆلىتىمىزنىڭ تارىخ ئالىملىرى ئۇن قېتىمدىن ئارتۇق زىيارەت قىلىپ، مەخسۇس ئىلىم - پەن، تارىخ بىلىملىرى توغرىسىدا سۆھبەت ئۆتكۈزدى. 1984 - يىلى مەركىزىي خەلق را-دىئو ئىستانسىسىنىڭ پارس تىلىدا خەلقئاراغا ئاڭلىتىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى قاغىلىقتا كېلىپ ئابدۇلھېكىمخان مەخسۇم ھاجىمدىن شىنجاڭغا ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشى، شىنجاڭدا ئۆتكەن ئالىم - ئەدىبلەر، مىللىي تېبابەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى قاتارلىق 13 تېمىدا سوئال سورىغاندا، ئۇ ناھايىتى قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. ئۇ يەنىلا تىرىشىپ تەجەللىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ھەققىدە داۋاملىق ئىزدەنمەكتە ۋە ئەدەبىي ئىجادى-يەت بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ئابدۇنەيىم مىجىت

ئابدۇنەيىم مىجىت 1947 - يىلى 6 -

ئاينىڭ 3 ـ كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بازار ئىچىدە ئۇيغۇر مۇسۇلمان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1969 ـ يىلى شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىغا تەقسىم قىلىنىپ تەھرىرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، 1885 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جۇڭگو پەننى ئومۇملاشتۇرۇش نەشرىياتى شىنجاڭ ئۇيغۇر، قازاق شۆبىسىدە مۇئاۋىن باش تەھرىر بولۇپ ئىشلىگەن، 1990 ـ يىلدىن ھازىرغىچە شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى (K) دا مۇئاۋىن باش مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىمەكتە. ئۇ 1991 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئالىي مۇھەررىرلىك (پروفېسسور دەرىجىلىك) ئىلمىي ئۇنۋانغا ئېرىشكەن.

يولداش ئابدۇنەبىم مىجىت ئۇزاقتىن بۇيان پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىجادىيەت خىزمىتى ۋە پەن ـ تېخنىكا نەشرىياتچىلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇيغۇر مىللىتى ئارىسىدا پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە شىنجاڭنىڭ پەن ـ تېخنىكا نەشرىياتچىلىق خىزمەتلىرىدە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان. ئۇ تەھرىرلىگەن بىر نەچچە كىتاب دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇ 60 پارچە كىتابنىڭ تەھرىرلىكىنى، 15 پارچە كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى، 500 پارچىدەك كىتابنىڭ ئاخىرقى تەكشۈرۈشىنى ئىشلىگەن. يەنە ياخشى تەسىر بەرگەن

ـۇرغۇن ئىلمىي ماقالىلارنى يازغان. ئۇيغۇر پەن - تېخنىكا نەشرىياتچىلىق قوشۇنىنى يېتىشتۈرۈشتىمۇ زور تۆھپە قوشقان. ئۇ شىنجاڭنىڭ پەن - تېخنىكا ساھەسى ۋە نەشرىياتچىلىق ساھەسىدە زور بەسىرى بار، جەمئىيەتكە تونۇلغان ياش نەشرىيات ئالىمى بولۇپ قالدى.

يولداش ئابدۇنەيىم مىجىتنىڭ نەشرىياتتىكى ۋەزىپىسىدىن باشقا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق تەرجىمانلار جەمئىيىتى تەبىئىي پەن تەرجىمە كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلىرىمۇ بار.

ئوسمان تۇردى

ئوسمان تۇردى 1939 - يىل خوتەن ۋىلايىتىنىڭ گۇما ناھىيەكۆلتېرەك يېزىسىلايقا كەنتىدە كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1952 - يىلى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولغان.1956-يىل5-ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولۇپ كىرگەن. مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئالىي تېخنىكۇم، ئۇنۋانى ئالىي لېكتور.

يولداش ئوسمان تۇردى 1960 - يىلى 10 - ئايدا ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتنىشىپ، 1979 - يىلغىچە قەشقەر سىفەن مەكتىپىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئوقۇتقۇچى، مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتى شۇجىسى، ئىلمىي مۇدىر، مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ فۇشۇجىسى قاتار-

لىق ۋەزىپىلەردە بولغان.

1979 - يىلى 9 - ئايدىن 1990 - يىلى 7 - ئايغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئادەتتىكى مائارىپ بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن. 1980 - يىلى 8 - ئايدىن 1984 - يىلى 6 - ئايغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى ۋە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن.

1984 - يىلى 6 - ئايدا يەنە قەشقەر سىغەن مەكتىپىگە يۆتكىلىپ، ھازىرغىچە مەكتەپ پارتكوم شۇجىسى ۋە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

ئوسمان تۇردى خىزمەتكە قاتناشقان 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، پارتىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا سادىق بولۇپ، غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزاملىق بىر ئەۋلاد يېڭى كىشىلەرنى تەربىيىلەش يولىدا ھارماي - تالماي كۈرەش قىلىپ، كۆپلىگەن ئىلمىي ماقالىلارنى ئېلان قىلىپ پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ۋە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

ئۇ كۆپ قېتىم «مۇنەۋۋەر مائارىپچى» «مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى» دېگەن شەرەپلىك ناملار بىلەن ۋىلايەت بويىچە تەقدىرلەندى.

1990 - يىلى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا مەملىكەت بويىچە ئىلغار شەخس» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشىپ دۆلەتلىك مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

يولداش ئوسمان تۇردى ھازىر يەنە قەشقەر شە-
ھەرلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، قەشقەر ۋىلايەتلىك مەكتەپ باشقۇرۇش ئىلمىي جەمئىيە-
تىنىڭ دائىمىي ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنىمۇ ئۆتەۋاتىدۇ.

شائىر موللا سۇپۇرگى سانجارى

19 - ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا تېگىشلىك تۆھپە قوشقان لىرىك شائىر موللا سۇپۇرگى بىننى موللا توختى سانجارى 1864 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ نىشاندار يېزا سانجار مەھەللىسىدە مەرىپەتپەرۋەر دىنىي ئۆلىما موللا توختى سانجارنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. دەسلەپ-
كى ساۋاتىنى ئائىلىسىدە چىقارغان، ئاندىن ئىبراھىم ئەلەم ئاخۇنۇمدا بەش يىل ئوقۇپ، يەكەنگە بېرىپ، مەشھۇر مۇدەررىس ئابدۇلمەجىت ھىسار داموللامدىن تەلىم ئالغان.

موللا سۇپۇرگىنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقى يۇقىرى، قەلىمى ئۆتكۈر بولغاچقا، ئۇنى قەشقەر خانلىق مەدرىسىگە ئوقۇشقا بەرگەن. ئۇ، بۇ جەرياندا پۈتۈن زېھنىنى ئىشقا سېلىپ، شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن چوڭقۇر، ئەتراپلىق تونۇشقان. 1885 - يىلى قەشقەر خانلىق مەدرىسىنى پۈتتۈرۈپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ دەۋىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مەرىپەت ئوچاقلىرىدىن بىرى بولغان بۇخارادىكى «كۆكۆلداش» مەدرىسىگە ئوقۇشقا بارغان. ئۇ، بۇ يەردە شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئىسلام

پەلسەپىسىنى سىستېمىلىق مۇتالىئە قىلىش بىلەن بىرگە خەتتاتلىق سەنئىتىنى ئۆگەنگەن. 1890 - يىلى «تۆكۆل-داش» مەدرىسىنى تۈگىتىپ، گۇمىغا قايتىپ كېلىپ، مۇدەررىسلىك، تەرجىمىچىلىك ئىشلىرى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. شائىر دەسلەپكى ئىجا-دىيەتنى ئۇيغۇر تىلىدا پارچە - پارچە شېئىرلارنى يېزىشتىن باشلىغان. كېيىن تەدرىجىي ھالدا ئەرەب، پارس تىلى بىلەن يىرىك ئەسەرلەرنى يېزىشقا كۆچكەن. شائىرنىڭ بىزگىچە «دىۋان غىياس»، «دىۋان سۈپۈرگى»، «غېرىبىي ساناجارى»، «سۈپۈرگى ئاسىي غېرىبا» قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى يېتىپ كەلگەن بولۇپ، «مەرسىيە غېرىبى» ناملىق شېئىرىي ئەسىرى ھازىر شىن-جاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات گۇرۇپپىسىدا ساقلانماقتا. شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك، ۋاپادارلىق، خەلقچىلىك ئىدىيىسى ئالغا سۈرۈلگەن بولۇپ، ئاچكۆزلۈك، بېخىللىق قاتارلىق ناچار ئىللەتلەر تەنقىد قىلىنغان.

بەزى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، موللا سۈپۈرگى ساناجارىنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئەينى زاماندا ئوت-تۇرا شەرقتە تۈرك تىلى ۋە ئەرەب تىلىدا نەشر قىلىن-غان. زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كۆپلىگەن ئەسەرلىرى يوقاپ كەتكەن. ھازىر «دىۋان غىياس» ۋە تەرجىمە ئەسىرى «ناپاھاتىل ئۈنس» ساقلانماقتا.

شائىر 1936 - يىلى 72 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن بولۇپ، بىز ئۈچۈن قىممەتلىك ئەدەبىي مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن.

شائىر مامۇت زايىت

ئاتاقلىق شائىر مامۇت زايىت 1942 – يىلى مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ «مەن باھارنىڭ كۈيچىسى» ناملىق تۇنجى شېئىرى 1959 – يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭ «گۈلمىروي» ناملىق شېئىرىي رومانى، «خانتەڭرى قىزى» ناملىق داستانلار توپلىمى، «چارەك ئەسىر نەزمىسى»، «كارۋان يۈيۈك نەزمىسى»، «ئات جۇۋازدا كالا مەيدە»، «سېنى كۈتىمەن»، «باھار قارلىغاچلىرى»، «ئانار رىۋايىتى»، «ئۆلۈكلەر ۋە تىرىكلەر» قاتارلىق توپلاملىرى نەشر قىلىنغاندىن سىرت نۇرغۇنلىغان شېئىر – داستانلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت – ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. ناخشا تېكىستلىرى ئاھاڭغا سېلىنىپ ئاممىنىڭ ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان ناخشىسىغا ئايلانغان. بىر قىسىملىرى پلاستىنكىغا قىلىنىپ ئىشلىنىپ جەمئىيەتكە كەڭ تارقالغان. ئۇندىن باشقا شائىرنىڭ بالىلار تېمىسىدا يازغان ئەسەرلىرىمۇ خېلى كۆپ سالماقنى ئىگىلەيدۇ. 35 يىلدىن بۇيان شائىرنىڭ 3000 پارچىغا يېقىن ئەسىرى ئېلان قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدىن بىر قىسىملىرى خەنزۇ، ئىنگلىز ۋە باشقا تىللاردا نەشر قىلىندى. شائىرنىڭ ئىجادىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى ۋە تەرجىمىھالى چەت ئەللەردە تونۇشتۇرۇلدى. «گۈلمىروي» ناملىق شېئىرىي رومانى ۋە «ئۆلۈكلەر ۋە تىرىكلەر» ناملىق كىتابى خەلقئارا كىتاب يەرمەنكىسىگە قويۇلدى.

مامۇت زايىت ئازادلىقتىن كېيىن كۇمانا ھېيسىدىن يېتىشىپ چىققان جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردە تونۇلغان ئاتاقلىق شائىر بولۇپ، ھازىر ئۇ جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزا-

سى. جۇڭگو ئازسانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇدرىيەت ئەزاسى. ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. ئاپتونوم رايون باشقۇرىدىغان مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس، ئاپتونوم رايونىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى بولۇپ، ھازىر ئۇ تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈپ ئىرىشىپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ خەلق ئاممىسىغا ئىبغىنى كۆپ، ئىبغىنى ياخشى مەنىۋى ئوزۇق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئىزدىنىمەكتە.

خۇدۇمبەردى مىزەخمەت

خۇدۇمبەردى مىزەخمەت 1934 - يىلى كىرما ناھىيىسىنىڭ زاڭگوي يابوي مەھەللىسىدە ئوقۇمۇشلۇق دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ دەسلەپكى ساۋاتىنى دىنىي مەكتەپتە چىقارغان ھەم بۇ جەرياندا ناۋايى، خوجا ھاپىز، شاھ مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرىنى قىزىقىپ ئۆگەنگەن. ئۇ 1952 - يىلغىچە ئۆز يېزىسىدا باشلانغۇچنى تاماملىغان، 1958 - يىلغىچە خوتەن سىفەن ۋە قەشقەر سىفەنىدە ئوقۇغان. 1985 - يىلغىچە سانجو، قوشتاغ، زاڭگۇي ئوتتۇرا مەكتەپلىرى ۋە ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولغان. 1985 - يىلى 9 - ئايدىن ھازىرغىچە زاڭگۇي ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

شائىرنىڭ دەسلەپكى ئىجادىيىتى 1955 - يىلى باشلانغان بولۇپ «كەتتىم»، «تاغ» ناملىق شېئىرلىرى، «قەشقەر گېزىتى»، «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» (ھازىرقى «تارىم») قاتارلىق گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ كەلگە

جامائەتچىلىكنىڭ كۈچلۈك دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىغان. شۇندىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزدا نەشىر قىلىنىۋاتقان گېزىت ـ ژۇرناللاردا 60 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىندى. ئۇ يەنىلا ھارماي ـ تالماي ئىزدىنىپ يېڭى ـ يېڭى ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلماقتا.

يازغۇچى مىجىت باقى

يازغۇچى مىجىت باقى 1950 ـ يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ سانجۇ يېزىسىدا مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. 1978 ـ يىلى شىنجاڭ داشۆنىڭ ئەدەبىيات پاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. ئۇ 1983 ـ يىلى ئوقۇشىنى پۈتتۈرۈپ ج. ك. پ خوتەن ۋىلايەتلىك كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىدە خىزمەت قىلغان. 1985 ـ يىلى 10 ـ ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت مائارىپ باشقارمىسىنىڭ مائاۋىن باشلىقى، 1991 ـ يىلى 5 ـ ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەنگەن.

ئۇ 1981 ـ يىلى «ئېھتىياج ئۈچۈن» ناملىق ھېكايىسى بىلەن ئەدەبىيات سېپىگە كىرىپ كەلگەن بولۇپ، ھازىرغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا 15 پارچىدىن ئارتۇق ھېكايە، 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ئېلان قىلدۇرغان. ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايونىمىز دائىرىسىدە بەلگىلىك تەسىر قوزغىغان. ئۇ يازغان خېلى بىر قىسىم ئوبزورلار جامائەتچىلىكنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى «يېزىقچىلىق بىلىملىرى» دە ۋە قەشقەر پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشىر قىلغان

«ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىدىغان ئۆلگىلىك ئەسەرلەر»دە مىسال كەلتۈرۈلگەن.

ئۇ ھازىر مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر يازغۇچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزاسى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، خوتەن ۋىلايەتلىك گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك 12 مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق 12 مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىمەكتە.

ئوبۇلقاسىم تۇرسۇن

ئوبۇلقاسىم تۇرسۇن 1940 - يىلى 11 - ئايدا كومىنا ناھىيىسىنىڭ پىيالما يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1953 - يىلىدىن 1956 - يىلغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە، 1956 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە شىنجاڭ سىفەن شۆيۈەنىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۇرۇمچىدە خىزمەت قىلىپ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى، «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلىگەن. 1962 - يىلى خوتەنگە يۆتكىلىپ كېلىپ «خوتەن گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە مۇخ-

بىر، تەھرىر بولۇپ، 1975- يىلغىچە ئىشلىگەن. 1975- يىلى 12 - ئايدا «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىغا يۆتكىلىپ «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ خوتەندە تۇرۇشلۇق مۇخبىرلار پونكىتىدا مۇخبىر، تەھرىر، مۇخبىرلار پونكىتىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن.

ئۇ، 1989 - يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو مەملىكەتلىك ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئاخبارات خىزمىتى بىلەن 30 يىلدىن ئارتۇق شۇغۇللانغان شەرەپ گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشكەن. 1987 - يىلى 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك مۇخبىرلىق ئىلمىي ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن.

ئۇ، 1957 - يىلى 3 - ئايدا «شىنجاڭ گېزىتى» «شىنجاڭ دېھقانلىرى گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «كۆللەنگەن يېزام»، «ئۆستەڭ بويىدىكى ئۇچرىشىش» سەرلەۋھىلىك شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرگەن بولۇپ، ھازىرغىچە 2500 پارچىغا يېقىن شېئىر، ھېكايە، ئۇچۇر، ئەدەبىي ئاخبارات، زىيارەت خاتىرىسى قاتارلىقلارنى يېزىپ «شىنجاڭ گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى»، «تارىم»، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلدۇرغان. 1985 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «باھار تۇيغۇلىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىندى (بىرلەشمە توپلام). «كىملەمچىنىڭ بەختى» ناملىق ھېكايە، ئوچېرك، ئەدەبىي ئاخباراتلار توپلىمىنى تەييارلاپ نەشرىياتقا سۇندى. ئۇ يازغان

ئەدەبىي ئەسەرلىرى ۋە خەۋەر ـ ماقالىلىرىدا خوتەننىڭ گىلەم، يىپەك، ئەتلەس، قاشتېشى قاتارلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى ھەم يەرلىك ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەن بولۇپ، ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. ھازىرغا قەدەر ئون پارچىغا يېقىن ئەسىرى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئۇ ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ، مەملىكەتلىك مىللىي يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق ئاخباراتچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شائىر ئابدۇغېنى سىيىت

شائىر ئابدۇغېنى سىيىت 1942 ـ يىلى پىيالما يېزىسىنىڭ كۆلبېشى مەھەللىسىدە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئائىلىسىدە دەسلەپكى دىنىي تەلىمنى ئالغاندىن كېيىن 1955 ـ يىلى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، 1955 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1961 ـ يىلغىچە خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1958 ـ يىلى «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان «ياڭرىتىپ ئېيتسام قوشاق» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىيات گۈلزارىغا كىرىپ كەلگەن. ھازىرغىچە بولغان 33 يىل جەريانىدا ئۇنىڭ 800 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل تېمىدىكى شېئىرلىرى «خوتەن گېزىتى»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «تارىم» ژۇرنىلى، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق مەتبۇئاتلاردا

ئېلان قىلىنىپ جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشـ
كەن. 1961 - يىلى خوتەن دارىلمۇئەللىمىنى پۈتتۈرۈپ
چىققاندىن كېيىن تاكى 1983 - يىلى 7 - ئايغىچە قوشـ
تاغ، سانجۇ، پىيالما، زاڭگۇي، نىشاندار ئوتتۇرا مەكـ
تەپلىرىدە تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولغان.
مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئېغىر ئازاب چەككەن. 1983 -
يىلى گۇما ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كەسپىي يازـ
غۇچىلىققا يۆتكەلگەندىن كېيىن ھەم ئىجادىيەت بىلەن
شۇغۇللانغان ھەم «غېرىب - سەنەم» قاتارلىق بىرقانچە
دراممىلاردا رول ئېلىشقا قاتنىشىپ ياخشى تەسىر پەيدا
قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاپتونوم رايونلۇق تىياتىرچىلار جەمـ
ئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغان. ھازىر خوتەن
ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە تىل ئوقۇتقۇچـ
سى ۋە مەكتەپتە چىقىدىغان «ئۈمىد غۇنچىلىرى» ئەدەـ
بىي ئىجادىيەت ئۇيۇشمىسىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ
ئىشلىمەكتە.

مەتروزى سىيىت ھاجىم

مەتروزى سىيىت ھاجىم 1927 - يىلى گۇما ناھىـ
يىسىنىڭ زاڭگۇي يېزا 7 - كەنتتە ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە
دۇنياغا كەلگەن.

ئۇ 1934 - يىلدىن 1938 - يىلغىچە دىنىي مەكـ
تەپتە دەسلەپكى ساۋاتىنى چىقارغاندىن سىرت پارسچە،

ئەرەبچە كىتابلاردىن 3 — 4 پارچە ئوقۇپ ئاز — تولا چۈشەنچىسگە ئىگە بولغان. ئۇ 1938 - يىلى بىر يىللا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. 1950 - يىلى 5 - ئايدىن 1951 - يىلى يىل ئاخىرىغىچە زاڭگۇي رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىدە كاتىپ بولغان. 1952 - يىلدىن 1655 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە گۇما كۆكتېرەك رايونىدا رايون باشلىقى بولغان. 1958 - يىلى 1 - ئايدىن 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئورمانچىلىق خىزمىتىدە ئورمان پونكىتىنىڭ باشلىقى، ئورمانچىلىق بۆلۈمىگە بۆلۈم باشلىقى، ئىدارىسىنىڭ تەتقىقاتچىسى بولۇپ ئىشلىگەن.

مەتروزى سىيىت ھاجىم باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغاندىن كېيىن ئائىلىسىدە نۆۋىتى، ناۋايى، خوجا ھاپىزنىڭ ئەسەرلىرى ۋە جەڭنامە قاتارلىق ئەسەرلەرنى ئوقۇپ ئەدەبىي جەھەتتىن ئۆزلۈكىدىن تەربىيىلەنگەن. 1953 - يىلدىن باشلاپ «خوتەن گېزىتى»گە خەۋەر ۋە ئەدەبىي ئەسەر ئەۋەتىش بىلەن 1958 - يىلى كۆكتېرەك يېزىسىنىڭ ئاراقۇم كەنتىدە يۈز بەرگەن ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى تېما قىلغان «ئاراقۇم» ناملىق 16 بابلىق رومانىنى يېزىشقا كىرىشكەن. بۇ رومان 1965 - يىلى پۈتۈن ئاقما كۆچۈرۈپ نەشرگە يوللاش ئارىلىقىدا مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ كېتىپ ئۆزىنىڭ باشقا كىتابلىرى بىلەن بىرگە كۆيدۈرۈۋېتىلگەن.

شائىر سىدىق قاۋۇز

شائىر سىدىق قاۋۇز 1943 ـ يىلى گۇما ناھىيە كۆكتېرەك يېزىسىنىڭ ئارا مەھەللە كەنتىدە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1952 ـ يىلدىن 1955 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1955 ـ يىلى 7 ـ ئايدىن 1960 ـ يىلى 9 ـ ئايغىچە تولۇق ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1960 ـ يىلى خىزمەتكە قاتنىشىپ 1966 ـ يىلى 8 ـ ئايغىچە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1966 ـ يىلى 8 ـ ئايدىن بىرى «خوتەن گېزىتى» ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە مۇخبىر ۋە تەھرىرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى. 1988 ـ يىلى تەھرىرلىك ئۇنۋانى بېرىلگەن. 1987 ـ يىلى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە داشۆسىنى پۈتتۈرگەن.

ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە قوشۇلۇپ، شۇنىدىن بىرى 400 پارچىغا يېقىن ھېكايە، شېئىر، داستانلىرى ئېلان قىلىنغان. 1986 ـ يىلى «قەترە» ناملىق شېئىرلار توپلىمى (بىرلەشمە توپلام) نەشر قىلىنغان. 1982 ـ يىلى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغان.

شائىر تۇرسۇنمۇھەممەت ھۆسۈن

تۇرسۇنمۇھەممەت ھۆسۈن 1942 ـ يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ باش ئېرىغىل كەنتىدە مەرىپەتپەرۋەر دېھقان

ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1951 - يىلدىن 1955 - يىلىغىچە ئىرىغىل باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1955 - يىلىغىچە خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپىدە ئوقۇغان. 1959 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە ئۆز يۇرتىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1962 - يىلدىن 1964 - يىلىغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپىدە ئىككى يىل بىلىم ئاشۇرۇپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن خوتەن ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمە مەدەنىيەت مائارىپ سەھىيە بۆلۈمىدە ۋە گۇما ناھىيىلىك مەدەنىيەت مائارىپ، سەھىيە بۆلۈمىدە ئىشلىگەن. 1984 - يىلى شىنجاڭ رادىئو سىفەن داشۆسىنىڭ تىل - ئەدەبىيات كەسپىنى پۈتتۈرگەن.

شائىر تۇرسۇنمۇھەممەن ھۆسۈن 1958 - يىلى شىنجاڭ ئۆسمۈرلەر گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «ئۆسمۈرلەر شادلىقى» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىيات سېپىگە كىرىپ كەلگەن. كېيىنكى يەزگىللەردە ئۆزلۈكسىز ئىلىپ بېرىلغان سولچىل ھەرىكەتلەر تۈپەيلىدىن خېلى ئۇزاق ۋاقىتقىچە قەلەمنى تاشلاپ قويۇشقا مەجبۇر بولغان. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن قەلەمنى قايتا قولىغا ئېلىپ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئېلىپ كەلگەن ھەر خىل يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى زوق - شوخ بىلەن كۈيلەپ «قايدىسەن»، «گۈزەل سانجۇ»، «ئۇلاچى»، «ئۇستاز»، «كۈلدۈم» قاتارلىق 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ۋە «تويدىن قاچقان قىز»، «ياخشى قىپسەن ئوغلۇم» قاتارلىق ئونتەچچە ھېكايە، «گۇما ناھىيىسىنىڭ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى مەدەنىيەت مائارىپ ئىشلىرى ھەققىدە

ئەسلىمە»، «ئايا للارسۆزىنىڭ شىئېرىلىكى توغرىسىدا»، «شېئىر-نىڭ ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى رولى ھەققىدە» قاتارلىق ماقالىلارنى يېزىپ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدۇرۇپ، جامائەتچىلىكتىن يۇقىرى باھا ئالغان. ئۇ كۇما ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت-سەنئەت ئەسلىمەلىرىنى قۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئۇزۇن يىللاردىن بېرى جاپالىق ئىشلەپ يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىش بىلەن بىرگە كۇما ناھىيىسىدىكى يازغۇچىلار قوشۇنىنى تەبىيلەپ ئۆستۈرۈش ۋە يېتەكلەشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. 1987 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە تەكلىپ بېرىش ئارقىلىق كۇما ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىم 47 نەپەر يازغۇچى، شائىر ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت ھەۋەسكارلىرى قاتناشقان ئەدەبىي ئىجادىيەت سۆھبەت يىغىنىنى ئاچقان ئۇلارنى يۇقىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلىرىنى ئۆگىنىشكە ۋە ئۆزئارا ئەسەرلەر ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق سەۋىيىسىنى ئۆستۈرگەن. يەنە مەدەنىيەت ئىدارىسىدىن 1000 يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بىر قىسىم مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاپ مۇكاپاتلاپ، ئاپتورلارنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقىغا ئىلھام بەرگەن. ئۇندىن كېيىنمۇ ھەر قېتىمقى نورۇز بايرىمى ۋە دۆلەت بايرىمى مەزگىللىرىدە يازغۇچى، شائىرلارنى تەشكىللەپ شېئىر دېكلاماتسىيە يىغىنلىرى ۋە ئەسەرلەر ئۈستىدە تەھلىل قىلىشىنى ئېلىپ بېرىپ، كۇما ناھىيىسىدىكى ئىجادىيەت قوشۇنىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆسۈشى ۋە كېڭىيىشىگە قولاي شارائىت يارىتىپ بەرگەن. ئۇ يەنە

مىللىي - مەدەنىي مىراسلارنى توپلاش، رەتلەشكە
ئەھمىيەت بېرىپ ناھىيە بويىچە 87 نەپەر خەلق سەن-
ئەتچىسىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى تۇرغۇزۇپ چىققان
ۋە ئۇلارنىڭ ناخشا ئاھاڭلىرىدىن 203 ناخشىنى ئۈنئالغۇ-
لىنتىسىغا ئېلىش بىلەن بىرگە بۇ ناخشىلارنىڭ تولۇق
تېكىست ۋە مۇزىكىلىرى خاتىرىلەنگەن «گوما خەلق ناخ-
شىلىرى توپلىمى» نى ئىشلەپ چىققان. ئۇ خەلق ئارىسىغا
چوڭقۇر چۆكۈپ قېتىرقىنىپ ئىزدىنىش ئارقىلىق شائىر
مەتتوختى، ئاخۇن داموللامنىڭ يوقىلىپ كېتىش ئالدى-
دىدا تۇرغان شېئىرلىرىنى توپلاپ رەتلەپ جامائەتچىلىك
بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا
ئېرىشكەن. يەنە ئۆزى بىۋاستە توپلاش ۋە كۆچ تەشكىل-
لەپ ئىشلەش ئارقىلىق 1500 كۇبلېتتىن ئارتۇق بېيت-
قوشاق، 53 چۆچەك، ئىككى داستان، 13 پارچە لەتىپە قاتار-
لىق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى توپلاپ بۇ
بىباھا گۆھەرلەرنى ساقلاپ قالغان. ئۇ يېقىندا گوما
ناھىيىسىنىڭ «مەدەنىيەت تەزكىرىسى» نى يېزىپ
چىقتى. ئۇ ھازىر گوما ناھىيىلىك مەدەنىيەت - مائا-
رىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، ئاپتونوم
رايونلۇق ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ
ئەزاسى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىلـ-
مىي جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىپى، مەملىكەتلىك يېزا - مائا-
رىپ ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى
ئۆتەپ كەلمەكتە.

يازغۇچى ئابدۇقادىر سادىر

يازغۇچى ئابدۇقادىر سادىر 1947 - يىلى قوشتاغ
يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1958 — 1964 -
يىللىرى ئۆز يېزىسىدىكى باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە
ئوقۇغان، 1967 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەل-
لىمىن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن. 1984 - يىلى شىنجاڭ رادىئو
سىنغەن داشۆسىنىڭ تىل - ئەدەبىيات كەسپىنى پۈت-
تۈرگەن. ھازىر گۇما ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا
ئىشلەيدۇ.

يازغۇچىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى دارىلمۇئەللىمىندە
ئوقۇۋاتقاندا باشلانغان بولۇپ، 1966 - يىلى «خوتەن
گېزىتى» ئېلان قىلغان تۇنجى شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجا-
دىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەن. شۇندىن بېرى ئاپتونوم
رايونىمىز تەۋەسىدىكى ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا 300
پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى، 40 پارچىغا يېقىن پوۋېست-
ھېكايىلىرى ئېلان قىلىنغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تەرىپىدىن «ئاتا تۇپراق قەسىدىسى» ناملىق شېئىرلار توپلى-
مى (بىرلەشمە)، «نەدەسەن بالىلىق يىللار» پوۋېستى، شىنجاڭ
ياش- ئۆسمۈرلەر نەشرىياتىدىن «ساقال ھەققىدە پا-
راڭ» ناملىق ھېكايىلار توپلىمى (بىرلەشمە) نەشر قىلىن-
غان. چوڭ ھەجىملىك كلاسسىك داستان «قەھرىمان قاتىل»-
نى تەييارلاپ نەشىر قىلدۇرغان. ئۇنىڭدىن
باشقا 17 پارچە ھەر خىل ئىلمىي ئەسىرى ئېلان قىلىنغان.
ھازىر «ئاخىرقى تۇتقۇن» ناملىق پوۋېستلار توپ-

لىمى بىلەن«ھىجرانلىق يىللار» ناملىق رومانىنى نەشرگە سۇندى.«ھايات سەھنىسىدە»(1981-يىلى)،«يېڭى ھايات» (1982 - يىلى)، «ئىنخ يالپۇز چېچەكلىرى» قاتارلىق. ھېكايىلىرى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاشتا 2 -، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «تەلەي سىناش»، «خىجىللىق» ناملىق كومېدىيە، دراممىلىرى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇكاپاتلانغان. ئۇ يەنىلا ھارماي تالماي يېڭى - يېڭى ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىش ئۈچۈن داۋاملىق ئىزدەنمەكتە.

مۇھەممەت چاۋار

شائىر مۇھەممەت چاۋار 1949 - يىلى گۇما بازىرىدا تۇغۇلغان. 1967 - يىلى قەشقەر يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنىڭ مال دوختۇرلۇق كەسپىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر خوتەن ۋىلايەتلىك چارۋىچىلىق باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلەيدۇ.

شائىر مۇھەممەت چاۋارنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە باشلانغان. 1973 - يىلى «ئورما قوشىقى» دېگەن شېئىرى «خوتەن گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغاندىن تارتىپ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى گېزىت - ژۇرناللاردا كۆپلىگەن شېئىرلىرى ئېلان قىلىندى. يېقىندا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان «كۈمۈش قوڭغۇراق» دېگەن توپلامغا بىر تۈركۈم شېئىرلىرى كىرگۈزۈلدى.

ئۇ يەنە بىر تەرەپتىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبى-

ياتى تەتقىقاتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە. شائىر ئىسمائىل ھاجىمنىڭ نەچچە يىللاپ كۆمۈلۈپ قالغان ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى قېزىپ چىقىرىپ، مەتبۇئات ئورۇنلىرىدا ئېلان قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن تېگىشلىك تۆھپە قوشتى.

شائىر ھەم چۆچەكچى مەخسۇت ھېيىت

مەخسۇت ھېيىت 1934 - يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ قاچىل دېگەن يېرىدە ئوقۇمۇشلۇق دىنىي ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇ دەسلەپكى ساۋاتىنى دادىسى ھېيىت ئاخۇنۇم ئاچقان مەدرىسىدە چىقارغاندىن كېيىن، ئاكىسى مەتتوختى ئاخۇن داموللام بىلەن بىللە گۇما چوڭ جەمەسىگە كېلىپ، ئىسمايىل قارىھاجىمدىن قۇرئان يادلاشنى ۋە قىرائەت قىلىشنى ئۆگەنگەن. ئوقۇشى تاماملانغاندىن كېيىن يۇرتى سانجۇغا قايتىپ دېھقانچىلىق قىلغان. بۇ جەرياندا ئەدەبىياتقا ئىشتىياق باغلاپ، ناۋايى، شاھ مەشرەپ، سوپى ئاللايار قاتارلىق شائىرلارنىڭ شېئىرىنى ئوقۇپ ئۆگىنىپ، شېئىر يېزىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرگەن. كېيىنچە «جەڭنامە»، «ئەلفەلەيلى» قاتارلىق كىتابلارنى ئوقۇپ، بۇ كىتابلاردىكى ھېكايە، چۆچەكلەرنى يادلىۋېلىپ كىشىلەرگە ئوقۇپ بېرىدىغان بولغان. 1956 - يىلدىن كېيىن تىبابەت ئىلمىنى ئۆگىنىپ كېسەل داۋالاشقا كىرىشكەن. ھازىر ئۇ سانجۇ يېزىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنگەن مىللىي تېۋىپ بولۇپ يە-

خىلا ۋاقىت چىقىرىپ شېئىر يېزىش بىلەن شۇغۇللانماقتا. ئۇ يازغان شېئىرلىرىنى مەتبۇئاتقا بەرمىگەن بولسىمۇ، دەپتەرچە قىلىپ ساقلاپ قويغان. 1981 - يىلى ۋە 1984 - يىلى ئۇ ئون نەچچە چۆچەكنى رەتلەپ بېرىپ گۇمانامىسىنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش خىز- مىتىگە تېگىشلىك تۆھپە قوشقان.

ئىدرىس مەتسىيىت

ئىدرىس مەتسىيىت (قەدىناس) 1949 - يىلى ناھىيىمىزنىڭ زاڭگۇي يېزا كۆلئېرىق مەھەللىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1964 - يىلىغىچە باشلان- غۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملاپ، خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنىڭ تەنتەربىيە سىنىپىغا قوبۇل قىلىنغان. ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققاندىن كېيىن 1982 - يىلىغىچە زاڭگۇي باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1984 - يىلى 7 - ئايدا ۋىلايەتلىك مائارىپ شۆيۈەنىنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، 1986 - يىلىغىچە ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇ- رۇش مەكتىپىدە ئىشلىگەن. ھازىر زاڭگۇي ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلماقتا.

ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىجادىي پائالىيىتى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىن باشلانغان بولۇپ، «خو- تەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان «نامىڭدىن ئۆچمە يادۇ»، «نۇربخان» ناملىق شېئىرى بىلەن رەسمىي ئىجادىيەت

بوسۇغىسىغا قەدەم قويغان. شۇنىدىن بۇيان ھازىرغىچە 300 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، باللادا، ھېكايە قاتارلىق ئەسەرلىرى ھەر قايسى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى. شائىر يېقىندا «باغۇەن مۇھەببىتى» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشرگە تاپشۇردى. يەنە «كۆڭۈل گۈلخانلىرى» ناملىق توپلامىنى ئىشلىمەكتە.

ياش ھەۋەسكار مۇھەممەت كامال

مۇھەممەت كامال 1958 - يىلى 5 - ئايدا گۇما ناھىيە بازار ئىچىدە موللا، تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1981 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، 1983 - يىلغىچە قاراقاش دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇغان. 1983 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە گۇما ناھىيە كۆكتېرەك يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىدە تىل ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلىگەن. 1986 - يىلى 9 - ئايدىن 1988 - يىلغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات كەسپىدە بىلىم ئاشۇرغان، 1989 - يىلدىن باشلاپ گۇما ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەرزىيەت ئىدارىسىدا ئىشلەيدۇ.

مۇھەممەت كامال دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن بولۇپ، ھازىرغا قەدەر ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدە نەشر قىلىنىدىغان ھەر دەرىجىلىك گېزىت - ژۇرناللاردا «ھايات ئۈنچىلىرى»، «غەزەللەر»، «تەدبىر»، «ئىنسان ئۇلۇق دىيانەت قەدىرلىك» قاتارلىق 150

پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، ھېكايە، ئەدەبىي ئوبزورلىرى ئېلان قىلىندى، 1989 - يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىيا- تى نەشر قىلغان «ئارزۇ بوستانى» ناملىق تەخمىسلەر توپلىمىغا بىر يۈرۈش تەخمىسلىرى كىرگۈزۈلدى.

ئۇ ھازىر بىر شېئىرلار توپلىمى بىلەن بىر ھېكايە- لەر توپلىمىنى نەشرگە تەييارلاۋاتىدۇ.

ئابلىكىم تالىپ

ئابلىكىم تالىپ 1964 - يىلى 6 - ئايدا گۇما ناھىيىسىنىڭ گۇما بازار ئىچىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1971 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1982 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىگە خىزمەتكە چىقىپ موكويىلا يېزىلىق باج پونكىتىدە ئىشلىگەن. 1985- يىلدىن 1990- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك رادىئو ئۆزېكىدا تەھرىر- مۇخبىرلىق قىلغان. ئۇ ھازىر ناھىيىلىك پارتكوم تەشكى- لات بۆلۈمىدە ئىشلەۋاتىدۇ. ئابلىكىم تالىپ تولۇق ئوت- تۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىغا ھەۋەس قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ تۇنجى ئەسىرى «يۇرتۇمغا» 1985 - يىلى 3 - ئايدا «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغاندىن باشلاپ ھازىرغىچە 30 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىندى.

تاجىك شائىر ئىمىن ئەمرۇللا

تەلەپچان باغۋەن، ئۈمىدلىك ياش ھەۋەسكار

ئىمىن ئەمرۇللا (تاجىك) 1964 - يىلى گۇما ناھىيىسى-
نىڭ ناۋ ئابات تاجىك مىللىي يېزىسىنىڭ كەمبەغەل كەنتى-
دە چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ مەكتەپنى
ئۆز يېزىسىدا ئوقۇپ، تولۇقسىز، تولۇق سىنىپلارنى قوش-
تاغ يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىدە تاماملىغان. 1984 - يىلى
خوتەن ئالىي سىفەن تېخنىكومىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى
پۈتتۈرگەندىن كېيىن گۇما ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەك-
تەپتە خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى بولغان. ئۇ خىزمەتكە قاتنا ش-
قان ئۈچ يىل ئىچىدە ئۇدا ئىلغار ئوقۇتقۇچى بولغاندىن
سىرت، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەنمۇ شۇغۇللانغان. ئۇ
ئانا تىلى ۋە پارس تىلىنى پۇختا بىلگەندىن سىرت ئۇيغۇر
كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەنزۇ تىلىنىمۇ مۇكەممەل ئۆگەن-
ۋالغان. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئالىي مەكتەپكە
قەدەم قويغان چېغىدىلا باشلانغان بولۇپ «شىنجاڭ
گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»،
«شىنجاڭ ياشلىرى»، «يېڭى قاشتېشى»، «تەڭرىتاغ»
قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا 50 پارچىدىن ئارتۇق
شېئىرى ئېلان قىلىنغان.

مەرھۇم 1987 - يىلى 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى
دەھشەتلىك كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچراپ ئۆز يۇرتىدا قازا
تاپقان.

ئابدۇكېرىم قۇربان

ئابدۇكېرىم قۇربان 1942 - يىلى زاڭگۇي يېزى-
سىنىڭ چاقار مەھەللىسىدە تۇغۇلغان. 1954 - يىلدىن

1957 - يىلغىچە خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە، 1957 - يىلى 9 - ئايدىن 1960 - يىلى 7 - ئايغىچە شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان. ئۇ 1959 - يىلى شىنجاڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «ئىشچان قىز» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەن. ئۇ، «ئۇئۇزاپ كەتتى» قاتارلىق بەش پارچە ھېكايە، «پارتىيەم» قاتارلىق 500 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، «ئەجدادلار ئىزىدىن» قاتارلىق ئالتە پارچە داستان قاتارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يازغان بولۇپ، بۇنىڭ خېلى كۆپ قىسمى «خوتەن گېزىتى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»، «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان. يولداش ئابدۇكېرىم قۇربان 1959- يىلىدىن 1992 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئاكتىپ شۇغۇللىنىش بىلەن بىرگە يەنە ھەر قايسى ئىدارە - ئورگان ئاساسىي قاتلاملارغا چوڭقۇر چۆكۈپ 860 پارچە خەۋەر ماقالىسى، 204 پارچە زىيارەت خاتىرىسى يېزىپ، ياخشى پائالىيەتلەرنى جامائەتچىلىككە ۋاقتىدا تونۇشتۇرۇپ ئىختىيارىي مۇخبىرلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن «شىنجاڭ گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى» ۋە گۇما ناھىيىلىك رادىئو ئۇزېلى تەرىپىدىن 19 قېتىم مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر بولۇپ تەقدىرلەنگەن ۋە مۇكاپاتلانغان.

ئابدۇلئەھەت داۋۇت

ئابدۇلئەھەت داۋۇت 1973 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ

كۆكتېرەك يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1989 - يىلى 7 - ئاي دا خوتەن ۋىلايەتلىك سىفەنىي پۈتتۈرۈپ، ئۆز يېزىسىغا ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە تەقسىم قىلىنغان.

ئۇ نىڭ دەسلەپكى ئىجادىيىتى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا باشلانغان بولۇپ، ھازىرغىچە «شىنجاڭ ياشلىرى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى»، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىندى.

مۇھەممەت ئېلى

مۇھەممەت ئېلى 1967 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزا ئىسمىسلا كەنتىدە تۇغۇلغان. 1984- يىلى ئىلى چارۋىچىلىق مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، گۇما ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە تەقسىم قىلىنغان. ئۇ، بىر تەرەپتىن خىزمەتلەرنى بېرىلىپ ئىشلىسە يەنە بىر تەرەپتىن ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا جاپاغا چىداپ ئىزدىنىپ، كۆپلىگەن شېئىر، ھېكايىلەرنى ئىجاد قىلغان. ئۇنىڭ بىر قانچە پارچە ئەسىرى «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان. «گۇمىدا ياشىماق بولساڭ» دېگەن شېئىرى كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاپ، ئۇلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن.

ئەركىن مۇساق

ئەركىن مۇساق 1957 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ

قوشتاغ يېزا شاپىچاقار كەنتىدە ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە
دۇنياغا كەلگەن. 1973 - يىلى قوشتاغ ئوتتۇرا مەكتە-
پىنى پۈتتۈرۈپ، ئوقۇتقۇچىلىققا قاتناشقان. 1987 -
يىلى خوتەن مائارىپ شۆبىسىنىڭ تىل - ئەدەبىيات
كەسپىدە ئوقۇغان، هازىر قوشتاغ ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ
ئىلمىي مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئىشلەپ كەلمەكتە.

يولداش ئەركىن مۇساق كىچىكىدىن باشلاپلا ئەدە-
بىي ئەسەرلەرنى ناهايىتى قىزىقىپ ئوقۇپ چىققان.
ئەينى ۋاقىتتىكى بۇ قىزغىنلىقى ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ئىجا-
دىيىتىگە ياخشى شارائىت يارىتىپ بەرگەن. ئۇنىڭ
هازىرغىچە «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»، «ياچېيكا
تۇرمۇشى»، «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى»، «ئاقسۇ گېزىتى»،
«يېڭى قاشتېشى»، «خوتەن گېزىتى» قاتارلىق گېزىت-
ژۇرناللاردا 60 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى ئېلان قىلىن-
غان. ئۇ يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى
تەتقىقاتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، 20 پارچىدىن
ئارتۇق چۆچەكنى «مىراس» ژۇرنىلى، «ئۇرۇمچى كەچ-
لىك گېزىتى»دە ئېلان قىلدۇردى. يەنە بىر تەرەپتىن
فوتو سۈرەت، هۆسنىخەت، مۇزىكا ساهەسىدىمۇ خېلى
ياخشى نەتىجە قازانغان. 1982 - يىلدىن 1984-
يىلغىچە بولغان ۋاقىتتا مەدەنىيەت خىزمىتى بىلەن
شۇغۇللانغان بولۇپ، بۇ مەزگىلدە يېزىدا سەنئەت
ئۆمىكى تەشكىللەپ، سەنئەت ئۆمىكىدە ئۆزى رول ئېلىپ،
ئۆزى ساز چېلىپ ۋىلايەت ۋە ناهىيىدە ئېچىلغان سەن-
ئەت كۆرىكىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن

ھەم ئۇرغۇن ناخشا تېكىستلىرىنى يېزىپ سەلتەنەت ئىشلى-
رىغا كۆپ كۈچ قوشقان.

ئايسۇدە باقى

ئايسۇدە باقى 1954 - يىلى ناھىيىمىزنىڭ زاڭ-
گۇي يېزا بازىرىدا دىنىي زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەل-
گەن. ئۇ، باللىق مەزگىلىدە موسىقى ۋە ئاتا - ئانىسى-
دىن دائىم چۆچەك، لەتىپە، قىسسە قاتارلىقلارنى ئاڭلاپ،
ئەدەبىي ئىجادىيەتكە قىزىقىپ قالغان. باشلانغۇچ
مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر
يازغۇچى - شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىنى زېرىكمەستىن
ئوقۇپ چىققان. ھازىرغا قەدەر ئاپتونوم رايون تەۋەس-
دىكى بىر قىسىم گېزىت - ژۇرناللاردا 30 پارچىغا يېقىن
شېئىرىي ئەسىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇ، ئەدەبىي ئىجادىيەت
بىلەنلا شۇغۇللىنىپ قالماستىن، ناخشا ئوقۇشقىمۇ ئىش-
تىياق باغلاپ، داڭلىق خەلق ناخشىچىلىرىدىن بولۇپ
قالغان. ئۇ، بىرقانچە قېتىم ناھىيە، ۋىلايەتلەردە ئۆت-
كۈزۈلگەن سەنئەت كۆرەكلىرىدە ناخشا ئېيتىپ
مۇكاپاتلانغان.

ئايجامال ئوسمان

ئايجامال ئوسمان 1958 - يىلى گۇما
بازىرىدا تۇغۇلغان. 1974 - يىلى گۇما ناھىيىلىك
سىنىپنى پۈتتۈرۈپ، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە قاتناشقان.

چىشقا باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئىشلىگەن.
ھازىرغا قەدەر «شىنجاڭ ئاياللىرى» ژۇرنىلى، «خوتەن گېزىتى»دە 15 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان.

نۇسرەت مەتنىياز

نۇسرەت مەتنىياز 1955 - يىلى 8 - ئايدا گۇما بازىرىدا كادىر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1969 - يىلى باشلانغۇچ 1 - ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ تولۇق سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. 1976 - يىلغىچە چېنىققان. 1976 - يىلى 2 - ئايدا ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە ئورۇنلاشقان. ئۇ، ئوقۇتقۇچى خىزمىتى جەريانىدا ئۆزلۈكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىپ، 1987 - يىلى ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى، 1990 - يىلى رادىئو سىنىپىنى داشۆنىڭ تىل - ئەدەبىيات كەسپىنى پۈتتۈرگەن. ئۇ، 1966 - يىلى «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان «ۋەتىنىمىزنىڭ قىزىل رەڭگىنىڭ ئۆزگىرىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلىمىز» ماۋزۇلۇق ئەدەبىي ئاخباراتى بىلەن ئىجادىيەت سېپىگە قەدەم قويغان. شۇندىن بۇيان «مەرھابا نورۇز»، «ئاياللار ئاۋازى»، «سالام سىزگە ئۇستازىم» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە شېئىرنى يېزىپ چىقىپ ھەم ئاھاڭغا سېلىپ، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ئومۇملاشتۇرغان. ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان «4 - ماي» ياشلار بايرىمى، «8 - مارت» ئاياللار بايرىمى ھەم نورۇز بايرىملىرىدا شەكلى

ھەر خىل، مە مۇنى چوڭقۇر، كىشىلەرنى ھاياجانغا سالىدىغان شېئىرلارنى دېكلىماتسىيە قىلىپ، شائىرلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزنى كۆيلىمەكتە. ئۇ ھارماي ـ تالماي ئىزدىنىپ، شېئىرىيەت گۈلزارىدا پەرۋاز قىلماقتا.

ئابلىز توختى

ياش ھەۋەسكار ئابلىز توختى 1966 ـ يىلى 10 ـ ئايدا كۇماناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزىسىدا كادىر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۆز يېزىسىدا تاماملاپ، 1984 ـ يىلى 12 ـ ئايدا خىزمەتكە ئورۇنلاشقان. 1990 ـ يىلى شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە داشۆسىنىڭ پۇل مۇئامىلە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىدا ئىشلەيدۇ.

ئۇ كىچىكىدىن باشلاپلا شېئىر، ھېكايە ئوقۇشقا ئامراق ئىدى. ئۇنىڭ بۇ خىل قىزىقىشى ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بولغان ھەۋەسنى قوزغىدى. ئۇ، 1983 ـ يىلدىن باشلاپ مىكرو ھېكايە يېزىشقا باشلىدى. ھازىرغىچە «خوتەن گېزىتى»، «شىنجاڭ يېزا پۇل ئامانىتى ژۇرنىلى» قاتارلىقلاردا 15 پارچىدىن ئارتۇق ھېكايىسى ئېلان قىلىندى. «دوزاخنىڭ ئوتى» دېگەن ھېكايىسى 1991 ـ يىلى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ تەقدىرلەندى.

ئۇ يەنىلا ئىجادىيەت بېغىدا كېزىپ يۈرۈپ، كۆچلۈك مىللىي ئۇسلۇب، دەۋر روھىغا باي بولغان مىكرو ھېكايىلارنى ئىجاد قىلماقتا.

ئابلىمىت مۇساق

يولداش ئابلىمىت مۇساق 1953 - يىلى 10 - ئايدا كۇمانا ھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزىسىدا خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1973 - يىلى 7 - ئايدا ئۆز يېزىسىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملاپ، 1980 - يىلغىچە كىيىم تىكىش كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان. شۇ يىلى خىزمەتكە ئورۇنلىشىپ، يېزىلىق پارتكومدا تەشۋىقات خادىمى بولۇپ ئىشلىگەن.

1985 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ پەلسەپە كەسپىدە ئوقۇغان. 1989 - يىلدىن 1991 - يىلغىچە مەركىزىي مىللەتلەر شۆيۈەنىدە قانۇن ئۆگەنگەن.

ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىجادىيىتى يېزىدا تەشۋىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان مەزگىللەردە باشلانغان بولۇپ، شۇندىن بۇيان ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىكى گېزىت - ژۇرناللاردا بىرقانچە پارچە شېئىرىي تېپىشماق، يۇمۇر، ئەدەبىي ئاخبارات، روبائىي، ھۆسنىخەت ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان. 1984 - يىلى «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى گېزىتى» تەرىپىدىن تۆت پارچە شېئىرىي تېپىشمىقى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ تەقدىرلەنگەن.

ئۇ ھازىر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قوشتاغ يېزىلىق خەلق سوتىدا ئىشلەيدۇ.

غالىپجان تۇرسۇن

غالىپجان تۇرسۇن 1968 - يىلى 8 - ئاينىڭ 25-كۈنى گۇما بازىرى ئىچىدە تەرەققىپەرۋەر مائارىپچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1987 - يىلى 7-ئايدا گۇما ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملاپ، شۇ يىلى 9 - ئايدا قەشقەر پېداگوگىكا شۆيۈەنىنىڭ تىل - ئەدەبىيات پاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنغان. ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ 91-يىلى 6 - ئايدا شەرەپ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولۇپ كىرگەن. 91 - يىلى 8 - ئايدا قەشقەر پېداگوگىكا شۆيۈەنىنىڭ تىل - ئەدەبىيات كەسپىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەن. ھازىر ناھىيىلىك تېلېۋىزور ئارقىلىق ئوقۇتۇش داشۆسىدە ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

يولداش غالىپجان تۇرسۇن ئوتتۇرا مەكتەپ ھاياتىدا ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئىشتىياق باغلىغان بولۇپ، 1986 - يىلى «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان «ئۇلۇغلارنىڭ ئۇلىغى» ناملىق شېئىرى ئارقىلىق ئەدەبىيات سەھنىسىگە كىرىپ كەلگەن. شۇنىڭدىن بېرى بىر قانچە ئەسىرى ئېلان قىلىنغان. 1989 - يىلدىن ئېتىبارەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش خىزمىتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، قىسقىغىنا ئىككى يىل ئىچىدە 5000 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق قوشاق، 40 پارچىدىن ئارتۇق چۆچەك توپلاپ، سېلىشتۇرۇپ رەتلەش ئارقىلىق

«ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى»دىن بىر توپلام تۈزۈپ، 1991-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىغا سۇنغان. يولداش غالىپجان تۇرسۇن ھازىر «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» توپلىمى ئۈستىدە ئىشلىمەكتە.

ئەخمەتجان تۇرۇپ

يولداش ئەخمەتجان تۇرۇپ 1973-يىلى زاڭگۇي يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1990-يىلى خوتەن سىفەن جۇەنكېه مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، زاڭگۇي ئوتتۇرا مەكتىپىگە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان. ئۇنىڭ «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى» قاتارلىق گېزىت-ژۇرناللاردا 50 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىندى. ئۇ ھازىر يەنىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، يېڭى-يېڭى تېمىدىكى شېئىرلارنى ئىجاد قىلماقتا.

۶. باب خەلق ئەلنەغمىچىلىرى ۋە خەلق سەنئەتچىلىرى

كۇمانا ھەممىسىنىڭ ناخشا-ئۇسسۇل ۋە تىياتىر سەنئىتىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتىغا نەزەر سالغىنىمىزدا، بۇ ساھەدە ئېرىشكەن شانلىق نەتىجە ۋە مۆجىزىلەرنى يەكۈنلىگىنىمىزدە تارىخى ئەڭ ئۇزۇن، تۈرى ئەڭ كۆپ، مەزمۇنى ئەڭ مول بولغان شۇنداقلا سەنئەتنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن خەلق ئەلنەغمە سەنئىتىنى ئېتىبارلىق بىلەن تىلغا ئالماي تۇرالمايمىز. خەلق ئەلنەغمە سەنئىتى كەڭ ئەمگەكچى خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىپ ئەسىرلەر داۋامىدا خەلقنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى، ئۆرپ-ئادىتىنى، ئەمگەك ۋە كۈرەشلىرىنى، قايغۇ-ھەسرەت، شاد-خوراملىقىنى، ئارزۇ-ئارمانلىرىنى، ئىشقى مۇھەببەت سەرگۈزەشتلىرىنى، ئەقىل-ئىدرەك، پەم-پاراسىتىنى ۋە ئېكسپىلاتاتورلارغا بولغان غەزەپ-نەپرىتىنى يۈكسەك ماھارەت بىلەن ئىپادىلەپ خەلققە پۈتمەس-تۈگىمەس مەنىۋى ئوزۇق بېغىشلىدى. خەلق ئەلنەغمىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائى ۋە ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇ باشقا سەنئەت تۈرلىرىگە ئوخشاش خەلقنى تەربىيىلەش، بىلىم بېرىش ۋە

ھۇزۇرلاندۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ جەھەتتە رول ئويناپ، ئاۋاز ۋە تىل ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلاردا مول ھېسسىيات ۋە جانلىق تۇيغۇلارنى پەيدا قىلالايدۇ. ئەنئەنىۋى كلاس- سىك مۇزىكىلار ۋە خەلق ناخشا مۇزىكىلىرى خەلقنىڭ قىممەتلىك بايلىقى بولۇپلا قالماستىن بەلكى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس قالدۇرغان بىباھا ئەڭگۈشتەردۇر.

گۇما ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەلنەغمە سەنئىتى ئۆتمۈشتىلا ئەمەس، بۈگۈنكى دەۋردىمۇ خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىپ، يېڭى زامان سەنئىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە جەۋلان قىلىپ تۇرماقتا. خەلق ئەلنەغمە سەنئىتى يېڭى زامان سەنئىتىنىڭ ئانىسى، خەلق سەنئەتچىلىرى يېڭى زامان سەنئىتىنىڭ ھۇلىنى قۇرغۇچىلاردۇر. لېكىن ئازادلىقتىن بۇرۇن خەلق سەن- ئەتچىلىرىنىڭ جەمئىيەتتە ئورنى ۋە قەدىر-قىممىتى يوق ئىدى. ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ئىدىيىسىگە ۋارىسلىق قىل- دىغان بىر قىسىم كىشىلەر خەلق سەنئەتچىلىرىنى «نەغ- مىنىڭ بېشى چاكا، نەغمىچىنىڭ ئورنى پەگا»، «خارەت- قېرىسا تاماقچى بولۇر، نەغمىچى قېرىسا تىلەمچى بولۇر»، «كىمنىڭ يوق ئېۋىنى، نەغمىچى داستىخان چىۋىنى» دەپ ھاقارەتلەپ، ئۇلارنى پەس كۆرگەن ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەت- لىك 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن خەلق سەنئەتچىلىرى قەد كۆتۈرۈپ تېگىشلىك غەمخورلۇق ۋە ھۆرمەتكە ئېرىشتى. ھازىر گۇما ناھىيىمىزدىكى خەلق سەنئەتچىلىرى

ئۆزلىرىنىڭ تالانتى ۋە رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ
تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق ۋە جاسارەت بىلەن، يېڭى
زامان ئەلنەغمە سەنئىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن
يېڭى مەزمۇنلارنى قوشماقتا.

گۈما ناھىيىسىدىكى خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ مۇتلەق
كۆپ سانىدىكىلىرى جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنى-
دىغان ئەمگەكچىلەر بولۇپ، ئۇلار كۆپ يىللاردىن بۇيان
يۈكسەك ئەقىل - پاراسىتى، ئۆتكۈر زېھنى ۋە ئاجايىپ
تالانتى بىلەن تىللاردا داستان بولغۇدەك ئىجادىيەتلەرنى
يارىتىپ مول مەنىۋى ئوزۇقنى بىزلەرگە مىراس
قالدۇردى. گۈما بىر - بىرىگە ئوتاشمايدىغان 54 پارچە
بوستانلىقتىن تەركىب تاپقان. ھەر قايسى بوستانلىقلاردا
ياشىغان كىشىلەر ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان كۆپلىگەن
ئاھاڭ ۋە خەلق ئۇسسۇللىرىنى ئىجاد قىلغان ۋە ئۇنى
خەلق سەنئەتچىلىرى ئارقىلىق بۈگۈنكى دەۋرىمىزگىچە
يەتكۈزگەن. قەدىمدىن تارتىپ گۈمىدا ياشاپ كېلىۋات-
قان ئۇيغۇر، تاجىك، قىرغىز قاتارلىق ھەرقايسى
مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ناخشا - مۇزىكىلىرى
بار. خەلق ئىچىدە ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە داۋاملىشىپ
كېلىۋاتقان ۋە بىرقەدەر كەڭ ئومۇملاشقان ئەلنەغمى-
لەرنى ئاساسەن مۇنداق ئۈچ تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ.

1. كىلياڭ ئەلنەغمىلىرى: كىلياڭ ئەلنەغمە ئاھاڭ-
لىرى ئۇيغۇر خەلق ئاھاڭلىرىنىڭ بىر چوڭ تارمىقى
بولغان دولان ئاھاڭ شېۋىسىگە مەنسۇپ. ئاھاڭ ئۆزگىرىش-
لىرى، داپ چېكىش ئۇسلۇبى ۋە ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى

دولانلىقلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن ئاھاڭ پۇرىقىدىن
قارىغاندا بىر قىسىم ئاھاڭلار دولان ئاھاڭلىرىنىڭ ئۆزى
بولسىمۇ يەنە خېلى بىر قىسىم ئاھاڭلار دەل دولان ئاھاڭ-
لىرىنىڭ ئۆزى بولماستىن بەلكى دولان ئاھاڭلىرىغا
كلياڭ خەلق ئاھاڭلىرى ۋە قىسمەن ۋاخان ئاھاڭلىرىنى
سىڭدۈرۈپ قايتا ئىشلەش ئارقىلىق ئۆز ئالدىغا ئالاھى-
دىلىككە ۋە خاسلىققا ئىگە بىر يۈرۈش مۇكەممەل خەلق
ئاھاڭى بولۇپ شەكىللەنگەن. بۇ ئاھاڭلارنىڭ تارىخى
ئۇزۇن، مۇزىكا رىتىمى كۈچلۈك، يېقىملىق بولۇپ كىشىگە
بەدىئىي زوق بەخش ئېتىدۇ. كلياڭ ئەلنەغمە ئاھاڭلىرى
كلياڭ، باشلەنگەر، قوشتاغ ۋە نەۋئابات تاجىك مىللىي
يېزىسى قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. بۇ جايلاردىكى
خەلق مەشرەپلىرى كلياڭ ئەلنەغمىلىرى ئارقىلىق ئالا-
ھىدە جانلىنىپ كېتىدۇ.

2. گۇما سەنئىمى ئاساسىدىكى ئەلنەغمىلەر: بۇ
ئەلنەغمە 12 مۇقامنىڭ ھەر قايسى مۇقاملىرىدىكى داس-
تان، سەنەم، مەشرەپ ئاھاڭلىرىدىن ئۆزلەشتۈرۈۋېلىنىپ كىرىش-
تۈرۈلگەن ئاھاڭلارغا يەرلىك خەلق ئاھاڭلىرىنى قوشۇپ
پىششىقلاش ئارقىلىق تۈزۈلگەن. تارىخى ئۇزۇن، تارقى-
لىش دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ، ئاساسلىقى قاراتاغىز،
كۆكتېرەك، نىشاندا، قوشتاغ، موكۇيلا، موجى، چودا
قاتارلىق جايلاردا خېلى كەڭ دائىرىدە ئومۇملاشقان.

3. سانجۇ مەشرىپى ئاساسىدىكى ئەلنەغمىلەر:
بۇ ئەلنەغمە گۇما سەنئىمى تەركىبىدىكى ئاھاڭلارغا
تاغ ناخشا ئاھاڭلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان

(سانجۇ مەشرىپى ئاساسىدىكى ئەلنەغمىلەرنىڭ بىر قىسمى ئىككى تارىلىق يەرلىك مالچى راۋىپى بىلەن ئورۇنلىنىدۇ). ئومۇمەن بۇ ئەلنەغمە كۈچلۈك يەرلىك پۇراققا ئىگە، سانجۇ مەشرىپىمۇ ھازىرغىچە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ كەلمەكتە. سانجۇ ئەلنەغمىسىدىكى ئاھاڭلارنىڭ بىر قىسمى كىرىيە خەلق ئاھاڭلىرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇ ئەلنەغمىنىڭ تارقىلىش دائىرىسى، سانجۇ، كەڭقىر قىرغىز يېزىسى، زاڭگۇي يېزىلىرى.

يۇقىرىقى ئۈچ تۈردىكى ئەلنەغمىلەر قەدىمدىن تارتىپ خەلق ئىچىدە كەڭ ئومۇملاشقان دۇتار، ساتار، تەمبۇر، راۋاب، غىجەك، نەي، داپ، ناغرا، سۇناي قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ تەڭكەش قىلىشى ئارقىلىق ئورۇنـدىلىپ كەلمەكتە. يەنە گۇما ناھىيىسىدە ياشاۋاتقان تاجىك خەلقى ۋاخان تاجىكلىرىغا مەنسۇپ بولۇپ، ئۇلار ئەزەلـدىن سەنئەت خۇمار، ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىر. تاجىك خەلقىنىڭ ئەلنەغمە ئاھاڭلىرى يېقىملىق ۋە كۆپ خىل، ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى كۆركەم. تاجىك ئەلنەغمىلىرى نەي ۋە داپـنىڭ تەڭكەش قىلىنىشىدا ئورۇنلىنىدۇ. قىرغىز خەلقىنىڭ ئاھاڭلىرىمۇ كۆپ خىل، يېقىملىق بولۇپ، قىرغىز خەلق ئەلنەغمىلىرى قومۇز ۋە قوپاز قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ تەڭكەش قىلىنىشى ئارقىلىق ئورۇنلىنىدۇ. گۇما ناھىيىسـدىكى قىرغىز خەلقىنىڭ تىلى ۋە ئەلنەغمە ئاھاڭلىرى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى قىرغىزلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

گۇما ناھىيىسىدە ئازادلىق ھارپىسىغىچە بىر قەدەر داڭـلىق سازەندە، ئۇسسۇلچى ۋە قوشاقچى، قىزىقچىلاردىن 311

كىشى ياشىغان. 1982 - يىللىقى خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ تەھدىنى تېپىشتا ئېنىقلانغىنى 87 كىشى. خەلق ئەنئەنىۋى نەغمە سەنئىتى توغرىسىدا سۆز ئاچقاندا گۇما ناھىيىسىدە ئۆتكەن مەشھۇر مۇقامچىلار، قوشاقچىلار، ئەنئەنىۋى نەغمىچىلەر، قىزىقچىلار ۋە ئۇسسۇلچىلار بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمىزدىن ئۆتىدۇ. ئۇلارغا بولغان ھۆرمەت ئەقىدىمىزنى ئىپادىلەش يۈزىسىدىن ئۇلار ئىچىدىكى مەشھۇر بىر قىسىم كىشىلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇردۇق.

ئەيسا نەغمىچى

ئەيسا نەغمىچى 1884 - يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ شىپتىلە مەھەللىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 13 يېشىدىن باشلاپ شۇ يەردىكى پېشقەدەم نەغمىچىلەرنى ئۇستاز تۇتۇپ ساتار چېلىش، نەغمە قىلىشنى ئۆگەنگەن. 19 يېشىدا كامىل نەغمىچى بولۇپ يېتىشىپ، ئۆز ئالدىغا رەسمىي سورۇن قىزىتالايدىغان بولغان. ئۇ توي - مەرىكە، مەشرەپ ۋە قوناق سويغان سورۇنلاردا كىشىلەرگە نەغمە قىلىپ بېرىپ بارا - بارا داڭ چىقارغان. ئۇ ساتارنى يۇقىرى ماھارەت بىلەن چالىدىغان كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ياڭراق، يېقىملىق ئاۋازى ساتاردىن ياڭرىغان ساداغا بەكمۇ ماس كەلگەچكە كىشىلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلاتتى. تۈي پەنجىگاھ، ئۆزھال، ناۋا مۇقاملىرىنى ۋە سانجۇ مەشرىپى سەنئىتىدىكى ئاھاڭلارنى ياخشى ئېيتاتتى. شۇڭا ئەيسا نەغمىچى خەلق ئىچىدە يۇقىرى ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشى ئىدى. ئۇ 1957 - يىلى كېسەل سەۋەبى بىلەن 73 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

روزەم

خەلق سازەندىسى روزەم 1879 - يىلى كۆكتېرەك يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ 11 يېشىدا دادىسى ئىسلام ئاخۇنغا ئەگىشىپ مەشرەپ سورۇنلىرىغا كىرىپ كەلگەن. كېيىنچە مۇكەممەل سازەندە بولۇپ يېتىشكەن. ئۇ ئاساسەن ساتار، داپ ۋە دۇتار ئارقىلىق راك، پەنجىگاھ، مۇشاۋىرەك، ناۋا مۇقاملىرىنىڭ داستان، مەرغۇللىرىنى كامىل چالالايتتى. يەنە كۆما ناھىيىسىدە تارقالغان خەلق ناخشا ئاھاڭلىرىنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ ئورۇنلاپ، ناھىيە بويىچە تونۇلغان خەلق سازەندىسىگە ئايلانغان ئىدى. ئۇ ناخشا ئېيتىشتىن سىرت ئۆزى قوشاق توقۇپ ئاھاڭ سېلىپ ئوقۇش ئىقتىدارىغىمۇ ئىگە بولغان. 1941 - يىلى «يوغان قورساق شۆڭگەن بېگىم، تاپانچىنى قىسىپ كەلسۇن!» دېگەن قوشاقنى توقۇپ ئاھاڭغا سېلىپ ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن قاماققا ھۆكۈم قىلىنغان. تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن قارتاغىزنىڭ باش ئۆجمىلىك دېگەن يېرىگە كۆچۈپ بېرىپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە شۇ يەردە ياشىغان. ھازىر ئۇنىڭ نۇرغۇن ناخشا ئاھاڭلىرى لىنتىغا ئېلىنىپ ساقلانماقتا. ئۇ 1976 - يىلى 97 يېشىدا ۋاپات بولغان.

ئىدرىسباقى ئاخۇن

سازەندە ئىدرىسباقى ئاخۇن 1910 - يىلى موكۇيلا يېزىسىدا تۇغۇلغان. 20 يېشىدىن باشلاپ داپ، دۇتار بىلەن نەغمە قىلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇ موكۇيلا ۋە كۆمىنىڭ

ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ ئولتۇرۇش، مەشرەپلەردە نەغمە قىلىپ، كۆمۈش سەنىتى ئاساسىدىكى ئاھاڭلارغا ۋارىسلىق قىلىپ ئۇنى دەۋرىمىزگىچە ساقلاپ كەلگەن. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇ ئۇرۇمچى، قەشقەر، خوتەن ۋەكىزمىدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ كۆرىكىگە قاتنىشىپ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ مۇكاپاتلانغان. ئۇ ئورۇنلىغان خېلى كۆپ ناخشىلار 1980 - يىلى لېنتىگە ئېلىنغان، ھازىر ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا ساقلانماقتا.

ئۇ 1985 - يىلى 75 يېشىدا ۋاپات بولغان.

بارات ھەمدۇللا

ئەلنەغمىچى بارات ھەمدۇللا 1938 - يىلى كىلىيالىڭ يېزىسىنىڭ تۆۋەن چاقا كەنتىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى ھەمدۇللا ئاكا ماھىر سازەندە بولۇپ، ئۇ 12 ياش ۋاقتىدىن باشلاپ دادىسىدىن مۇقام ۋە ئەلنەغمە ئاھاڭلىرىنى ئۆگىنىشكە باشلىغان. ئاخىرى ئۇ تەمبۇر، دۇتار، راۋاب، داپ، نەي، ئىسكىرۇپ قاتارلىق كۆپخىل سازلارنىڭ ھەممىسىنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ چېلىش سەۋىيىسىگە يەتكەن. ھازىر ئۇ كىلىيالىڭ شىۋىسىدىكى ئاھاڭلارغا ۋارىسلىق قىلىۋاتقان بىردىنبىر ماھىر سازەندە بولۇپ تونۇلماقتا. ئۇ 1980 - يىلدىن بۇيان ناھىيە ۋە ۋىلايەتتە ئۆتكۈزۈلگەن كۆرەكلەرگە بىرقانچە قېتىم قاتنىشىپ مۇكاپاتلانغان. ھازىر ئۇ ئۆز يېزىسىدا كىلىيالىڭ ئاھاڭلىرىغا ۋارىسلىق قىلىدىغان بەش نەپەر شاگىرت يېتىشتۈرۈپ چىقتى. ئۇ ئورۇنلىغان ئاھاڭلار 1980 - يىلى لېنتىگە ئېلىنغان.

ئەخلەت ئاخۇن تەمبۇر

ئەخلەت ئاخۇن تەمبۇر (كېيىنكى ئىسمى ياقۇپ ئاخۇن تەمبۇر) 1895 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزا ئىسمىسلا كەنتى قىشلاق ئالدى مەھەللىسىدە ئۇستا سازەندە ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. دەسلەپكى ساۋاتىنى دىنىي مەكتەپتە چىقارغان. كېيىنچە ئۇ، دادىسىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ يۈرۈپ ئويۇن، مەشرەپلەرگە بىرگە بارغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تەمبۇر چېلىشقا ھەۋىسى قوزغىلىپ 13 ياشقا كىرگۈچە «ئەجەم»، 12 مۇقامنىڭ بىر يۈرۈش ناخشىلىرىنى پەدىگە كەلتۈرۈپ چېلىشنى ئۆگىنىۋالغان. دادىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇ ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ تەمبۇر چېلىشنى داۋاملاشتۇرغان.

بۇ كەنت قەدىمكى زاماندىن تارتىپ يىپەك يولىدىكى مۇھىم بىر ئۆتەڭ بولۇپ 1937 - يىلغىچە ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن كىرىدىغان ئىمپورت ماللىرىنىڭ بىر قىسمى تاشقورغان بىلەن سانجۇ، قوشتاغ يېزىلىرى ۋە ئىسمىسلا ئارقىلىق باشلەنگەردىن ئۆتۈپ، زوگلاڭ، قاغىلىق، پوسكام ئارقىلىق يەكەنگە كەلتۈرۈلۈپ خارجى باجلار ئېلىناتتى. ئەينى زاماندا ئىسمىسلانىڭ كونا بازار مەھەللىسىدىكى ئاتاقلىق شائىر ھەم خەتتات ئىسمائىل ھاجىنىڭ ھۇجرىسىدا كۈندە دېگۈدەكلا يولۇچىلار ئۇچۇن قويۇپ بېرىلىدىغان ئويۇن، مەشرەپلەر داۋام قىلىپ تۇراتتى. بۇ مەشرەپ ئويۇنلار

ئەخلەت ئاخۇن تەمبۇر كەلىمەي تۇرۇپ ھەرگىز قىزىمايتتى.

نەغمىچى ئەخلەت ئاخۇن تەمبۇر يېڭى بىر زاماننىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى. «كۆرۈنگەن تاغ يىراق قالماپتۇ» دېگەندەك كۈتكەن ئۈمىد ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ خەلق زۇلمەتتىن قۇتۇلۇپ، بەختلىك تۇرمۇشقا ئېرىشتى.

ئۇ، ئازادلىقتىن كېيىنمۇ «بەختىم بارمىنىڭ»، «ياشا پارتىيەم» قاتارلىق دەۋر روھىغا باي بولغان بىر يۈرۈش ئاھاڭلارنى ئىجاد قىلىپ ۋەتەننى، كومپارتىيىنى قىزغىن كۈيلىدى. 1955- يىلى ۋىلايەتتە ئېچىلغان ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش كەمبەغەل دېھقان ۋەكىللىرى ئۇچرىشىش يىغىنىغا قاتناشتى. بىر مەھەل قوشتاغ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىدە ئىشلىدى. 1957 - يىلى ئەتىيازدا ۋىلايەتتە ئېچىلغان ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىدە «قارا قۇش ئۇسسۇلى»، «قادىر مەۋلان» قاتارلىق ھەر خىل مۇزىكىلارنى نەتىجىلىك ئورۇنلاپ كۆپچىلىك بىلەن بىرگە گۇما ناھىيىسىگە شەرەپ كەلتۈردى. نەغمىچى ئەخلەت ئاخۇن تەمبۇر بىر قانچە يىللىق ئۆمرىنى تاغلىق كەنت خەلقىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىشقا بېغىشلىدى. ئۇنىڭ ياڭراق ئاۋازى، يۈرەكلەرنى تىترىتىدىغان مۇڭلۇق مۇزىكىلىرى كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسىدە ئۆچمەس ئىز قالدۇردى. ئۇ، 1973 - يىلى يانۋاردا سەپەر ئۈستىدە ۋاپات بولغان.

ئاكا ـ ئۇكا ھەسەن ـ ھۇسۇن داپچىلار

ئاكا ـ ئۇكا ھەسەن ـ ھۇسۇن داپچىلار 1878 ـ
يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزا ئىسمىسلا كەنتى جاي-
مەھەللىسىدە مۇقامچى يۇسۇپنا خۇننىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا
كەلگەن. ئۇلار كىچىكىدىن باشلاپلا داپ چېلىشنى مەشىق
قىلىپ ھارماي-تالماي ئىزدەنگەنلىكتىن يۇرت ئىچىدە
«ھەسەن ـ ھۇسۇن داپچىلار» دەپ نام ئالغان. ھەسەن
داپ چېلىشنى دەسلەپتە دادىسىدىن ئۆگەنگەن. كېيىن
قاغىلىقتا بىر نەپ مەشھۇر مۇقامچى تۇردى ئاخۇندىن بەش يىل
داپ چېلىش، ناخشا ئوقۇشنى ئۆگەنگەن. 1939 ـ يىلى گۇما
ناھىيىسىدە قۇرۇلغان ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى
قارمىقىدىكى سانايى نەفىس «سەنئەت ئۆمىكى» گە تۇنجى
بولۇپ قاتناشقان. تاكى دۆلىتىمىز ئازاد بولغاندىن
كېيىنمۇ بىرقانچە يىلغىچە ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە
ئىشلەپ ۋىلايەتتە ئۆتكۈزۈلگەن بىرقانچە قېتىملىق سەنئەت
كۆرىكىدە ئۆز تالانتىنى نامايەن قىلغان. ئۇ 12 مۇقامنىڭ
يەتتە مۇقامىنى تولۇق ئىگىلىۋالغان. ئۇ 1961 ـ يىلى
گۇمىدا ۋاپات بولغان.

ھۇسۇن داپچى، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۆز يۇرتىدا
ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل ئويۇن مەشرەپلەردە داپ چېلىپ
يۇرەكلەرنى لەرزىگە سالغان. ھەم يېزىدا ئۇيۇشتۇرۇل-
غان سەنئەت ئۆمىكىدە بىرمەزگىل ئىشلەپ يېزا خەلقىنىڭ
مەدەنىي ھاياتىنى جانلاندۇرۇشقا ھەسسە قوشقان. ئۇ 1955 ـ
يىلى كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆز يۇرتىدا قازا تاپقان.

ھاپىزاخۇن تەمبۇر

سازەندە ھاپىزاخۇن تەمبۇر 1923 - يىلى قارتاغىزنىڭ مەسچىت ئالدى كەنتىدە تۇغۇلغان. ئۇ، كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپ دادىسى نىياز ئاخۇندىن تەمبۇر، راۋاب، داپ چېلىشنى، نەغمە قىلىشنى ئۆگىنىۋالغان، كېيىنچە ئاتاقلىق سازەندە روزەم بىللە بىللە قارتاغىز ۋە گۇمىنىڭ ھەربىر قايسى جايلىرىدىكى چوڭ - چوڭ توي - تۆكۈن، مەرىكىلەرگە قاتنىشىپ نەغمە قىلىپ جامائەتچىلىككە تونۇلغان. 1980 - يىلدىن باشلاپ خوتەن ھەم گۇمىدا ئۆتكۈزۈلگەن بىر قانچە قېتىملىق خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ كۆرىكىگە قاتنىشىپ، ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ مۇكاپاتلانغان. 1981 - يىلى ئۇنىڭ ئون نەچچە ناخشىسى لېنتىگە ئېلىنغان.

روزى ئاخۇن راۋاب

نەغمىچى روزى ئاخۇن راۋاب 1913 - يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ ئاق تىكەن جاي كەنتىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى نىياز ئاخۇن كامالەتكە يەتكەن نەغمىچى بولۇپ، ئۇ 15 يېشىدىن باشلاپ دادىسىغا ئەگىشىپ ئولتۇرۇش، مەشرەپلەرگە قاتنىشىپ دادىسىدىن راۋاب، تەمبۇر بىلەن نەغمە قىلىشنى ئۆگىنىۋالغان. ئۇ خەلق ئاھاڭلىرىنىڭ سانجۇ سىستېمىسىدىكى ناخشىلارنى ئېيتىشقا ماھىر بولۇپ، ئۇنىڭ «ئاچىل»، «ئوقۇشقا مەيلىم بار»، «ئويىنا يىلى» قاتارلىق ئون نەچچە ئاھاڭ، ناخشىلىرى 1981 - يىلى لېنتىگە ئېلىنغان. ئۇ 1985 - يىلى 72 يېشىدا ۋاپات بولغان.

داپچى ئوسمان زىۋا

ئەغمىچى ئوسمان زىۋا 1929 - يىلى قوشتاغ يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپلا ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ داپ چېلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇ كۆپ قېتىم ۋىلايەت ۋە ناھىيە، يېزىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىدە داپ چېلىش ماھارىتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇنلاپ داڭلىق داپچىلاردىن بولۇپ قالغان. تاكى 1957 - يىللارغىچە بىر مەزگىل ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە ئىشلىگەن.

تەمبۇرچى نۇر ئەخلەت

نۇر ئەخلەت 1930 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزا ئىسمىسىلا كەنتىنىڭ قىشلاق ئالدى مەھەللىسىدە بىر مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپلا تەمبۇر چېلىشقا ئىشتىياق باغلىغان بولۇپ، پېشقەدەم تەمبۇرچىلارنى ئۇستاز تۇتۇپ ماھىرلىق بىلەن ئۆگەنگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، ئازغىنە مۇددەت ئىچىدە ماھىر تەمبۇرچىلاردىن بولۇپ يېتىشىپ چىققان. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇ يېزىلىق ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىگە قاتنىشىپ، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنى، سوتسىيالىزمنى كۈيلەيدىغان بىر يۈرۈش ناخشا - مۇزىكىلارنى ئىجاد قىلىپ، ئۆز يېزىسىنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن زور تۆھپىلەرنى قوشقان. گەرچە ئۇ ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا تەمبۇرنى ئىشتىياق بىلەن چېلىپ قەلبلەرنى لەرزىگە سالماقتا.

ئابدۇشۇكۇر تۇدىيا

ئابدۇشۇكۇر تۇدىيا 1923 – يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ مۇغاللا كەنتىدە سازەندە ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 12 ياشقا كەلگەندە ئاتىسى تۇدىيا ئاكىدىن دۇتار چېلىش، ناخشا ئېيتىش، نەغمە قىلىشنى ئۆگىنىۋالغان. 1934 – يىلدىن 1944 – يىلغىچە دىنىي ھەم پەننىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان. پەننىي مەكتەپتە ئوقۇش جەريانىدا مەكتەپ ئويۇشتۇرغان سەنئەت كۆرەكلىرىگە قاتنىشىپ ئۆزىنىڭ تالانتىنى نامايەن قىلىشقا باشلىغان. 1945 – يىلدىن 1949 – يىلغىچە ئوقۇتقۇچى بولۇپ مەكتەپ سەنئەت ئىشلىرىنى كۆللەندۈرۈشكە تۆھپە قوشقان. 1950 – يىلىدىن كېيىن سەيپۇڭچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ ئىسكىرىپ، دۇتار، داپ قاتارلىق سازلارنى چېلىشنى بىلىدۇ. ئۇنىڭ ناخشىلىرى 1989 – يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت – مائارىپ ئىدارىسى تەرىپىدىن لېنتىغا ئېلىنغان.

مۇزىكانت مۇھەممەت شاكىر

مۇھەممەت شاكىر 1955 – يىلى گۇما بازىرىدا كىچىك تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ مۇزىكا ئۆگىنىشكە ئىشتىياق باغلاپ دەسلەپتە راۋاپ چېلىشنى ئۆگىنىپ، توي – مەرىكىلەردە بەدىروزى، ماخمۇت ئېلىھاجى، مىجىت تۇردى قاتارلىقلارغا قوشۇلۇپ نەغمە قىلىپ ماھارىتىنى ئۆستۈرگەن. 1970 – يىلىدىن كېيىن سازەندە مىجىت تۇردىنى ئۇستاز تۇتۇپ

دۇتار چېلىشنى ئۆگەنگەن ۋە نۇرغۇن خەلق ئاھاڭلىرىنى توپلىغان. 1975 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنىپ تەمبۇر چالغان ۋە دۇتار، تەمبۇر، راۋاب قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرىنى سۈپەتلىك ياساپ، جەمئىيەت-نىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرغان. ئۇ گۇما خەلق ئاھاڭلىرىنى ۋە 12 مۇقام ئاھاڭلىرىنى بىر قەدەر پىششىق بىلىدىغان. بىردىنبىر تەمبۇرچى. مۇھەممەت شاكىر شىنجاڭ مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

مۇزىكانت ماخمۇت ئېلىھاجى

مۇزىكانت ماخمۇت ئېلىھاجى 1948 - يىلى گۇما بازار ئىچىدە يۇقىرى قاتلام خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇل-غان. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىن باشلاپ مۇزىكا ئۆگىنىشكە ھەۋەس قىلىپ 19 يىل ئىسكىرىپكا چېلىش بىلەن كامالەتكە يەتكەن مۇزىكانت بولۇپ تونۇلۇپ، 1975 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنغان. ئۇ سەنئەت ئۆمىكىگە كەلگەندىن كېيىن «نىگارىم» قاتارلىق مۇزىكىلارنى ئىشلەش، «غېرىب - سەنەم» ئوپېراسىنىڭ رېژىسورلۇقىنى ئىشلەش ۋە غېرىب-نىڭ رولىنى ئېلىش ئارقىلىق كەڭ ئاممىغا تونۇلغان ۋە ئالقىشقا ئېرىشكەن. يەنە داۋاملىق ئىزدىنىپ «ئۆچ-مەس ئۇچقۇن»، «ھۆكۈم»، «گۈزەللىك ئەخلاقتا»، «ھايات ۋە ئۆلۈم»، «پاجىئەدىن كېيىنكى مۇھەببەت»، «ئالدىنىش» قاتارلىق درامىلارنى يېزىپ گۇما سەنئەت ئۆمىكىنىڭ دراما ۋە مۇزىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشتە زور تۆھپى-لەرنى قوشقان. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكانت-لار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

مۇزىكانت ئابدۇرېشىت ھۆسۈن

ئابدۇرېشىت ھۆسۈن 1952 - يىلى كىلىياڭ يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1974 - يىلى كۇما دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ ئوقۇتقۇچى بولغان. 1975 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنغان. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن باشلاپ راۋاب، ئىسكىرىپكا چېلىشنى ئۆگەنگەن. كېيىن بارات ھەمدۇللادىن خەلق ئاھاڭلىرىنى ئۆگەنگەن. 1980 - يىلى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تۇەنجاڭى بولغاندىن كېيىن تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىپ «كۇما سەنىمى»، «يۈرەك شادلىقى»، «بايرام خۇشاللىقى» قاتارلىق مۇزىكىلارنى رەتلىگەن ۋە ئىجاد قىلغان. ئۇ ئىشلىگەن مۇزىكىلار شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى تەرىپىدىن ئاڭلىتىلغان ھەم ۋىلايەتلىك كۆرەكلەردە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

سازەندە بەردى روزى

سازەندە بەردى روزى 1937 - يىلى قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىدا سازەندە ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 12 يېشىدىن باشلاپ دادىسى روزى ئاخۇندىن تەلىم ئېلىپ مۇزىكا ئۆگىنىشكە باشلىغان. كېيىنچە پاسا ئاخۇن، ئوسمان ئاخۇن قاتارلىق پېشقەدەم ئەلنەغمىچىلەرگە ئەگىشىپ كەچكى مەشرەپ، يىل بېشى، توي - تۆكۈنلەردە

ساز چېلىشقا قاتناشقان. 1957 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنىپ ئىسكرىپكا، چالغۇ تار-لىق مۇزىكىلارنى چالغان ھەم درامىلاردا رول ئالغان. مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ۋە ئۇنىدىن كېيىن يوقىلىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان مىللىي مەدەنىي مىراس-لارنى قوغداپ قېلىشقا زور كۈچ چىقارغان. ھازىرمۇ خەلق سازەندىلىرىنى يېتەكلەپ ئائىلە مۇزىكا كېچىلىكى ئۆتكۈزۈش، خەلق كلاسسىك ناخشا ئاھاڭلىرىنى ساقلاپ قېلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشۇپ كەلمەكتە.

ئۇسسۇلچى مىجىت تۇردى

خەلق ئۇسسۇلچىسى مىجىت تۇردى 1942 - يىلى كۇما بازىرىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ، 1949 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىن باشلاپ ئۇسسۇل ئويناشنى ئۆگىنىپ نۇرىسا ئۆمەر بىلەن بىرلىكتە بىر قانچە لەپەر ئۇسسۇللىرىنى ياخشى ئورۇنلاپ، ئۇسسۇل ئويناش ماھارىتىنى پەيدىنپەي يېتىلدۇرۇپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن. 1951 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنغان. ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكىدە 1962 - يىلغىچە ئىشلەپ كەسپىنى ئۆزگەرتىپ ئۆز يۇرتى كۇمىغا قايتقان. مىجىت تۇردى دۇتار چېلىش ۋە ئۇيغۇر مىللىي ئۇسسۇل-لىرىنى ئويناشتا بىر قەدەر يۇقىرى تالانتقا ئىگە بولغان. خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ 1991 - يىلى رامىزان مەزگىلىدە ۋاپات بولغان.

ـ ناخشچى بۇئايشى ھەسەن

ناخشچى بۇئايشى ھەسەن 1944 ـ يىلى گۇما بازار ئىچىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ ناخشا ئوقۇشقا ھەۋەس قىلغاچقا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقىنىدا ناخشىچى بولۇپ يېتىشىپ 12 يېشىدا ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ناخشىچىلىقىغا قوبۇل قىلىنغان. ئۇ سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن تىرىشىپ مەشق قىلىپ ناخشا ئېيتىش ماھارىتىنى ياخشى يېتىلدۈرۈپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن. ئۈرۈمچى، قەشقەر، خوتەندە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرەكلىرىدە ئورۇنلىغان ناخشىلىرى ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ مۇكاپاتلانغان. 1980 ـ يىلى ئۇنىڭ ناخشىلىرى لېنتىغا ئېلىنغان.

نۇرخان رۇسۇل

نۇرخان رۇسۇل 1944 ـ يىلى گۇما بازىرىنىڭ ساغان كەنتىدە دىنىي زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1960 ـ يىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە ئورۇنلاشقان. 1965 ـ يىلى ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىگە ئالمىشىپ 1980 ـ يىلغىچە كۆكتېرەك باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1981 ـ يىلى نىشاندار يېزىسىغا يۆتكىلىپ كېلىپ، باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتىدا ئىشلىگەن. ھازىر دەم ئېلىشقا چىقتى.

ئۇ كۈدەك ۋاقتىدىن باشلاپلا ناخشا ئېيتىش، ئۇسسۇل ئويناش، قوشاق يادلاشقا بەكمۇ قىزىقاتتى. ئۇنىڭ ئارزۇلىرى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر قانچە پارچە شېئىرى «خوتەن گېزىتى» دە ئېلان قىلىندى.

ئۇ ھېلىھەم ئائىلە ئولتۇرۇشلىرىدا دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىپ كىشىلەرگە مەنىۋى ئوزۇق تەقدىم ئەتمەكتە.

ناخشىچى خەلچىخان

خەلق ناخشىچىسى خەلچىخان 1940 - يىلى زاڭگۇي يېزىسىدا تۇغۇلغان. 15 يېشىدىن باشلاپ ناخشا ئېيتىش، دۇتار چېلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ ئاۋازى ياڭراق، ناخشا ئېيتىش ماھارىتى خېلى يۇقىرى بولغاچقا 1957 - يىلى قاراقاش ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنىپ 1962 - يىلغىچە ئىشلىگەن. 1962 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە قاراقاش زاۋا يېزىلىق ئىشتىن سىرتقى سەنئەت دۆيىدە ناخشىچى بولغان. زاۋا سەنئەت دۆيى تارقىتىۋېتىلگەندىن كېيىن ئۆز يۇرتى زاڭگۇيغا قايتىپ كەلگەن. شۇندىن كېيىنمۇ ئۇ ھەمىشە مەشرەپ، مەرىكىلەردە ناخشا ئېيتىشنى داۋاملاشتۇرغان. ئۇ ئورۇنلىغان «سېغىنىپ كەلدىم» قاتارلىق ئونەچچە ناخشا 1981 - يىلى لېنتىغا ئېلىنغان.

سازەندە كىچىك روزى

خەلق سازەندىسى كىچىك روزى 1946 - يىلى قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ مەسچىت ئالدى دېگەن يېرىدە سازەندە ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1952 -

يىلدىن 1955 - يىلغىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىن باشلاپ دادىسى روزەمەدىن دۇتار، ساتار چېلىشنى ئۆگىنىشكە كىرىشكەن. 1957 - يىلى گۇما ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرىپ ئۇستازى ئابدۇقادىر نۇرىدىن ئىسكىرىپكا چېلىشنى ئۆگەنگەن. شۇندىن كېيىن داۋاملىق ساز چېلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ 1959 - يىلى ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىگە قاتنىشىپ ئىسمى تىلغا ئېلىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت مەكتىپىگە قوبۇل قىلىنغان. 1962 - يىلى قىسقارتىلىپ يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ ئىزچىل ساز چېلىش، نەغمە قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۆزىنىڭ دۇتار، ئىسكىرۇپ، داپ، سوناي قاتارلىق سازلارنى چېلىش جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى نامايەن قىلىپ كەلمەكتە.

ئابدۇللا مەمتىمىن

خەلق چالغۇچىسى ئابدۇللا مەمتىمىن 1926 - يىلى 11 - ئايدا موجى يېزىسىنىڭ غازچاقا كەنتىدە تۇغۇلغان. دەسلەپتە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان. ئاندىن كېيىن ئازادلىققا قەدەر دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. 1951 - يىلى 3 - ئايدا ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىنىپ خوتەن 39 - پولكتا ئەسكەر بولغان. 1954 - يىلى يەرلىك خىزمەتكە كېسىپ ئالماشتۇرغان. ئۇ كىچىككىدىنلا مۇزىكىغا ھەۋەس قىلىپ خەلق سازەندىسى روزىئاخۇن

راۋابنى ئۇستاز تۆتۈپ، دۇتار، تەمبۇر چېلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇ كۆما خەلق ناخشىلىرى بولۇپمۇ غۇلجا ناخشىلىرىنى بىر قەدەر ياخشى ئېيتالايدۇ. ئۇ ھازىر پېنسىيىگە چىققان بولسىمۇ ئائىلىسىدە باللىرىغا مۇزىكا ئۆگىتىپ ئۆز بىلىمى بىلەن باللىرىنى تەربىيىلىمەكتە.

ئەخمەت ۋېلى

ئەخمەت ۋېلى 1953 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ بازار ئىچىدە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1963 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1968 - يىلدىن 1971 - يىلغىچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىن باشلاپ مۇزىكىغا ھەۋەس قىلىپ، مىجىت تۇردى، مەخمۇت ئىلنھاجى، مەھەممەت شاكىر قاتارلىقلاردىن خەلق ناخشىلىرى ۋە مۇقاملارغا ساز چېلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇ ھازىر خەلق ئاھاڭلىرى ۋە 12 مۇقام ئاھاڭلىرىغا ساز چېلىشنى تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگەنمەكتە.

ئۇسسۇلچى ئالماخۇن دوغا

خەلق ئۇسسۇلچىسى ئالماخۇن دوغا 1904 - يىلى قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىدا تۇغۇلغان. 15 — 16 يېشىدىن باشلاپ قەشقەر بىلەن خوتەن ئارىلىقىدا قاتنايدىغان كارۋانلارغا يان چاكار بولۇپ ئىشلەپ ھەيدىگەن، كارۋانلار ھەر قايسى لەنگەر-ئۆتەڭ-

لەرگە چۈشكەندە ھاردۇق چىقىرىش ئۈچۈن مەشىرەپ قىلىشقان. ئۇ شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ مەشرەپلەرگە قاتنىشىپ ئۇسسۇل ئويناشنى ئۆگىنىۋالغان. ئۇ بېشىدا جىنە قويۇپ ئوينايدىغان مىللىي ئۇسسۇلنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنلىيالايدۇ.

خەلق ئۇسسۇلچىسى ھاۋاخان كىمگىز

خەلق ئۇسسۇلچىسى ھاۋاخان 1928 - يىلى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ توخولا يېزىسىدا تۇغۇلغان. كېيىن ئۇ 15 ياشقا كىرگەندە ئاتا - ئانىسىغا ئەگىشىپ سانجۇ يېزىسىنىڭ باش ساۋاكەنتىگە كېلىپ ماكانلىشىپ قالغان. ئۇنىڭ دادىسى ھېيىت ئاخۇن كىمگىزچى، نەغمىچى كىشى بولغاچقا ھاۋاخان ھەم ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسى دادىسىدىن نەغمە قىلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇ دۇتار چېلىش، ناخشا ئوقۇپ نەغمە قىلىش ۋە ئۇسسۇل ئويناشقا ماھىر بولغاچقا ئۇ قاتناشقان ئولتۇرۇش - مەشرەپلەر ئالاھىدە قىزىپ كېتەتتى. ئۇ كۆپ ناھىيىسىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئايال ئۇسسۇلچى ۋە نەغمىچى.

قىزىقچى ئىبراھىم ياقۇپ

ئىبراھىم ياقۇپ 1920 - يىلى موجى يېزىسىدا تۇغۇلغان. دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغاندىن كېيىن 1939 - يىلى ئوقۇتقۇچىلىققا تەيىنلەنگەن. ئۇنىڭ دادىسى- ياقۇپ ئاخۇن قىزىقچى، ھەزىلچى ئادەم بولغاچقا

ئۇ دادىسى بىلەن توي - مەرىكە، ئويۇن - مەشرەپلەرگە بېرىش ئارقىلىق كىچىكىدىن باشلاپ چاقچاق قىلىش، قىزىق گەپلەرنى قىلىشنى ئۆگىنىۋالغان. ئۇ 1939 - يىلدىن 1951 - يىلغىچە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1951 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە كەسىپ ئالمىشىپ سەھىيە ئىدارىسىدا كادىر، خەلق دوختۇرخانىسىدا دوختۇر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ دوختۇرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇ بۇ جەرياندا نۇرغۇن قىزىق گەپ ۋە چاقچاقلارنى توقۇش ئارقىلىق جەمئىيەتكە تونۇلغان. ئىبراھىم ياقۇپ ئوقۇتقۇچى بولغان ياكى سەھىيە ساھەسىدە ئىشلىگەن مەزگىللەردە بولسۇن ھەممە جەمئىيەتتىكى قىزىقچى، چاقچاقچىلار بىلەن ئارىلىشىپ يېقىندىن يېڭى چاقچاق ۋە لەتىپىلەرنى توقۇش ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ كەلگەن.

قۇربان ھېيتقۇل

قىرغىز ناخشىچى قۇربان ھېيتقۇل 1918 - يىلى كەڭسۇ قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ ھەينەزەر قورغان دېگەن يېرىدە چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ ئىرداشقا ئىشتىياق باغلاپ 16 ياشتا قىرغىز خەلق ئاھاڭلىرىنى خېلى مۇكەممەل ئۆگىنىۋالغان. كېيىنچە توي - مەرىكىلەرگە، ئېيتىشىشلارغا قاتنىشىپ پېشقەدەم سازەندىلەردىن «ماناس» داستانىنىڭ پارچىلىرىنى ئىرداشنى ئۆگىنىۋالغان. ئۇ 1953 - يىلى ئوقۇتقۇچىلىققا قوبۇل قىلىنىپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە كەڭسۇ ۋە

سا نجۇ يېزىلىرىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇ ھەمىشە مەكتەپ ئۇيۇشتۇرغان مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىگە ئاكتىپ ئىشتىراك قىلىپ قىرغىز خەلق ئاھاڭلىرىنى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارغا ئىرداپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىپ كەلگەن. ئۇ 1987 - يىلى سا نجۇ يېزىسىنىڭ تاشئېرىق كەنتىدە كېسەل سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن.

قادىر نورۇز

قىرغىز سازەندە (قومۇزچى) قادىر نورۇز 1927-يىلى كەگىقىر قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ ئۇلاچى كەنتىدە چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 12 يېشىدىن باشلاپ دادىسى نورۇز ئاكىدىن قوموز چېلىپ ئىرداشنى (ناخشا ئوقۇش) ئۆگەنگەن. ئۇ ھەمىشە تاغلارغا چىقىپ قوي باققىنىدا قومۇزنى يېنىدىن ئايرىماي داۋاملىق خەلق ئاھاڭلىرىنى ئۆگىنىش بىلەن شۇغۇللانغان. ئاخىرى كەگىقىر تەۋەسىدە تونۇلغان سازەندە بولۇپ يېتىشىپ چىققان. 1983 - يىلى خوتەن ۋىلايىتىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ كۆرىكىگە قاتناشقان، ئۇ ئورۇنلىغان قىرغىزچە ناخشىلار ياخشى نەتىجىگە ئېرىشىپ بىر دانە قومۇز ۋە نەخ پۇل بىلەن مۇكاپاتلانغان.

مۇرات ئاخۇن

تاجىك نەغمىچى مۇرات ئاخۇن 1917 - يىلى نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسىنىڭ كېگەز كەنتىدە چارۋىچى

جائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 20 يېشىدىن باشلاپ سۆڭەك نەي ۋە داپ بىلەن تاجىك مىللىي ئاھاڭلىرىغا نەغمە قىلىشنى ئۆگەنگەن. ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئۇ توي-مەشرەپلەردە نەغمە قىلىپ ئۆزىنىڭ نەغمە قىلىش ماھارىتىنى يېتىلدۈرگەن ۋە بۇ ئاھاڭلارنى دەۋرىمىزگىچە يەتكۈزگەن. ئۇ ئورۇنلىغان «شەكەر لەبۇلۇق»، «لەيلىخان يارۇ»، «ھاۋا جۇنەك» قاتارلىق ئون نەچچە ناخشا 1983-يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى تەرىپىدىن ئۈنئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىنغان.

سالى ئاخۇن

تاجىك نەغمىچى سالى ئاخۇن 1912-يىلى نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسىنىڭ ئاقشو كەنتىدە چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 17 يېشىدىن باشلاپ نەغمە قىلىش ۋە تاجىكچە ئۇسسۇل ئويناشنى ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كامىل نەغمىچى ۋە ئۇسسۇلچى بولۇپ تونۇلغان. ئۇ ئورۇنلىغان بەككىز ناخشا 1983-يىلى مەدەنىيەت يۇرتى تەرىپىدىن ئۈنئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىنغان. ئۇ ياسىغان «ئارغىماق ئۇسسۇلى» ۋە «قارچۇغا قۇشلاش ئۇسسۇلى» 1983-يىلى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ كۆرىكىدە 1-دەرىجىگە ئېرىشىپ مۇكاپاتلانغان.

مىرەخمەت ھوشۇر

مۇزىكانت مىرەخمەت ھوشۇر 1955-يىلى گۇما نا-

ھىيسىنىڭ پىيالما يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان.
1963- يىلدىن 1975- يىلغىچە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا ۋە
نا ھىيىلىك سەنئەت مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان. 1975- يىلدىن
ھازىرغا قەدەر نا ھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە ئىشلەپ
كەلمەكتە.

مىرەخمەت ھوشۇر گەرچە مەخسۇس سەنئەت مەك-
تەپلىرىدە تەربىيىلەنمىگەن بولسىمۇ لېكىن كىچىكىدىن
باشلاپ راۋابقا قىزىقىش ئىشتىياقى باغلاپ، ئەلنەغمىچى-
لەرنى ئۇستاز تۇتۇپ ئۆگىنىپ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب بى-
لەن زور نەتىجىگە ئېرىشتى. ئۇ 1978- يىلدىن ئېتىبا-
رەن مۇزىكا ئىجادىيىتىگە قەدەم قويدى. سەھنىدە ئۆت-
كەن 15 يىللىق مۇكانىتلىق ھاياتىدا «ئۆچمەس
ئۇچقۇن» «كۆتۈلمىگەن توي» قاتارلىق دراما ۋە «با-
تۇر ئىنشچان ئاياللار بىز» «يۈرەك سۆزى» «ئۆرلەۋەتەن»
قاتارلىق 250 دىن ئارتۇق كانسېرت نومۇرلىرىنىڭ مۇ-
زىكىلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلىدى.

يولداش مىرەخمەت ھوشۇر ئىشلىگەن «نېفىتچىلار
قەلبى»، «يىپەك يۈرتى گۈللىنىمەكتە» قاتارلىق ئوندىن
ئارتۇق ناخشا مۇزىكىلىرى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسى-
تەرىپىدىن ئاڭلىتىلىۋاتىدۇ.

ئۇ يۇقىرىقىدەك نەتىجىلىرى ئارقىلىق 3- دەرىجىلىك
مۇزىكا ئىجادىيە تېچىسى ئۇنۋانىغا ئېرىشىپ، جۇڭگو مۇ-
زىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل
قىلىندى.

مەمەت قادىر

مۇزىكانت مەمەت قادىر 1952- يىلى 5- ئايدا گۇما ناھىيىسىنىڭ سانجۇ يېزىسى ئالمىلىق كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1957- يىلىدىن 1965- يىلىغىچە ناھىيىلىك بازار باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە 1- ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. 1965- يىلىدىن 1968- يىلىغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك سىفەن مەكتىپىنىڭ سەنئەت سىنىپىدا ئوقۇغان. 1977- يىلىدىن ھازىرغا قەدەر ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە ئىشلەپ ئۆمەكنىڭ مۇزىكا ئىجادىيەتچىسى، مۇزىكا يېتەكچىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇ ئىشلىگەن 24 مۇزىكا ۋىلايەتتە ئۆتكۈزۈلگەن كەسپىي ئورۇنلارنىڭ سەنئەت كۆرىكىدە 1-، 2-، 3- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «باغ سەيلىسى»، «كۆرگۈم كېلىدۇ» قاتارلىق توققۇز ناخشا مۇزىكىسى ھازىرغا قەدەر شىنجاڭ خەلق رادىيو ئىستانسىسى تەرىپىدىن ئاڭلىتىلىپ كەلمەكتە.

مۇزىكانت مەمەت قادىر 1986- يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىگە ئەزا بولۇپ كىرگەن. 1986- يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە قوبۇل قىلىنغان. 1988- يىلى ئوتتۇرا دەرىجىلىك مۇزىكا ئىجادىيەتچىسى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. ئۇ ھازىر ناھىيىدىكى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ چالغۇچىسى، مۇزىكا ئىجادىيەتچىسى ۋە مۇزىكا يېتەكچىسى بولۇپ ئىشلەن كەلمەكتە.

ئابلىمىت مۇھەممەت تېكىرىم

خەلق ئەلنەغمىچىسى ئابلىمىت مۇھەممەت تېكىرىم 1945 - يىلى 9- ئايدا گۇما ناھىيە چودار يېزا سىۋەت چاقار كەنتىدە تۇغۇلغان. 1954- يىلىدىن 1958- يىلىغىچە موجى يېزا بازار باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1958- يىلىدىن 1961- يىلىغىچە سانجۇ يېزىلىق تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە، 1964- 1966- يىلىغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكوم مەكتىپىدە، 1972- يىلىدىن 1973- يىلى 7- ئايغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1973- يىلىدىن 1993- يىلىغىچە گۇما ناھىيىسىنىڭ زاۋگۇي، پىشنا، موجى، چودار قاتارلىق يېزىلىرىدا ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان.

سازەندە ئابلىمىت مۇھەممەت تېكىرىم 1968- يىلىدىن ئېتىبارەن سازغا ئىشتىياق باغلاپ دۇتار، داپ، تەمبۇر قاتارلىق سازلارنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ چالىدىغان ماھارەتكە ئىگە بولغان. ئۇنىڭ سازنى قولىغا ئالسا كىچىنى كۈندۈزگە، كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ ئىككى، ئۈچ كۈن ئارام ئالماي چالىدىغان بۇ خىل ماھارىتى كىشىلەردە زور قىزىقىش قوزغىغان ۋە ئالقىش ياڭراتقان. 1972- يىلىدىن ھازىرغا قەدەر خوتەن ۋىلايىتى، خوتەن ناھىيىسى، نىيە ناھىيىسى ۋە ناھىيىمىز تەۋەسىدە 1500 قېتىمدىن ئارتۇق ئەلنەغمە سورۇنلىرىغا قاتناشقان، ئويۇشتۇرغان. ئۇنىڭ يۇقىرى ماھارىتى، ياڭراق ئاۋازى بىلەن سورۇنغا زور

ھا يات بەخش ئەتكەن. سەنئەت ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەشكىمۇ ئەھمىيەت بېرىپ، ئامانگۇل ئابدۇغىنى، رۇشەنگۇل توختىمەھەممەتلەرنى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە يېتىشتۈرۈپ بەرگەن. ئۇ بارلىقىنى ئەلنەغمە ئىشلىرىغا بېغىشلىغان بولۇپ، ھازىر خەلق ئەلنەغمە سورۇنلىرىنىڭ گۈل تاجىسىغا ئايلاندى.

10. باب خەتتات، رەسسام، فوتوگرافلار

قۇدرەت مۇسا ھاجىم

خەتتات ۋە رەسسام قۇدرەت مۇسا ھاجىم 1927 – يىلى كىزما بازىرىدا ئوقۇمۇشلۇق دىنىي زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 13 ياشقا كىرگۈچە ئابدۇكېرىم ھاجىم، ھىدايىتۇللا ھاجىم قاتارلىق كىشىلەردە دىنىي بىلىم تەھسىل قىلغان. 1938 – يىلدىن 1948 – يىلغىچە ئارتىس، ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1952 – يىلدىن 1958 – يىلغىچە ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە رېژىسسور، ئۆمەك باشلىقى ھەم مەدەنىيەت يۇرتىغا باشلىق بولغان. 1959 – يىلى «سولچىل» لۇشىيەنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ بىر مەزگىل خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالغان. 1979 – يىلى خىزمىتى ئەسلىگە كېلىپ، پەن – مەدەنىيەت ساھەسىگە قايتۇرۇپ كېلىنگەن.

ئۇ، پېشقەدەم مائارىپچى، ئۇستا خەتتات ۋە رەسسام بولۇپ، بىر قانچە يىللىق ھاياتىدا كىزما ناھىيىسىنىڭ يېزا-قىشلاقلىرىنى كېزىپ يۈرۈپ، دېھقان – چارۋىچىلارنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىنى جانلاندۇرۇشقا زور تۆھپە قوشتى. بىر تەرەپتىن خەتتاتلىق، رەسساملىق خىزمىتىنى قېتىرقىنىپ ئىشلىسە يەنە بىر تەرەپتىن شاگىرت تەربىيىلەشكىمۇ ئەھمىيەت بېرىپ، 500 نەپەردىن ئارتۇق

كىشىگە رەسىم ۋە تەۋسىيەلەرنى ئۆگەتتى. ئۇ 1989-يىلى 2-ئايدا بىز بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى.

مۇھەممەت ئېزىز

مۇھەممەت ئېزىز 1933-يىلى غۇلجا بايازىتىدا بىر مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. دادىسىنىڭ ساۋاتىنى ئائىلىسىدە چىقىرىپ، 1948-يىلى مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپنى تاماملىغان. 1948-يىلىدىن 1950-يىلىغىچە غۇلجا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. 1955-يىلى 7-ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، 1958-يىلىغىچە ئىسمىلا، كىلىيالىك، يادالىخ قاتارلىق جايلاردا ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1959-يىلى «سول» لۇشيەننىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، بىر مەزگىل ئىشلەپچىقىرىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1978-يىلى خىزمىتى ئەمەلىيلىشىپ، 1988-يىلىغىچە نىشاتىدار مەكتەپ ۋە ناھىيىلىك مەدەنىيەت-مائارىپ ئىدارىسىدا ئىشلىگەن.

ئۇ، خىزمەتكە قاتناشقاندىن بىرى قانچە يىل جەريانىدا ياش-ئۆسمۈرلەرنى قىزىقتۇرۇپ تەربىيىلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن خەتتاتلىق، رەسساملىق كەسپلىرىنى پۇختا ئىگىلىۋالدى. ئۇ، ناھىيىمىزدە چىقىرىلىدىغان «گۈلما-ئارىپ خەۋىرى» ژۇرنىلىنىڭ مۇقاۋا، تېما، قىستۇرما رەسىملىرىنى ئۆزى ئىشلەش بىلەن بىرگە يەنە بىر تە-رەپتىن، ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدا مەتبۇئات ئورۇنلىرى-

غا ھۆسنىخەت ئەسەرلىرىنى ئەۋەتتى. بىرنەچچە پارچە ھۆسنىخەت ئەسىرى «ئاقسۇ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنىپ، كەڭ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

ئوسمان سىيىت

ئوسمان سىيىت 1946 - يىلى 4 - ئايدا گۇما ناھىيىسىنىڭ نىشاندا يېزا تۇگمە بېشى كەنتىدە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1961 - يىلى 10 - ئايغىچە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان، 1961 - يىلى 10 - ئايدا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا تاللىنىپ خىزمەتكە قاتناشقان. شۇندىن تارتىپ خەلق ھۆكۈمەت ۋە ناھىيىلىك پارتكوم قاتارلىق ئورۇنلاردا خىزمەت ئىشلىگەن. 1987 - يىلى 9 - ئايدىن 1989 - يىل 7 - ئايغىچە مەركىزىي مىللەتلەر شۆيۈەنىنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش كەسپىدە ئوقۇغان. ھازىر ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

ئۇ، خىزمەتكە قاتناشقان بىر قانچە يىلدىن بۇيان ھاياتىنى پارتىيىنىڭ تەشۋىقات ئىشلىرىغا بېغىشلاپ، پۈتۈن نىيەت، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدى. ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا فوتوسۈرەتچىلىك، خەتتاتلىق كەسپىنى ئىگىلەپ، گۇما ناھىيىسىنىڭ ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئىلگىرى سۈرۈلۈشى ئۈچۈن تېگىشلىك تۆھپە قوشتى. ئۇ، پېشقەدەم ھۆسنىخەت ئۇستىسى قۇدرەت مۇسا ھاجىمنىڭ ياردىمى

بىلەن ھۆسنىخەت كەسپىنى داۋاملىق پىششىقلاپ، تېخى-
مۇ نىكا سەۋىيىسىنى تەدرىجىي ئۆستۈرۈپ، ھۆسنىخەت سەھ-
نىسىدىكى ئالدىنقى قاتاردىن ئورۇن ئالدى. ئاھىيدە
ئېچىلغان ھەر قانداق چوڭ يىغىن، قۇرۇلتايلارنىڭ
لوزۇنكا، شوئارلىرى، تام گېزىت، تەشۋىقات تاختىلىرى،
ھۆججەت ئۈلگىلىرى، ۋىۋىسكا قاتارلىقلاردا ئۇنىڭ ھۆس-
نىخەتلىرى كۆپ سالماقنى تەشكىل قىلىدۇ. يېقىندىن بۇ-
يان ئۇنىڭ «گۈزەللىك ئەخلاقتا»، «ئىتتىپاقلىشىپ
ئىشلەيلى» قاتارلىق 20 پارچىدىن ئارتۇق ھۆسنىخەت
ئەسەرى ۋىلايەت، ئاھىيدە، ئۆتكۈزۈلگەن ھۆسنىخەت مۇ-
سابىقىسىدە 1-، 2- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.
بىر قانچە يىل مابەينىدە كۆپلىگەن فوتو سۈرىتى «شىن-
جاڭ گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى» دە ئارقا-ئارقىدىن
ئېلان قىلىندى. ئاھىيدە ئېچىلغان بىر قانچە قېتىملىق
ھۆسنىخەت كۇرسلىرىدا دەرس سۆزلەپ، ھۆسنىخەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولدى.
يولداش ئوسمان سىيت مەركىزىي مىللەتلەر شۆ-
بىسىدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە، مەركىزىي ئاز سانلىق
مىللەتلەر كىنو تەتقىقات ئورنى ئىشلىگەن «شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ توي ئۆرپ-ئادىتى» دېگەن فىلىمغا
ئىشتىم يېزىپ بېرىپ ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ يۇقىرى
باھاسىغا، ماددىي مۇكاپاتىغا ۋە مەكتەپ رەھبەرلىكى-
نىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن.
ئۇ يەنىلا تىرىشىپ، داۋاملىق ئىزلىنىپ، يېڭى-
يېڭى ھۆسنىخەت ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلماقتا.

ئابدۇرېھىم ئابدۇراخمان

تالانتلىق خەتتات ئابدۇرېھىم ئابدۇراخمان 1946 - يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزا ئىسمىسلا كەنتىدە تۇغۇلغان. 1958 - يىلغىچە ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، 1962 - يىلغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك مىللىي شىپاخانىدىكى ئېلىخانىنىڭ قېشىدا ئىشلىگەن ھەم فارموكاپىيە تۈزۈش، كىمەل كۆرۈش ئىشلىرىنى ئۆگەنگەن. 1979 - يىلغىچە قوشتاغ يېزىلىق دوختۇرخانىدا ئىشلىگەن. 1979 - يىلدىن ھازىرغىچە ناھىيىلىك ئۇيغۇر تىبابەت دوختۇرخانىسىدا مەسئۇل ۋراچ بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

ئۇ، بىر تەرەپتىن خىزمەتنى بېرىلىپ ئىشلىسە يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزلۈكىدىن ئىرىشىپ ئەرەب تىلىنى، پارس تىلى، ئوردۇ تىللىرىنى مۇكەممەل ئۆگىنىۋالغان.

ئۇ، ئىلىم - پەن بىلىملىرىنى ئىگىلەشتە چەتئەل تىلى بولۇپمۇ ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىشنىڭ مۇھىملىقىنى تونۇپ يېتىپ، بىر قانچە يىلغىچە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدىكى قادىر قاۋۇزنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئىنگلىز تىل-يېزىقىنى مۇكەممەل ئىگىلىۋالغان. ئۇ، ئىنگلىز تىلىنى ئۆگەنگەندىن كېيىن تەلەپپۇز قىلىش جەھەتتە يەنە يېتەرسىزلىكىنى ھېس قىلىپ، قەشقەر سىفەن شۆيۈەنىنىڭ ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىسى، ئەنگلىيىلىك ماگىستىر، ئۇيغۇرشۇناس دەنىل سىلنجۇندىن تەلىم ئېلىپ، ئىنگلىز تىلىنى

تۇغرا تەلەپپۇز قىلىشنى ئۆگىنىۋالغان. ئابدۇرېھىم ئابدۇراخمان يۇقىرىقى بىر قانچە خىل چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگىنىۋالغاندىن كېيىن پەن - تېخنىكىغا ئائىت بەزى يېڭى - يېڭى بىلىملەرنى ئۆز كەسپىگە تەدبىقلاپ، بىلىم سەۋىيىسى ۋە كەسپىي ماھارىتىنى ئۈزلۈكسىز ئۆس- تۈرگەن.

ئۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇيغۇر، ئەرەب، پارس، ئوردۇ تىللىرىدىكى خەت نۇسخىلىرىنى ھۆسنخەتلەپ يېزىشنى ئۆگىنىۋالغان. ئۇنىڭ قولى بەئەينى گۈل بو- لۇپ، يازغان خەتلىرى يىپقا تىزغان مونچاقتەك كۆزنى قاماشتۇرىدۇ.

ئابدۇرېھىم ئابدۇراخمان 1980 - يىلىدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان ئارىلىقتا دۆلىتىمىزدە نەشر قىلىنىپ، چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدىغان «مىللەت- لەر» رەسىملىك ژۇرنىلى، «بىنائىسسىن» (جۇڭگو بىنا- كارلىقى)، «تەسۋىرتى چىن»، (جۇڭگو مەنزىرىلىرى) قاتارلىق ئەرەب، پارس، ئوردۇ تىللىرىدىكى ژۇرنال- لارغا مۇقاۋا، ھۆسنخەتلەرنى يېزىپ بېرىپ، نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ مۇكاپاتىغا ھەم تەقدىرلىشىگە ئېرىشىپ كەلمەكتە.

ئابلىكىم قۇدرەت

ئابلىكىم قۇدرەت 1964 - يىلى 3 - ئايدا قۇمۇل بازىرىدا پىشقەدەم مائارىپچى، ئۇستا خەت- تات ھەم رەسسام قۇدرەت مۇسا ھاجىم ئائىلىسىدە دۇن-

ياغا كەلگەن. 1983 - يىلغىچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشقان. ئۇ، بۇ جەرياندا بىر تەرەپتىن تىرىشىپ ئىلىم - پەن بىلىملىرىنى ئىگىلىسە يەنە بىر تەرەپتىن ئاتىسىنى ئۇستاز تۇتۇپ، رەسساملىق ۋە خەتتاتلىق كەسپىنى ئىگىلىگەن. ئۇ، خىزمەتكە قاتناشقان بىر قانچە يىل جەريانىدا ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىپ، 200 پارچىدىن ئارتۇق ھۆسنخەت، رەسىملەرنى ئىجاد قىلىپ، ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارغا تەشۋىقات جازىسى قىلىپ ئىشلىدى. بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايون، ۋىلايەتلەردە كۆرگەزمىگە قويۇلۇپ، ئامىمىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. تەتىل مەزگىللىرىدە 300 نەپەردىن ئارتۇق ياش - ئۆسمۈرلەرگە ھۆسنخەت ئۆگەتتى.

ھازىر ئۇ، ۋىلايەتلىك خەتتاتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

ئېزىز تۇرسۇن

ئېزىز تۇرسۇن 1970 - يىلى گۇما بازىرىدا كادىر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1985 - يىل 7 - ئايغىچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا ئورۇنلاشقان. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئىشقا سېلىپ، ھەر خىل شەكىل، مول مەزمۇنغا ئىگە گۈزەل - سەنئەت، ھۆسنخەت ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلماقتا. ئۇ كۇرس ئېچىپ 50 دىن ئار-

تۇق خەتتات تەربىيلەپ، گۇما ناھىيىسىنىڭ ھۆسنىخەت ئات-
يانچىلىرىنى تەربىيلەشتە تېگىشلىك تۆھپىلەرنى قوشتى.

رۇشەنگۈل ئۆمەر

ئۈمىدلىك ياش رەسسام ۋە خەتتات رۇشەنگۈل 1972 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى گۇما ناھىيە بازار ئىچىدە كادىر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ ھەم ئوتتۇرا مەكتەپنى ناھىيىلىك 3 - باشلانغۇچ ۋە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تاماملىغان. 1987 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك سىفەن مەكتىپىنىڭ رەسىم كەسپىگە قوبۇل قىلىنغان. ئوقۇش جەريانىدا زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ھەر خىل تۈر ۋە مەزمۇندا 90 پارچىدىن ئارتۇق رەسىم، 50 پارچىدىن ئارتۇق ھۆسنىخەت ئىجاد قىلىپ، ئوقۇتقۇچى ئۇستازلارنىڭ ۋە مەكتەپ تەشكىلىنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىغان. بۇ مەزگىلدە سىزغان رەسىم، يازغان ھۆسنىخەتلىرى خوتەن شەھىرى، گۇما، قاراقاش، لوپ ۋە چىرا ناھىيىلىرىدە كۆرگەزمە قىلىنىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 - يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئۇيۇشتۇرۇلغان گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە 12 پارچە ئىجادىي ئەسىرى كۆرگەزمىگە قويۇلۇپ، رەسىم ۋە ھۆسنىخەتلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1 - ۋە 3 - دەرىجىگە ئېرىشىپ يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ ماددىي ھەم مەنىۋى

جەھەتتىن مۇكاپاتلىنىشقا ئېرىشكەن. «بىر پارچە لەمەقۇشنى» ئالاھىدە دەرىجىگە ئېرىشىپ، ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىگە تاللانغان.

لى داخۇا

لى داخۇا 1932 - يىلى گۇاڭدوڭدا تۇغۇلغان. ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى ئۆز يۇرتىدا تاماملاپ، 1952 - يىلى گۇما ناھىيىسىگە كېلىپ ناھىيىلىك پارتكومغا ئورۇنلاشقان. 1976 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا يۆتكىلىپ كېلىپ فوتوگرافىيە، خەتتاتلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ گۇما ناھىيىسىدىكى بىردىنبىر خەنزۇچە ھۆسنىخەت ئۇستىسى بولۇپ، كۆزگە كۆرۈنگەن ئىدى. 1981 - يىلى خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن داخېيىنگە يۆتكىلىپ كېتىپ، 1983 - يىلى كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن.

ئەخمەتجان ئابدۇقادىر

ئەخمەتجان ئابدۇقادىر 1960 - يىلى گۇما بازىرىدا كادىر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1973 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. 1980 - يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا ئورۇنلاشقان بولۇپ، شۇندىن بۇيان كۆپلىگەن فوتو سۈرەت، ھۆسنىخەت ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلدى.

ۋاڭ شيو

ۋاڭ شيو 1930 - يىلى بېيجىڭدا تۇغۇلغان. ئۇ ئوتتۇرا تېخنىكۇمنىڭ گۈزەل - سەنئەت كەسپىنى پۈتتۈرگەن. 1953 - يىلى گۇمىغا كېلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ئورۇنلاشقان. 1965 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا يۆتكىلىپ كېلىپ، فوتو سۈرەتچىلىك كۇرسى ئېچىپ، گۇمىنىڭ فوتوگرافىيە ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرغان. 1973 - يىلى بېيجىڭغا قايتىپ كەتكەن.

ئابدۇللەھەت ئالىم

ئابدۇللەھەت ئالىم 1961 - يىلى 10 - ئايدا گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزا ئىسمىسلا كەنتىدە كادىر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1977 - يىل 7 - ئايغىچە ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇق سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. 1981 - يىلى ناھىيىلىك سىفەننى پۈتتۈرۈپ، 1984 - يىلغىچە ئۆز يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. 1985 - يىلى 2 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىغا يۆتكەپ كېلىنگەن. 1989 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ مائارىپ شۆبىسىنىڭ مائارىپ فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن.

ئۇ، بىر تەرەپتىن خىزمەتلىرىنى بېرىلىپ ئىشلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن ھەۋەسكار رەسىمچىلىك، فوتوگرافىيە

ئىشلىرىغا ئىشتىياق باغلاپ، ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىنى بۇ كەسىپكە بېغىشلىدى. ھازىرغىچە ئۇنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى»، «ئاقسۇ گېزىتى»، «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى»، «شىنجاڭ ئەمگەك - كادىرلار خىزمىتى ۋۇرنىلى» قاتارلىق گېزىت - ژۇرناللاردا 200 پارچىدىن ئارتۇق فوتو سۈرىتى، 70 پارچە ھەجۋى - رەسىمى، 20 پارچە ھۆسنخەتتى، 30 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىندى. ئۇ يېقىنقى بىر تەرەققىيات دىيارىمىزدا ئۆتكەن كىلاسسىك شائىرلار ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، بىر نەچچە پارچە ماقالە ئېلان قىلدى.

ئابدۇلئەھەت ھاشىم

ئابدۇلئەھەت ھاشىم 1961 - يىلى 11 - ئايدا كۇمانا ھىيسىسىنىڭ كۆكتېرەك يېزىسىدا ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1978 - يىلى 7 - ئايدا ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغان. 1980 - يىلى خوتەن شىفەنىنىڭ فىزىكا كەسپىنى پۈتتۈرۈپ، كۆكتېرەك يېزىسىغا ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە تەقسىم قىلىنغان. 1981 - يىلى 6 - ئايدىن 1991 - يىلى 6 - ئايغىچە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىدا ئىشلىگەن. ھازىر ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسىدا ئىشلەيدۇ.

ئۇ، ئۆزلۈكىدىن تىرىشىش ئارقىلىق فوتوگرافىيە كەسپىنى ئىگىلەپ، كۆپلىگەن بەدىئىي سۈرەتلەرنى ئىجاد قىلدى. «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»، «يېڭى قاشتېشى»،

«خوتەن گېزىتى»، «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى»دە ھازىرغىچە بولغان ئارىلىقتا 156 پارچە بەدىئىي سۈرىتى ئېلان قىلىندى.

1987 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسىگە ئىككى پارچە سۈرىتى تاللىنىپ، ماددىي جەھەتتىن مۇكاپات ئالدى.

ئۇ يەنە كۈچلۈك مىللىي ئۇسلۇب، مول مەزمۇنغا باي بەدىئىي سۈرەت ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلماقتا.

ۋاڭ لىدې

ۋاڭ لىدې 1948 - يىلى ئۈرۈمچىدە تۇغۇلغان. 1968 - يىلى شىنجاڭ داشۆنىڭ قۇرۇلۇش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شۇ يىلى 8 - ئايدا گۇمىغا كېلىپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا ئورۇنلاشقان ھەم رەسىمچىلىك، خەتتاتلىق، فوتوگرافىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ھەر يىلى قەرەرلىك ھالدا كۇرس ئېچىپ، 50 نەپەردىن ئارتۇق رەسسام شاگىرت تەربىيىلىگەن. ئۇ گۇمىنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا ھارماي - تالماي ئىزدىنىپ، نۇرغۇنلىغان ياخشى ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلغان.

مەمتىمىن شاكىر

مەمتىمىن شاكىر 1952 - يىلى گۇما بازىرىدا تۇغۇلغان. 1973 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەك-

تەپنى تاماملىغان. 1976 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك شىفەن مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ، موكۇيلا ئوتتۇرا مەكتىپىگە تەقسىم قىلىنغان. ئۇ بىر تەرەپتىن ياش - ئۆسمۈرلەرگە قېتىرقىنىپ بىلىم ئۆگەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن قۇدرەت مۇسا ھاجىم، ئەخمەت مۇھەممەتلەرنى ئۇستاز تۇتۇپ خەتتاتلىقنى ئۆگەنگەن. 2 - دەرسخانا پائالىيىتىگە بىر-لەشتۈرۈپ، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارغا ھۆسنىخەت ئۆگەتكەن. ھازىر ئۇ، كۆكتېرەك يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەپ كەلمەكتە.

ئىدرىس توختىباقى

ئىدرىس توختىباقى 1944 - يىلى موجى يېزىسىدا كادىر ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1961 - يىلىغىچە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تاماملىغان. 1964 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك شىفەنىنى پۈتتۈرۈپ، 1973 - يىلىغىچە گۇما بازار ئوغۇللار مەكتەپ، نىشاندار يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1973 - يىلىدىن ھازىرغىچە موجى باشلانغۇچ مەكتەپتە رەسىم، ھۆسنىخەت، مۇزىكا دەرسلىرىنى ئۆتۈپ كەلمەكتە.

ئۇ كىچىكىدىن باشلاپلا ھۆسنىخەت يېزىش، رەسىم سىزىشقا قىزىقاتتى. شۇندىن باشلاپ ھارماي - تالماي ئىزدەنگەچكە ئۇستا خەتتات ھەم رەسساملاردىن بولۇپ قالدى. ھازىرغىچە ئاپتونوم رايون تەۋەسىدە نەشر قىلىنىۋاتقان گېزىت - ژۇرناللاردا بىر قانچە پارچە ھۆسنىخەت ئەسىرى ئېلان قىلىنىپ، مەتبۇئات ئورۇنلىرىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

ئۇ، بىر تەرەپتىن ياش – ئۆسمۈرلەرگە قىيتىرقىنىپ بىلىم ئۆگەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن داۋاملىق ئىزدىنىپ، كۆپلىگەن ھۆسنخەت ئەسەرلىرى ۋە رەسىملەرنى ئىجاد قىلماقتا.

قادىر روزى

قادىر روزى 1939 – يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ قوشتاغ يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1952 – يىلى ئۆز يېزىسىدا باشلانغۇچنى تاماملىغان. 1955 – يىلى خوتەن تولۇقسىز سىنىپنى، 1958 – يىلى قەشقەر تولۇق سىنىپنى پۈتتۈرگەن. ئۇ، شۇنىڭدىن باشلاپ، يەكەن ناھىيىسىنىڭ ئېلىشقۇ، بەشكەن يېزىلىرىدا ئوتتۇرا مەكتەپتە ۋە 1-ئوتتۇرا مەكتەپتە 1984 – يىلى 7-ئايغىچە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1984 – يىل 9 – ئايدىن باشلاپ، قوشتاغ ئوتتۇرا مەكتەپتە ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

ئۇ، بىر تەرەپتىن تەلىم – تەربىيە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانسا، يەنە بىر تەرەپتىن رەسىم سىزىشنى ئۆگىنىۋالغان. ئۇ يېقىنقى بىر قانچە يىل ئىچىدە، داھىيلار، ئالىملار، يازغۇچىلارنىڭ 100 پارچىدىن ئارتۇق كىچىك فوتو رەسىملىرىنى بەئەينى چوڭايتىپ سىزىپ، ئوقۇش ئەسلىھەلىرىنى تولۇقلىغان.

مۇھەممەتجان تۇنياز

مۇھەممەتجان تۇنياز 1967 – يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ سانجۇ يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1987 – يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك سىفەننىڭ گۈزەل – سەنئەت سىنىپىنى پۈتتۈر-

گەن. ئۇ تېتر تەرەپتىن ئۇقوغۇچىلارغا بىلىم ئۆگەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن كۆپلىگەن رەسىم، ھۆسنىخەتلەرنى ئىجاد قىلىپ، ناھىيىدە ئۇيۇشتۇرغان كۆرگەزمىدە ئەمىنلىك ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

ئابلىكىم يۈسۈپ

ئابلىكىم يۈسۈپ 1966- يىلى 4- ئايدا گۇما ناھىيىلىك دۆۋا بازىرىدا ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1966- يىلدىن 1972- يىلغىچە ئائىلە تەربىيىسىدە بولغان. 1972- يىلدىن 1982- يىلغىچە باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1982- يىلى 10- ئايدىن 1985- يىلى 4- ئايغىچە دۆۋا بازىرى لامونىر كەنتىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىنى باشقۇرغان. 1985- يىلدىن 1992- يىلى 12- ئايغىچە دۆۋا بازارلىق مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن. 1993- يىلى 1- ئايدىن ھازىرغا قەدەر گۇما ناھىيىلىك مەدەنىيەت مائارىپ ئىدارىسى مەدەنىيەت بۆلۈمىدە ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

ئابلىكىم يۈسۈپ 1985- يىلدىن باشلاپ دۆۋا بازارلىق مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ مەسئۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ كېلىۋاتقان قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە جاپاغا چىداپ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆزىنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى. ئۇ مەسئۇل بولۇپ ئىشلىگەن دۆۋا بازارلىق مەدەنىيەت پونكىتى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە مەدەنىيەت، مائارىپ ئىدارىسى تەرىپىدىن ئالتە قېتىم

ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى ۋە تەقدىرلەندى.
يولداش ئابلىكىم يۈسۈپ خىزمەتكە قاتناشقان توققۇز يىل
ئىچىدە ئۇدا سەككىز قېتىم مەدەنىيەت سىستېمىسىدىكى ئىلغار
خىزمەتچى بولۇپ باھالاندى ۋە تەقدىرلەندى. ئۇ مە-
دەنىيەت پونكىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى خىزمەتلەرنى
ياخشى ئىشلىگەندىن سىرت 1991- يىلى ئۆز قابىلى-
يىتىگە تايىنىپ بىر قارار ھۆسنىخەت ئۆگىنىش كۇرسى،
بىر قارار تانسا - ئۇسسۇل ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ ئۆز
يېزىسىدا 100 نەپەر ياشنى تەربىيىلىدى. 1992- يىلى
دۇۋا بازارلىق مەدەنىيەت پونكىتى بىر ئىشتىن سىرتقى
سەنئەت ئەترىتى تەشكىللەپ دۇۋا بازىرىدا يېڭىلىق يا-
راتتى. 42 مەيدان ئويۇن قويۇپ ئاممىنىڭ ئالقىشىغا
ئېرىشتى. شۇ يىلى ناھىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى
سەنئەت ئەترەتلىرى كۆرىكىگە قاتنىشىپ ياخشى نەتىجى-
گە ئېرىشتى. يولداش ئابلىكىم يۈسۈپ ئىشلىگەن ھۆسنى-
خەت ئەسەرلىرى ناھىيە ۋە ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈل-
گەن ھۆسنىخەت كۆرگەزمىلىرىدە ياخشى نەتىجىلەرگە
ئېرىشتى. ئۇ 1987- يىلى ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈل-
گەن «شىنجاڭدا باھار» ھۆسنىخەت مۇسابىقىسىغا قات-
نىشىپ ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى ۋە شۇ مۇناسىۋەت بى-
لەن 1987- يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي خۇش خەت-
چىلىك ئىلمىي جەمئىيىتىگە ئەزا بولۇپ كىردى. ئۇ ھا-
زىر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي خۇش خەتچىلىك ئىلمىي
جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

11 - باب ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى

گېما ناھىيىسىنى قوشتاغ دەرياسى، سانجۇ دەرياسى، دۇۋا دەرياسى، پوسكا دەرياسى، سولغاز دەرياسى قاتارلىق بەش ئانا دەريا ئۆزىنىڭ شەربەت سۈيى بىلەن كۆكەرتىپ تۇرىدۇ، لېكىن ھەر يىلى ئوخشىمىغان دەرىجىدە قۇم ـ بوران ۋە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمما گۇمىنىڭ تۇپرىقى ۋە ھاۋا كىلىماتى ياخشى بولغاچقا باغلىرىدا ھەر خىل دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ۋە مېۋە ـ چېۋىلەر ئوبدان ئوخشايدۇ. سىرت تاغلىرىدا قان تېپەر، بىخەپشە، يۈرەك ئوتى، بۆرە سامسىقى، توشقان زەدىكى، ئالقات، زىغىر، چۈچۈكبۇيا، ياۋا سامساق، ياۋا پىياز قاتارلىق دورا ئۆسۈملۈكلىرى، يەنە كېيىك، جەرەن، توشقان، ئۇلا، كەكلىك، قۇم توخۇسى، كۆكمەك قاتارلىق ئەتىۋارلىق ھايۋاناتلار ياشايدۇ. يۇقىرىقىلار گېما خەلقىنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىنى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملاشتۇرۇش ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشنى ماددىي ئاساس بىلەن تەمىنلىگەن مۇھىم ئامىللاردۇر. گېما ناھىيىسىدىكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشى ئىرسىيەت ئامىلىغا باغلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ ئۇزۇن

ئۆمۈر كۆرگەن كىشىلەردۇر. يەنە بىر مۇھىم ئامىل ئۇلار-
نىڭ كۆپىنچىسى ئەمگەكچى دېھقان چارۋىچىلار. شۇڭا ئۇلار
كىچىككىنىدىن باشلاپ سەھەر تۇرۇپ كەچ يېتىپ ھەمىشە ئەم-
گەك قىلغان، كۆپ ھەرىكەت قىلغان. كۆڭلى- كۆكسىنى كەڭ
تۇتۇپ، ئۇششاق ئىشلاردا ئاچچىقلانماي ئۆزىنى ئۇپراتما-
غان، تاماق تاللىمىغان، قوناق تامىقى، مېۋە- چېۋە،
كۆش قاتارلىقلارنى كۆپرەك ئىستېمال قىلغان. كەيىپ
قىلمىغان، نەشا يان ئىش، يامان ئادەتلەردىن پەرھى-
ز تۇتقان. تۆۋەندە ئۇلارنىڭ ئەھۋالى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلدۇ

توختىرېھىم ھاجىم

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپىنى توختىرېھىم ھاجىم
1855- يىلى سانجى يېزا باش ئېرىقىل كەنتىنىڭ
چاكاندا مەھەللىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ
دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ قۇرئان ساۋاتىنى چىقارغاندىن
كېيىن 12 يېشىدىن باشلاپ قوي بېقىش بىلەن شۇغۇللان-
غان. 1883- يىلى 28 يېشىدا بىرىنچى قېتىم ھەج تاۋاب
قىلغان. 1900- يىلى 45 يېشىدا ئىككىنچى قېتىم ھەج
تاۋاپ قىلىپ قايتقان. بىرىنچى قېتىم ئۆيلەنگەن لەيلى-
خان ئىسىملىك خوتۇنىدىن ئۈچ ئوغۇل (ئىككى ئوغۇل قوش-
كېزەك)، ئىككى قىز بەش پەرزەنت كۆرگەن. لەيلىخان ئۆلۈپ
كەتكەندىن كېيىن، ئىككىنچى قېتىم 86 يېشىدا تۇخان
ئىسىملىك 30 ياشلىق ئايالغا ئۆيلەنگەن ۋە ئۆمرىنىڭ
ئاخىرىغىچە ئۇنىڭ بىللە ئۆتكەن. توختىرېھىم ھاجىم
كىچىكىدىن باشلاپ سەھەر قوپۇپ، كەچ يېتىپ، ئەمگەك

قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئوقەت ھايلىقتا تولغان باي بولسىمۇ، ئەزەلدىن پۇلنى بۇزۇپ چاچمىغان، ئىسراپچىلىق قىلمىغان، تاماق تاللىمىغان. قوناق تامىقىنى، گۆش، سۈت ـ قېتىقىنى، ياڭاق، ئۆرۈك ۋە مېغىز قاتارلىقلارنى، چېيىغا قىزىلگۈل غازىگىنى قوشۇپ ئىستېمال قىلغان. 80 ياشتىن ھالقىغانىدىن كېيىن ناشتىدا ماش پۇرچاق سالغان ئوماچ ئىچىشنى، ئاندىن كېيىن ئۈزۈم، ياڭاق، كۈنجۈت قوشۇپ ئېتىلگەن سوقماق يېيىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. جەۋرى ـ جاپا، بالا ـ قازاغا سەۋرى تاقەتلىك بولغان. ئۆمرىدە كەيپ قىلمىغان، ئىشتىن قالمىغان، جاھاننىڭ غەۋغالىرىغا ئارىلاشمىغان. ناشايان ئىشلاردىن پەرھىز قىلغان، كۆڭلى ـ كۆكسىنى كەڭ تۇتقان. ئۇ 1967 ـ يىلى 112 يېشىدا كېسەل سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن.

خالمىرزا بەگ

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپىنى خالمىرزا بەگ 1880 ـ يىلى تاشقورغاننىڭ شەرنەپ دېگەن يېرىدە چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئۆز يۇرتىدا دىنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، قۇرئان ساۋاتىنى چىقارغان. 1898 ـ يىلى 18 يېشىدا دادىسى ئابدۇللا بىلەن سانجۇ يېزىسىنىڭ تاش ئېرىق دېگەن يېرىگە كۆچۈپ كېلىپ ماكانلاشقان. ئۇ كونا ھۆكۈمەتكە ئىلگىرى كېيىن بولۇپ، 18 يىل ئەسكەر، لىيەنجاڭ بولغان، 1938 ـ يىلى قىرغىزلارغا بەگ بولغان. 1910 ـ يىلى گۇما يەكەندىن ئايرىلىپ

ئايرىم ناھىيە بولۇپ تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن شەيدۇللا چېگرا مۇداپىئە پونكىتىنىڭ مەسئۇلى بولغان. شۇنىدىن كېيىن ئۇ كەڭقىر، سېرىق قىر، كورلەك، ھەينەزەر، شەيدۇللا، مەخسۇم بۇلاق، باراڭسۇ قاتارلىق جايلاردا ئولتۇراقلاشقان قىرغىز خەلقىگە يېتەكچىلىك قىلىپ دۆلەت چېگرا مۇداپىئەسىنى قوغداش، چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ بۇلاڭچىلىقىغا تېگىشلىك زەربە بېرىش، شەيدۇللا ئېغىزىدىن چەت ئەلگە چىقىدىغان ۋە كىرىدىغان كارۋان يولۇچىلارنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش قاتارلىق نۇرغۇن پايدىلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. بولۇپمۇ 1915 - يىلى جۇڭگو دۆلەت چېگرا بەلگىسىنى جۇڭگو ھىندىستان ئىككى دۆلەت چېگرىسىغا ئورنىتىپ ئۆچمەس تۆھپە قوشقان.

ئۇ ئات مىنىش، پىيادە يول يۈرۈش، داۋاملىق ھەرىكەت قىلىشقا، ئەمگەك قىلىشقا ئادەتلەنگەن. تاماق تاللىمىغان، گۆش، سۈت، قېتىق، مېۋە - چېۋىنى داۋاملىق ئىستېمال قىلغان. ئۇ ئىككى خوتۇنلۇق كىشى بولۇپ، ئۈچ قىز، تۆت ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەن. بۇ يىل ئۇ 112 ياشقا كىرگەن. ھېلىمۇ يېنىك تۇردىكى ئېتىز ئىشلىرىنى قىلالايدۇ. ئىشتىھاسى، ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلىشى خېلى ياخشى.

مەتتوختى نىياز

مەتتوختى نىياز 1870 - يىلى پىيالما يېزىسىنىڭ قاتار دۆڭ دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۆمرىدە تۆت قېتىم ئۆيلەنگەن. ئىككى ئوغۇل، بىر قىز پەرزەنت

كۆزگەن. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغان. بىر مەزگىل ئەسكەر بولۇپ، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېڭىساردا بولغان بىر قېتىملىق سوقۇشقا قاتناشقان. ئۇ ئەمگەكتىن ئايرىلمىغان، تاماق تاللىمىغان، چاينى كۆپ ئىستېمال قىلغان. ئانار شەربىتى ئىچىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان، بۇ يىل ئۇ 122 ياشتا بولۇپ، ئىشتىھاسى نورمالنى، يېنىك ئىشلارنى قىلالايدۇ. ئاڭلاش، كۆرۈش سېزىمى ياخشى.

بىلىقئاخۇن كەنجى

بىلىقئاخۇن كەنجى 1878 – يىلى كەكسۇ قىرغىز مىللىتى يېزىسىنىڭ كېۋەز دېڭەن يېرىدە قىرغىز چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ چارۋا بېقىش، دېھقانچىلىق قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان. سۈت، قايماق، ئۇنلا، كەكلىك گۆشىنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. تاماق تاللىمىغان، كەيىپ قىلمىغان. ئۇ بىر قېتىم ئۆيلەنگەن. ئىككى قىز، ئىككى ئوغۇل تۆت پەرزەنت كۆرگەن. ئۇ بۇ يىل 114 ياشقا كىرگەن بولۇپ ئۆزى يول يۈرەلەيدۇ. يېنىك ئىشلارنى قىلالايدۇ، ئاڭلاش، كۆرۈش سېزىمى ياخشى.

گۈلخان ئالىم

گۈلخان ئالىم (ئايال) 1882 – يىلى تەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسىنىڭ كېڭەز كەنتىدە تاجىك چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. بىر نىكاھلىق بولۇپ يەتتە ئوغۇل، بەش قىز، جەمئىي 12 بالا تۇغقان. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق

ۋە كەشتىچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان، ھەمىشە پىيادە يول يۈرگەن. كۆپ ھەرىكەت قىلغان. قوناق ۋە پۇرچاق تائـ ماقىنى، گۆش، سۈت، قايماق ۋە سېرىق ياغنى كۆپ ئىسـ تېمال قىلغان. ئۇ ئات يىلى تۇغۇلۇپ، بۇ يىل 110 ياشقا كىرگەن. ھېلىمۇ يېنىك تۈردىكى دېھقانچىلىق ئەمگىكى ۋە ئۆي ئىشلىرىنى قىلالايدۇ.

قادىر ئىمىن

قادىر ئىمىن 1882 - يىلى گۇما بازىرىنىڭ نىشاندا دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. دىنىي مەكـ تەپتە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغاندىن كېيىن دېھقانچىلىق ۋە قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. ئىككى قېتىم ئۆيلىنىپ ئۈچ پەرزەنت كۆرگەن. قارا ئاشنى كۆپ ئىستېـ مال قىلغان. چاي ئىچىشكە ئادەتلەنگەن، كەيپ قىلمىـ غان. بۇ يىل ئۇ 110 ياشقا كىرگەن بولۇپ، كۆرۈش ئىقتىدارى ياخشى، يول يۈرەلەيدۇ.

ھەسەن مەتيۈسۈپ

ھەسەن مەتيۈسۈپ 1884 - يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ قىزىل چوقا دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. تۆت قېتىم ئۆيلەنگەن بولۇپ، تۆت پەرزەنت كۆرگەن. ئازادلىقتىن بۇرۇن 10 يىل باۋجاڭ بولغان. 1950 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە 12 يىل تاغدا قوي باققان، ئىشەك ھەيدىگەن. ئۇ پىيادە يول يۈرۈشكە، ئەمگەك قىلىشقا ئادەتلەنگەن. تاماق خىلى

لىنىشان، ئۇ بۇ يىل 110 ياشقا كىرگەن بولۇپ، كۆرۈش، ئاڭلاش، ئەستە تۇتۇشى ئالاھىدە ياخشى.

قاسىم مەتقۇربان

قاسىم مەتقۇربان 1883 - يىلى زاڭگۇي يېزىسىنىڭ بۇلاق دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۆمرىدە بىر قېتىم ئۆيلەنگەن. ئۈچ پەرزەنت كۆرگەن. 1986 - يىلى ئۇ 96 ياشقا كىرگەندە ئىمىن ئاخۇن ئىسىملىك بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرگەن. ھازىر ئۇ گەرچە يول يۈرەلىسىمۇ ئەمما، كۆرۈش، ئاڭلاش سېزىمى ناچارلىشىپ كەتكەن. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ كەچ يېتىپ، سەھەر قوپۇپ، كۆپ ھەرىكەت قىلغان. مېۋە - چېۋىنى كۆپ ئىستېمال قىلغان.

ھەلىمىخان تۇنىياز

ھەلىمىخان تۇنىياز 1886 - يىلى كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ سەلپىش بۇلاق دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئۆمرىدە ئىككى نىكاھلىق بولۇپ، تۆت قىز بىر ئوغۇل بەش بالا تۇغقان. كىچىكىدىن باشلاپ، دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن، قوي بېقىش بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ قوناق تالقىنى، سۈت، قېتىق، ئۆرۈك، ياڭاق قاتارلىق مېۋىلەرنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. ئۇ بۇ يىل 106 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ئىشتىھاسى، كۆرۈش، ئاڭلاش سېزىمى ياخشى.

ئىمىن موللا مامۇت

ئىمىن موللا مامۇت 1885 - يىلى موجى يېزىسىنىڭ ھاسا دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ تۇغۇلۇپ ئىككى ياشقا كىرگەندە دادىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، كىچىكىدىن باشلاپ ئەمگەك قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان، ئۆيلەنمىگەن. ئۇنىڭ ئانىسى 1985 - يىلى 106 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ كىچىكىدىن تا ھازىرغىچە قوي بېقىشقا ئادەتلەنگەن. ناشتىنى ئەتىگەن قىلىشقا، كەچلىك تاماقنى ئاز يېيىشكە ئادەتلەنگەن. دولىسىدا بىرەر ئېغىر نەرسە كۆتۈرۈپ باقمىغان. كىشىلەر ئۇنى خاپا قىلسا، ئۇ كىشىلەر بىلەن تاكاللاشماستىن خالى يەردە يىغلاپ ئىچىنى بوشاتقان.

ئايىمخان ئاخۇن

ئايىمخان ئاخۇن 1887 - يىلى پېشنا يېزىسىنىڭ ئۇقاش دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغان. ئىككى نىكاھلىق بولۇپ بەش ئوغۇل، تۆت قىز تۇغقۇز بالا تۇغقان. مېۋە - چېۋە، گۆش ۋە قوناق تامىقىنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. ھازىر كۆرۈش، ئاڭلاش سېزىمى تۆۋەنلەپ كەتكەن.

ھېيز نىياز

ھېيز نىياز 1888 - يىلى زاڭگۇي يېزىسىنىڭ تەڭلە

ئېرىق دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن مەشغۇل بولغان. تاماق تاللىمىغان، سوغۇق سۇ ئىچىشكە، گۆشنى كۆپ يېيىشكە ئادەتلەنگەن. جىسمانىي ئەمگەكتىن ئايرىلمىغان. كەيىپ قىلمىغان. ئۆمرىدە يەتتە قېتىم ئۆيلەنگەن بولۇپ ئىككى ئوغۇل، ئىككى قىز پەرزەنت كۆرگەن. ئۇ چاشقان يىللىق بولۇپ، بۇ يىل 104 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ ھېلىھەم تېنى ساغلام. كۆرۈش، ئاڭلاش ئىقتىدارى ياخشى.

جەمىلە ھېزىمەت

جەمىلە ھېزمەت 1888-يىلى زاڭگۇي يېزىسىنىڭ بۇلاق دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، كىچىكىدىن باشلاپ ئائىلە ئىشلىرى ۋە ئېتىز ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغان. كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، تۇتۇپ، ئاچچىقلانمىغان. سوغۇق سۇ ئىچىشكە، قوناق تامىقىنى كۆپ ئىستېمال قىلىشقا ئادەتلەنگەن. غەلۋە- پاراڭ، جېدەل- ماجىرا بولغان جايلارغا بارمىغان. ئۆمرىدە ئىككى نىكاھلىق بولۇپ، ئىككى ئوغۇل، بىر قىز تۇغقان. ئۇ چاشقان يىللىق بولۇپ، بۇ يىل 104 ياشقا كىرگەن. سالامەتلىكى بىر ئاز ناچارلىشىپ قالغان.

بەختىخان قاسىم

بەختىخان قاسىم 1888 - يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ ئاقتىكەن جايى دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇ-

غۇلغان. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغان. تاماق تاللىمىغان، قۇرۇق نان يېيىشكە، سوغۇق سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن. ئۇ چاشقان يىللىق بولۇپ، 104 ياشقا كىرگەن. كۆرۈش، ئاڭلاش سېزىمى، ئىشتىھاسى ياخشى. ئۆزى يول يۈرەلەيدۇ.

خەلچىخان تاجى

خالچىخان تاجى 1888 - يىلى چودا يېزىسىنىڭ چىڭگىلىك دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى، ئۆي ئىشلىرى ۋە ئاياق زىغىرىش، نانارلىق، تول ھۈنەر بىلەن شۇغۇللانغان. تاماق تاللىمىغان، مېۋە - چېۋىنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. توغراق شىرنىسىنى ئىچكەن (شۇ يەردىكى كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە توغراقتىن ئاققان شىرنىدەك سۇنى ئىچسە ئادەمنىڭ تەن ساغلاملىقىغا پايدىلىق ئىكەن.) ئۇ ئۆمرىدە ئىككى نىكاھتىن بولغان. تۆت پەرزەنت كۆرگەن. ئۇ چاشقان يىللىق بولۇپ، بۇ يىل 104 ياشقا كىرگەن.

ئايشىخان ئابدۇللا

ئايشىخان ئابدۇللا 1889 - يىلى سانجۇ يېزىسىنىڭ توغرا تازغۇن كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۆمرىدە ئۈچ نىكاھلىق بولۇپ، بىر ئوغۇل، ئۈچ قىز تۆت بالا تۇغقان. ئۇ كالا يىللىق بولۇپ بۇ يىل 103 ياشقا كىرگەن. ئاڭلاش، كۆرۈش سېزىمى بىر قەدەر ياخشى،

ئۆزى يول يۈرەلەيدۇ. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ سەھەر تۇرۇپ، كەچ يېتىپ، كۆپ ۋاقتىنى ئىش ئەمگەك، ھەرىكەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن. گۈل ـ گىياھ ئۆستۈرۈپ ھەر خىل گۈللەرنىڭ پۇرىقىدىن نەپەس ئېلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. مۇھىت تازىلىقى ۋە شەخسىي تازىلىققا ئۆزىنىڭ تەن سالامەتلىكىنى ئاسراشقا ئادەتلىنىپ كەلگەن. كۆڭلى ـ كۆكسىنى كەڭ تۇتۇپ كىشىلەرگە ھەسەت قىلمىغان.

قەمباخان سادىق

قەمباخان سادىق 1889 ـ يىلى زاڭگۇي يېزىسىنىڭ قۇمبېغى كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللانغان ھەم ئېرى بىلەن بىللە چەرچەن، قاغىلىق قاتارلىق جايلاردا ئۇزۇن يىل ناۋايچىلىق قىلغان. ئۇ ئۆمرىدە ئىككى نىكاھلىق بولۇپ، كېيىنكى ئېرىدىن ئۈچ ئوغۇل، بەش قىز سەككىز بالا تۇغقان. ئېرى 109 ياشتا قازا قىلغان. ئۇ گۆش ۋە گۆش قىيمىلىق تاماقلارنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. كەچ يېتىپ سەھەر قوپۇپ كۆپ ھەرىكەت قىلغان. سوغۇق سۇ ئىچمىگەن. ئۇ كالا يىللىق بولۇپ بۇ يىل 103 ياشقا كىرگەن. كۆرۈش، ئاڭلاش سېزىمى، ئىشتىھاسى ياخشى. ئۆزى يول يۈرەلەيدۇ. تېنى ھېلىھەم ساغلام.

مودەك تۇرسۇن

مودەك تۇرسۇن 1889 ـ يىلى زاڭگۇي يېزىسىنىڭ لەڭگەر دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. كىـ

چىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق بىلەن مەشغۇل بولغان. ئۆمرىدە ئىككى قېتىم ئۆيلەنگەن بولۇپ كېيىنكى خوتۇنىدىن ئۈچ ئوغۇل، ئىككى قىز بەش نەپەر پەرزەنت كۆرگەن. ئاق ۋە قارا ئاشنى ئارىلاش ئىستېمال قىلغان. سەھەر ناشتا قىلىشقا، ھەمىشە سوغۇق سۇ ئىچىشكە، قىيمالىق تاماقنى كۆپ يېيىشكە، قۇرۇق نان يېيىشكە ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭ ئۆيى كەنتنىڭ ياقىسىدا بولۇپ جاھان غەۋغاسىدىن خالى يۈرگەن. ئەزەلدىن بىر تال دورا ئىچىپ باقمىغان. ئۇ كالا يىللىق بولۇپ، بۇ يىل 103 ياشقا كىرگەن. ئىشتىھاسى، كۆرۈش، ئاڭلاش ئىقتىدارى ياخشى، تېنى ساغلام

توختى ئەمەتيا

توختى ئەمەتيا 1889 - يىلى چودا يېزىسىنىڭ پەغەز توغراق دېھقانچىلىق مەيدان دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. كىچىكىدىن باشلاپ چارۋا بېقىش بىلەن شۇغۇللانغان. ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى جاڭگالدا مال بېقىش بىلەن ئۆتكۈزگەن. كىشىلەر بىلەن ئارىلاشمىغان. قوناق تامىقىنى، مېۋە - چېۋە، گۆشنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. سوغۇق سۇ ئىچىشنى، پىيادە يول يۈرۈشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. ئۇ كالا يىللىق بولۇپ، بۇ يىل 103 ياشقا كىرگەن. ئۇ كۆمەچ يېيىشنى ۋە توشقان گۆشى يېيىشنى ئۇزۇن يىل داۋاملاشتۇرغان.

توختىخان

توختىخان 1890 - يىلى چودا يېزىسىنىڭ پەغەز

تۇغراق دېھقانچىلىق مەيدانى دېگەن يېرىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. كىچىكىدىن باشلاپ دېھقانچىلىق ئەمگىكى ۋە ئۆي ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ئازادلىقتىن بۇرۇن كىشىلەرگە مەدىكار بولۇپ ئىشلىگەن. تاماق خىللىمىغان. قوناق تامىقىنى كۆپ ئىستېمال قىلغان. ئۇ يولۋاس يىللىق بولۇپ 102 ياشقا كىرگەن. ئۆمرىدە تۆت نىكاھلىق بولۇپ ئىككى ئوغۇل، يەتتە قىز تۇغقان، بالا ئۇنىڭغان بولسىمۇ، ھازىر يەككە يىگانە تۇرمۇش كەچۈرمەكتە.

مەمەت ھاجىم

كېرىم ھاجىم ئوغلى مەمەت ھاجىم 1885 يىلى گۇما بازار ئىچىدە ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇ دەسلەپكى دىنىي ساۋاتىنى گۇما خانىقاسىدا، چىقارغاندىن كېيىن قاغىلىق، يەكەن قاتارلىق جايلارغا بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلغان. 1903 - يىلى 18 يېشىدا دادىسى بىلەن ھەرەمگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىپ قايتقان. بۇ جەرياندا ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسى كېڭەيگەن. ئۇ ھەرەمدىن قايت-قاندىن كېيىن ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ ساتىراشلىق، تومۇر تۇتۇپ قان ئېلىش، شەخەك قۇيۇش، چىش تار-تىش قاتارلىق ئىشلارنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاش-تۇرۇپ نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلغان.

ئۇ بالا ۋاقتىدىن باشلاپ شېئىر يادلاش، كىتاب كۆرۈشكە ئامراق چوڭ بولغان. ھەمىشە مىرزەخمەت ھاجىم، نەخسۇت ئاخۇنۇم قاتارلىق تېۋىپلار ۋە قادىرجان زەر-

گەر قاتارلىق بىلىملىك كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولغان. ئۇ ناھايىتى ئېغىر بېسىق، يۇۋاش، خۇشخۇي ئادەم بولۇپ، ئۆمرى ئىچىدە كىشىلەر بىلەن ئۇرۇش-جېدەل قىلمىغان، كەيىپ قىلمىغان. ئۇ ئىككى نىكاھلىق بولۇپ ئۇنى پەرزەنت كۆرگەن. ياش ۋاقتىدىن باشلاپ جىنسىي مۇناسىۋەتكە چەك قويغان، ھەر قانداق شارائىتتا تۈن نىسپىدىن بۇرۇن ئەر - خوتۇنچىلىق قىلمىغان. ئۇ سەھەر تۇرۇپ ئىبادەت بىلەن بولۇشنى، كۆپ ھەرىكەت قىلىشنى، ناشتىنى بۇرۇن قىلىشنى. (كۆپىنچە ئۇماچ ئىچىشنى)، چۈشتە گۆش، پولۇ قاتارلىق قۇۋۋەتلىك تاماقلارنى تويغۇچە يېيىشنى، كەچلىك تاماقنى سائەت بەشتە يېيىشنى، ئۇندىن كېيىن قوشۇمچە تاماق يېمەسلىكنى، ئورۇق-سېمىزلىكتە ئوتتۇراھال تۇرۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. چىشىدا قاتتىق نان، گۆش، مېۋە-چېۋە قاتارلىقلارنى چىشلەپ تارتىپ يېيىشتىن پەرھىز قىلغان. شۇڭا ئۆمرى ئىچىدە، بىر قېتىممۇ چىشى ئاغرىمىغان، چۈشۈپ كەتمىگەن. ئۇ 1992 - يىلى 4 - ئايدا 107 يېشىدا ئۆز ئۆيىدە ئالەمدىن ئۆتكەن.

سارىخان

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپىنى سارىخان 1879 - يىلى كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ سىرىقىقىر دېگەن يېرىدە قىرغىز چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە دادىسىدىن دىنىي تەلىم ئېلىش ئارقىلىق قۇرئان ساۋاتىنى چىقارغان. كىچىكىدىن باشلاپ قوي بې-

تمش، پىچاق ئىتكىرىش، تاماق ئېتىش، سېرىق ياغ ئېتىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇ ھەمىشە سەھەر تۇرۇپ كۆپ ھەرىكەت قىلغان. ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالغان. ئەتىگەنلىك ناشتىنى بۇرۇن قىلغان. سۈت-قېتىق، گۆش، سېرىق ماي قاتارلىقلارنى، قوناق، ئارپا، پۇرچاق تاماقلىرىنى كۆپرەك ئىستېمال قىلغان، چېيىغا مانجۇ تاغلىرىدىن چىقىدىغان گۈلىنى پىشە، يۈرەك ئوتى، تاش چېچىكى، گۈل چاي قاتارلىقلارنى ئىچكەن.

ئۇ ئۆمرىدە بىر نىكاھلىق بولغان بولۇپ (ئېرى ئاقىنەۋەرتاكا قىرغىزلارنىڭ سەردارى ئىدى) تۆت ئوغۇل، تۆت قىز سەككىز پەرزەنت كۆرگەن. ھازىر بىر ئوغۇل، ئۈچ قىزى ھايات ياشىماقتا. ھازىر ئۇنىڭ ئىشتىھاسى، ئاڭلاش سېزىمى ياخشى، يېنىك ئۆي ئىشلىرىنى قىلالايدۇ. قۇرئان ئوقۇيالايدۇ.